

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASI VE TÜRKİYE'YE
ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA ÇAĞLAR

HAZİRAN 2015

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASI VE TÜRKİYE'YE
ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA ÇAĞLAR

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. SÜLEYMAN ERKAN

HAZİRAN 2015

TRABZON

ONAY

Kübra ÇAĞLAR tarafından hazırlanan “Rusya Federasyonu’nun Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri” adlı bu çalışma 16.06.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Uluslararası İlişkiler Anabilim* dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Süleyman ERKAN (Danışman)

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ

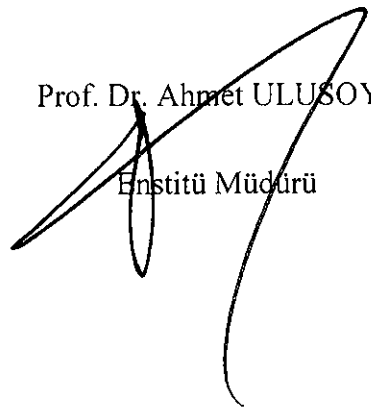

Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım. 16/06/2015

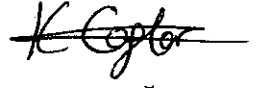
Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etnik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Kübra ÇAĞLAR

16/06/2015

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş sonrası dönemde, parçalanmanın sıkıntılarını yaşayan Rusya Federasyonu 2000 yılından itibaren Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle toparlanıp uluslararası politikada söz sahibi haline gelmiştir. Bu bağlamda, Rusya'nın sahip olduğu zengin hidrokarbon kaynakları çok önemli role sahiptir. Rusya Federasyonu, sahip olduğu enerji kaynaklarıyla dış politikada etkin olmaya çalışmaktadır. Doğalgaz ve petrol boru hatları projeleriyle, uluslararası arenadaki ülkelerin kendisine olan bağımlılığını arttırmayı hedeflemektedir.

Rusya Federasyonu'nun enerji politikasının ana hedefi, bu enerji kaynaklarını kullanarak dünyada süper güç konumuna ulaşmaktır. Bu çalışmada, enerji konusunun önemi üzerinde durulmuş ve Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının, politikasını nasıl etkilediği irdelenmiştir. Ekonomik ve politik çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla sahip olduğu zengin hidrokarbon kaynaklarını ve nakil hatlarını çok etkin bir biçimde kullanan Rusya'nın, küresel güç olma çabası anlatılmaya çalışılmıştır.

Yüksek lisans tez danışmanlığımı üstlenerek beni tezim konusunda yönlendiren, çalışmam esnasında değerli katkılarını sunan ve üzerimde büyük emekleri olan danışman hocam Doç. Dr. Süleyman ERKAN'a en derin teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca fikir ve tavsiyeleriyle beni yönlendiren Prof. Dr. Hayati AKTAŞ ve Uluslararası İlişkiler bölümündeki diğer hocalarıma da teşekkür ederim.

Çalışmamın hazırlanması süresince beni cesaretlendiren ve manevi destek sağlayan canım annem Gülen ÇAĞLAR'a ve biricik kardeşlerim Seda ÇAĞLAR ve Seçil ÇAĞLAR'a ayrıca bugünlere gelmemde en büyük pay sahibi olan babam Yaşar ÇAĞLAR'a sonsuz teşekkürler...

Trabzon, Haziran 2015

Kübra ÇAĞLAR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VIII
ABSCTRACT	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ	X
TABLolar LİSTESİ	XI
HARİTALAR LİSTESİ	XII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ.....	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESEL GÜÇ KAYNAĞI: ENERJİ.....	6-31
1.1. Enerji Kavramı ve Enerjinin Önemi	6
1.2. Enerji Politikası Kavramı	10
1.3. Enerji Güvenliği Kavramı	13
1.4. Petrolün Enerji Kaynakları İçindeki Yeri ve Önemi	17
1.5. Dünyadaki Petrolün Rezerv, Üretim ve Tüketim Durumu	20
1.5.1. Rezerv Durumu	20
1.5.2. Üretim Durumu	22
1.5.3. Tüketim Durumu	23

1.6. Doğalgazın Enerji Kaynakları İçindeki Yeri ve Önemi	24
1.7. Dünyadaki Doğalgazın Rezerv, Üretim ve Tüketim Durumu	27
1.7.1. Rezerv Durumu	27
1.7.2. Üretim Durumu	29
1.7.3. Tüketim Durumu	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASININ ANALİZİ..... 32-81

2.1. Rus Enerji Stratejisi	32
2.2. Rusya Federasyonu'nun Enerji Konusunda Öncelikli Hedefleri	38
2.3. Putin Dönemi Rus Dış Politikası ve Enerji Boyutu	40
2.4. Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikaları	45
2.4.1. Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Enerji Politikası	50
2.4.2. Rusya Federasyonu'nun Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Havzası Enerji Politikası	57
2.4.3. Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Enerji Politikası	64
2.4.4. Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği Enerji Politikası	67
2.5. Rus Enerji Devi: Gazprom	73
2.6. Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında Nükleer Enerji Unsuru	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ PROFİLİ VE NAKİL HATLARI .82-104

3.1. Rusya Federasyonu'nun Petrol Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi	82
3.1.1. Petrol Rezervleri	82
3.1.2. Petrol Üretim ve Tüketimi	83
3.2. Rusya Federasyonu'nun Doğalgaz Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi	86

3.2.1. Doğalgaz Rezervleri.....	86
3.2.2. Doğalgaz Üretim ve Tüketimi	87
3.3. Rusya'nın Boru Hatları ve Boru Hatları Politikası	91
3.3.1. Rusya'nın Petrol Boru Hatları ve Politikası	92
3.3.1.1. Baltık Boru Hattı Sistemi	93
3.3.1.2. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı	95
3.3.1.3. Druzhba (Dostluk) Boru Hattı	96
3.3.2. Rusya'nın Doğalgaz Boru Hatları ve Politikası	97
3.3.2.1. Yamal-Europe II Doğalgaz Boru Hattı	98
3.3.2.2. Transgaz Boru Hattı	99
3.3.2.3. Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı	100
3.3.2.4. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASININ TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ	105-132
4.1. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri	105
4.2. Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri	111
4.3. Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikasının Türkiye'ye Etkileri	115
4.4. Türkiye'nin Enerji Politikası	119
4.4.1. Türkiye'nin Enerji Politikasının Ana Hatları	124
4.4.2. Enerji Koridoru Yoluyla Türkiye'nin Açılım Stratejisi	127
4.5. Rusya Federasyonu ile Rekabet Mi? İşbirliği Mi?	130
SONUÇ	133
YARARLANILAN KAYNAKLAR	137
ÖZGEÇMİŞ	154

ÖZET

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemli araçlarından birisini oluşturan enerjinin dünyanın geleceğindeki önemli konumu her geçen gün artmaktadır. Enerji, devletlerin dış politikaları açısından belirleyici faktörlerden biridir. Günümüzde küresel enerji politikaları, ağırlıklı olarak enerji kaynakları tarafından belirlenmektedir.

Rusya Federasyonu, önemli miktarda enerji kaynaklarına sahip bir ülke olarak dünya politikasında etkin bir rol oynamaktadır. İki tarihi komşu olarak Rusya'nın enerji politikası, Türkiye için çok önemlidir. Rusya Federasyonu'nun enerji politikaları, Türkiye-Rusya ilişkilerinde Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığını arttırmayı hedeflemektedir. Türkiye-Rusya ilişkilerinin geleceğini, bu bağımlılığın azaltılması ve bölgesel düzeyde Türkiye'nin uygulayacağı enerji stratejileri belirleyecektir. İki ülke arasındaki ilişkiler henüz stratejik ortaklık seviyesine çıkamasa da yatırım ve ticaret gibi alanlarda önemli boyuta ulaşmıştır. Türkiye-Rusya ilişkilerinin yapısı, işbirliği ve rekabetin gelecek yıllarda da devam edeceğinin izlerini taşımaktadır.

Bu çalışmada, Rusya Federasyonu'nun enerji süper gücü olma hedefine ulaşmada en önemli silahı olan doğal gaz ve petrol rezervleri ve bu kaynakların transferine yönelik boru hattı projeleri ele alınmıştır. Bu noktada, Türkiye'nin yürüteceği aktif ve pragmatist dış politikayla, çevresinde istikrarın sağlanmasından sonra Rusya'ya olan bağımlılığının azalacağı ve bölgedeki en önemli enerji geçiş koridoru haline gelebileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Enerji Kaynakları, Enerji Politikası, Boru Hatları, Türkiye

ABSTRACT

Forming the important instrument of the economic and social development the important status in the world's future of the energy has been increasing every day. Energy is one of the decisive factors in terms of foreign policies of states. In today's world, global energy policies are determined mainly by energy sources.

Russian Federation with significant amount of energy resources as a country plays a very big role in the world politics. The energy politics of Russia is very important for Turkey as two historical contiguous countries. The energy policy of Russian Federation aims to increase the dependence of Turkey on their relationship. The reduction of this dependency and Turkey's energy strategies on regional level will determine the future of Turkish-Russian relations. Even if relations between two countries could not reach the level of strategic partnership, relations have gained an important dimension in the areas such as investment and trade. The structure of Turkey-Russian relations demonstrate that cooperation and competition will continue in the coming years.

In this study, energy superpower Russia's most important weapon in achieving the goal of becoming the natural gas and oil reserves and pipeline projects for the transfer of these resources were discussed. At this point, it is concluded that the dependency of Turkey on Russia will decrease with an active and pragmatic foreign policy that helps the establishment of stability in the region, which, then will enable Turkey to be an important energy corridor.

Key Words: Russian Federation, Energy Resources, Energy Policy, Pipelines, Turkey

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervleri	21
2	Dünya Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri	28
3	Rusya'nın Petrol Üretimindeki Şirket Payları (2012)	84
4	Rusya'nın Doğalgaz Üretimindeki Şirket Payları (2012).....	89

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Birincil Enerji Kaynaklarının Küresel Enerji Tüketimindeki Payları	7
2	Dünya Petrol Üretiminin Bölgelere Göre Yüzdellik Dağılımı (2013)	23
3	Dünya Petrol Tüketiminin Bölgelere Göre Yüzdellik Dağılımı (2013)	24
4	Dünya Doğalgaz Üretiminin Bölgelere Göre Yüzdellik Dağılımı (2013).....	30
5	Dünya Doğalgaz Tüketiminin Bölgelere Göre Yüzdellik Dağılımı (2013)	31
6	Rusya'nın Ham Petrol Üretimi (Mtoe) (1990-2012).....	85
7	Rusya'nın Petrol Tüketimi (Mtoe) (1990-2012)	86
8	Rusya'nın Doğalgaz Üretimi (Mtoe) (1990-2012).....	90
9	Rusya'nın Doğalgaz Tüketimi (Mtoe) (1990-2012).....	90
10	Türkiye'nin Petrol ve Diğer Sıvılar Üretim ve Tüketimi (2001-2013)	122
11	Türkiye'nin Doğalgaz Üretim ve Tüketimi (2001-2013).....	122

HARİTALAR LİSTESİ

<u>Harita Nr.</u>	<u>Harita Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Druzhba (Dostluk) Boru Hattı	96
2	Yamal-Europa Doğalgaz Boru Hattı	99
3	Transgaz Boru Hattı	100
4	Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı	101
5	Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı	103

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BP	: British Petroleum
BPS	: Baltık Boru Hattı Sistemi
BRICS	: Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Çin, Güney Afrika
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum
cm	: santimetre
CNPC	: Çin Milli Petrol Şirketi
CPC	: Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
Ed	: Editör

ERUSAM	: Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi
ESPO	: Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı
EŞA	: Enerji Şartı Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
INOGATE	: Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
m ³	: metreküp
Mtep	: Milyon Ton Eşdeğer Petrol
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SAREN	: Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
SOİA	: Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi
TRACECA	: Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru

GİRİŞ

Enerji, devletlerin ekonomik ve sosyal gelişiminin en önemli gereksinimlerinden birisidir. Tarih boyunca gerek ekonomik gerekse toplumsal hayatın en temel unsurlarından birisi olmuş ve dünya gündemini meşgul etmiştir. Dünya politikasının belirlenmesinde stratejik bir unsur olan enerji, aynı zamanda ulusal güç için de en önemli faktörlerden birisidir. Özellikle günümüzde bir ülkenin enerji kaynaklarına sahip olma durumu, o ülkenin dünya ekonomi-politik sistemindeki yerini belirleyen ana etkidir denilebilir. Bu nedenden dolayı, bir ülkenin ulusal enerji politikası, o ülkenin dış politikasından ayrı olarak düşünülmemektedir.

21. yüzyılın enerji politikasına baktığımızda, petrol ve doğalgaza yeni bir alternatif bulunana kadar, bu iki enerji kaynağı var olan stratejik önemini sürdürmeye devam edecektir. Enerji kaynakları rezervlerinin, dünyanın sadece belli bölgelerinde bulunması ve giderek artan nüfuslanmaya bağlı olarak enerji ihtiyacının da artması, enerji politikalarının şekillenmesinde temel etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerji kaynaklarına sahip olma uğruna yaşanan rekabet, çatışma ve savaşlar enerji faktörünün dünya siyasetinde ne kadar önemli bir rol sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüz dünyasında sanayileşmenin çok hızlı olarak artması ve buna bağlı olarak da petrol ve doğalgaz tüketimindeki artış bu enerji kaynaklarının önemini daha da arttırmıştır. Enerji kaynaklarına gittikçe artan oranda duyulan gereksinim ile enerji kaynaklarının yetersizliği durumu, enerji kaynaklarının stratejik niteliğinin artmasına sebep olmuştur. Özellikle nüfus artışı ve sanayileşme, enerji kavramının stratejik niteliğini daha da arttırmıştır. Enerji kaynağı olarak petrol ve doğalgazın uluslararası arenada ekonomik ve politik güç olarak kullanımı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir.

Günümüz küresel enerji politikaları, ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaz tarafından belirlenmektedir. Bu politikaların çıkış noktası bölgeler ise, en çok rezervlere sahip olan Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar bölgeleridir. Dünya enerji piyasasında sadece rezervlerin değil ayrıca bu kaynakların tüketiciye ulaşmasını sağlayacak olan boru hatlarının geçtiği bölgelerin güvenliği de, tüketici ülkeler açısından çok büyük bir öneme

sahiptir. Bu nedenden dolayı, hem arz ve talep edenlerin hem de nakil hattı güzergahlarının çatışmadan uzak ve güvenli olması gerekmektedir.

Uluslararası ilişkiler dünyasında enerji, büyük bir güç kaynağı olarak algılanmaktadır. Azalan enerji kaynaklarının tedariki, ulusların dış politikalarını belirleyen temel stratejik koz haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş'ın ardından, devletler arasındaki mücadele ideolojik olmaktan çıkmış ve ekonomik rekabete dönüşmüştür. Bu rekabette öne çıkan ana unsur ise, enerji faktörü olmuştur.

Dünyada sürekli devam eden hızlı bir küreselleşme süreci, arz kaynağı ülkelerle talep merkezlerinin çeşitli ulaşım hatlarıyla birbirine bağlanmasını zorunlu kılmıştır. Küresel rekabet içerisinde enerjinin arz, kaynak ve ulaşım güvenliği; enerji ithal eden devletlerin tamamına yakınında ulusal güvenlikle ilgili önemli noktalar olarak yer almaktadır. Sadece rezervlerin değil, bu rezervlerin üretiminin tüketiciye ulaşmasını sağlayacak olan deniz yollarının ve boru hatlarının kontrolüne hakim olmak da önemli bir güç mücadelesi haline gelmiştir.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte, SSCB'nin parçalanmasının sıkıntılarını yaşayan Rusya Federasyonu, 1999'dan sonra Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle hızlı bir toparlanma ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu toparlanma ve dönüşümde, Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu zengin enerji kaynaklarının çok büyük önemi bulunmaktadır. Petrol ve özellikle de doğalgaz olmak üzere enerji kaynaklarının, Rus ekonomisinin yeniden canlanmasında en önemli etkenlerden birisi olduğu göze çarpmaktadır.

Rusya, 2000 yılından itibaren Soğuk Savaş'ın enkazını üzerinden atarak Putin Dönemi'nde yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Bu bağlamda; Putin yönetimi, ülke içerisindeki siyasi otoriteyi yeniden kurmuş, AB, Çin ve İran gibi aktörlerle işbirliğini artırmış ve enerji kaynaklarını hem ulusal güvenlik hem de ekonomik gelişmeyi sağlayabilecek ustalıklarla kullanarak ülkenin etkinliğini artırmıştır. Yine son yıllarda, ortak kaygı ve özellikle de ekonomik çıkarların etkisiyle, Türkiye ve Rusya'nın tarih boyunca süren rekabeti, yerini uzlaşma ve işbirliği sürecine bırakmıştır.

Uluslararası enerji arenasında çok etkili bir aktör olan Rusya, enerjiyi dış politikasında bir silah olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Sadece güçlü bir enerji tedarikçisi olarak değil, aynı zamanda enerji geçiş yollarına hakim olan büyük bir devlet olarak da stratejik ve ekonomik ağırlığını arttırmaktadır.

Hem kendisinin sahip olduğu zengin yer altı kaynakları hem de coğrafik konumunun diğer enerji zengini bölgelere olan yakınlığı, Rusya'yı dış politika bağlamında özel bir enerji stratejisine itmektedir. Bu bağlamda, bir yandan kendisine alternatif olabilecek enerji proje ve çalışmalarını engelleyip, Avrupa enerji piyasasındaki rolünü arttırmak diğer yandan da Hazar havzası yer altı kaynaklarının dünyaya pazarlanmasındaki ana konumunu koruyarak eski Sovyet ülkelerini kendi egemenliği altında tutmak, Rusya'nın en temel enerji politikasını oluşturmaktadır.

Hızla küreselleşen dünyamızda, artan enerji gereksiniminin farkında olan Türkiye, enerji stratejileri geliştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, ülkemizin kaynak ve güzergahları ile enerji sepetini çeşitlendirmek ve enerji terminali olarak Avrupa'nın enerji güvenliğine katkıda bulunmak önemli bir aşamayı teşkil etmektedir. Türkiye, son yıllarda gerçekleştirilen zengin hidrokarbon keşifleri sayesinde, Hazar Bölgesi'nden çıkarılacak petrol ve doğalgazın, ekonomik, güvenilir ve çevresel açıdan en uygun taşıma sistemleriyle dünya pazarlarına ulaştırılmasını amaçlayan çeşitli nakil hattı projelerini gerçekleştirmek amacıyla yoğun bir çaba içerisinde.

Türkiye önemli bir enerji tüketicisi olsa da, aynı zamanda dünya doğalgaz rezervlerinin yaklaşık üçte ikisine sahip devletler ile Batı'daki büyük pazarlar arasında önemli jeopolitik konumda bulunmaktadır. Türkiye, Orta Doğu ve Hazar Havzası gibi, dünyanın ispatlanmış rezervlerinin en fazla olduğu bölgede yer almaktadır. Bulunduğu coğrafyanın kendisine sunduğu fırsatı keşfetmiş olan Türkiye, son yıllarda, sahip olduğu bu fırsattan yararlanmasını mümkün kılacak politikalar geliştirmiştir.

Türkiye'nin enerji politikasının amacı, Türkiye'yi bölgenin enerji köprüsü haline getirmektir. Bu amaçtan dolayı, Türkiye, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji koridorları bağlamında Rusya ve Batılı devletler tarafından ortaya atılan proje ve çalışmalara destek vermektedir. Türkiye, Orta Doğu ve Hazar Havzası ile Batı arasında doğal bir jeostratejik konumda olmanın önemini fark ederek, 21. yüzyılın enerji köprü ülkesi olma yolundaki politikalarına ağırlık vermektedir.

İhtiyacı olan doğalgazın büyük çoğunluğunu Rusya'dan tedarik eden Türkiye için, Rusya'nın enerji alanlarında izlediği politika önemlidir. Kuzey-Güney ekseninde Rusya ile 2003 yılında faaliyete geçen Mavi Akım projesi geliştirilmiştir. Mavi Akım projesi ekonomik açıdan olduğu kadar jeostratejik açıdan da Türkiye'nin geleceğine ağır bir darbe indirmiştir. Türkiye bu hattın devreye girmesiyle birlikte enerji konusunda büyük oranda Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Ayrıca, anlaşmada yapılan en büyük hatalardan birisi ithal edilen Rus gazının bu ülkenin rızası olmadan üçüncü ülkelere satılmayacağıdır. Anlaşmadaki bu durumla, Türkiye Rusya Federasyonu'na adeta bağımlı kılınmış ve Orta Asya'dan gaz ithalatının önü kesilmiştir.¹

Dört bölüm olarak belirlenen çalışmanın ilk bölümünde, enerji kavramı ve enerji kaynaklarının öneminden bahsedilecektir. Bu bölümde ilk olarak, enerji kavramı tanımlanacak ve enerji kavramının insanlar ve devletler açısından artan önemine değinilecektir. Sonra, enerji politikası ve enerji güvenliği kavramları açıklanacaktır. Daha sonra; petrol ve doğalgazın enerji kaynakları içerisindeki yeri ve önemine, artan dünya enerji tüketimi ve enerji ihtiyacının ülkeler üzerindeki etkisine değinilecektir. Bununla birlikte, dünyadaki petrol ve doğalgazın rezerv, üretim ve tüketim durumları da incelenecektir.

İkinci bölümde, Rusya Federasyonu'nun enerji politikası analiz edilecektir. Soğuk Savaş dönemi sonrasındaki ilk yıllarda; ekonomik olarak çökmüş, enerji kaynaklarını etkin kullanamayan ve mevcut bir enerji politikası olmayan bir Rusya karşımıza çıkacaktır. Ancak, 1998 Ekonomik Krizi ve bu kriz sonrası ortaya çıkan canlanma ile birlikte Rus ekonomisinin hareketleneceği ve hızlı bir ilerleme sürecine gireceği ele alınacaktır. Ardından, 2000'li yıllarla birlikte Rusya'nın dış politikasında enerji faktörünün giderek artması ve aktif bir enerji politikasının hayata geçirilmesinden bahsedilecektir. Vladimir Putin yönetimindeki Rusya'nın, 2000 yılından günümüze kadar hızlı bir ekonomik büyüme ve siyasi dönüşüm geçirdiği ele alınacaktır. Rusya'nın ekonomik olarak gelişmesi, diğer ülkelere karşı üstünlük elde etmesi ve uluslararası arenada sözü geçen süper güç pozisyonuna ulaşması için, Putin'in enerji kaynaklarını nasıl etkili bir silah olarak kullandığına değinilecektir.

¹ Gökhan Bayraktar, "Hazar'daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", **Stratejik Öngörü**, 4(11), 83-93, 2007, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/hazardaki_jeopolitik_mucadelenin_turkiyenin_enerji_guvenligine_etkileri_9abeb03b-2a5e-4239-9c22-3f2b61b38e15.pdf (20.11.2014) , ss.92-93

Üçüncü bölümde, Rusya Federasyonu'nun petrol ve doğalgaz kaynaklarının rezerv, üretim ve tüketim durumları incelenecektir. Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu enerji kaynaklarının genel profili çizilecektir. Bu bağlamda Rusya'nın sahip olduğu petrol ve doğalgaz boru hatlarına değinilecektir. Gerçekten de önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan Rusya'nın, özellikle AB üyesi birçok ülkeyi enerji konusunda kendisine bağımlı hale getirdiği ve Avrupa ülkelerine karşı enerji alanında sağladığı üstünlük ele alınacaktır.

Dördüncü bölümde ise, Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki enerji ilişkileri ele alınacaktır. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ilişkilerin, olumsuzluklarla dolu geçmişine rağmen, özellikle 1990'lı yılların sonlarından itibaren hızla yükselmeye başladığına değinilecektir. Rusya'nın enerji politikasının, Türkiye üzerindeki etkisi değerlendirilecek ve özellikle Mavi Akım projesiyle birlikte Türkiye'nin Rusya'ya karşı aşırı artan bağımlılığı ele alınacaktır. Bununla birlikte, Türkiye-Rusya arasındaki tarihsel rekabet ve çatışmanın yerini son yıllarda işbirliği ve ortaklığa bıraktığına değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRESEL GÜÇ KAYNAĞI: ENERJİ

1.1. Enerji Kavramı ve Enerjinin Önemi

Enerji, tarih boyunca gerek ekonomik gerekse sosyal hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisi olmuş ve toplumların gündemini meşgul etmiştir. Enerji, günlük yaşamımızın ve üretimimizin en önemli girdilerinden birisidir. Bu nedenle, ülkelerin ekonomik kalkınmalarında zorunlu olan temel girdilerin başında, enerji kaynakları yer almaktadır. Enerji, stratejik özelliği olan bir konudur. Enerji, sürdürülebilir kalkınmayı amaçlayan ülkelerin politikalarında, dikkatle üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.²

Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde enerji, para ve güç kaynağı olarak algılanmaktadır. Seyrekleşen enerji kaynaklarının tedariki, devletlerin dış politikalarını belirleyen temel jeostratejik koz haline gelmiştir. Enerji üretim alanları Kuzey ve Orta Amerika, Orta Doğu, Rusya, Kafkasya, Hazar ve Orta Asya iken, tüketim alanları Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya ve Uzak Doğu ülkeleridir. Kaynaklar sınırlı, tüketim artma eğilimi gösterirken, enerji politikalarında asıl sorunu, kaynakların hangi devletler tarafından denetleneceği teşkil etmektedir. Yani, enerji gelirinin hangi yöntemlerle ve hangi oranlarda paylaşılacağı sorun oluşturmaktadır.³

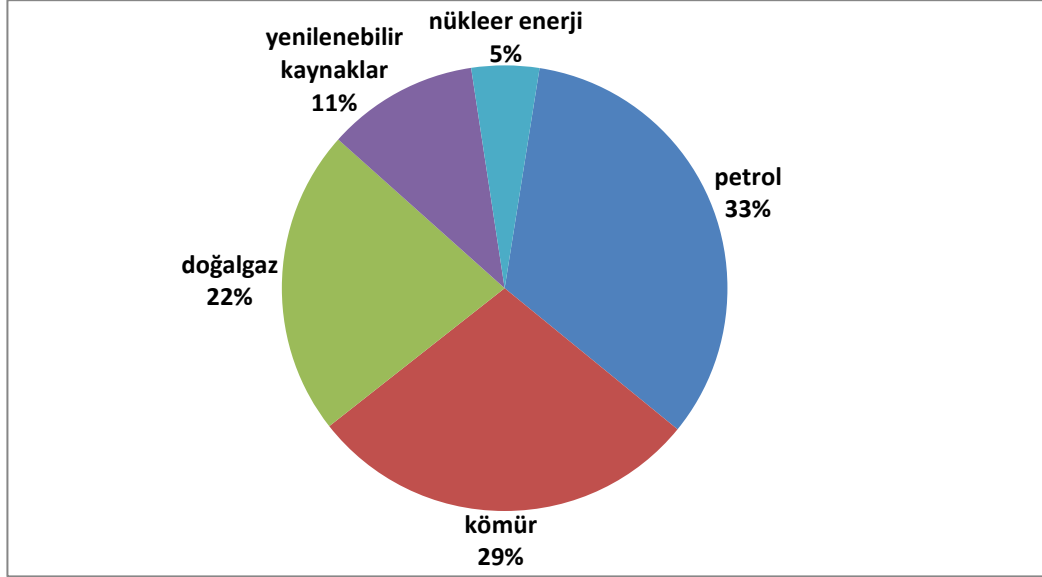
Enerji, bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişiminin en temel ve sürükleyici gereksinimlerinden birisidir. Toplumsal yaşamımızı sürdürebilmemiz için vazgeçilmez bir girdi olan enerji; sanayi, ulaştırma, konut ve ticarethane alt sektörlerinde kullanılmaktadır. Bugün dünyada tüketilen enerji, çok sayıda enerji kaynağından elde edilirken; petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil kaynaklar, bu kaynaklar içerisinde en fazla pay sahibi olarak

² Muzaffer Ertürk, **Dünyada ve Türkiye’de Doğalgaz Sektörü ve İnovasyon Etkileri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, s.23

³ Aslıhan P. Turan, “Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi”, **Bilge Strateji**, 2010, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-3-2014031950hazar-havzasinda-enerji-diplomasisi.pdf> (02.01.2015), s.44

yer almaktadır.⁴ Birincil enerji kaynaklarının küresel enerji tüketimi içerisindeki payları incelendiğinde, petrolün birincil enerji kaynakları arasında en büyük paya sahip olduğu görülmektedir.⁵

Şekil 1: Birincil Enerji Kaynaklarının Küresel Enerji Tüketimindeki Payları (2013)

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, 2013, [http://www.eia.gov/forecasts/archive/ieo13/pdf/0484\(2013\).pdf](http://www.eia.gov/forecasts/archive/ieo13/pdf/0484(2013).pdf) (25.12.2014)

Enerji kaynakları olarak petrol ve doğalgaz, günümüz dünya ekonomisinin stratejik hammaddeleridir. Bu iki kaynağın temininde eksiklik olduğu takdirde ülke ekonomilerinin ve dünya ekonomisinin bundan etkileneceği açıktır.⁶ Günümüzde sanayileşmenin hızla ilerlemesi ve buna bağlı olarak petrol ve doğalgaz tüketimindeki hızlı artış, bu enerji kaynaklarının önemini daha da artırmıştır. Ayrıca uğruna pek çok savaşın patlak verdiği

⁴ Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), “Ham Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu”, 2014, <http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/2013-YILI-HAM-PETROL-VE-DOGAL-GAZ-SEKTOR-RAPORU.pdf> (12.11.2014), s.4

⁵ Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK), “Petrol Piyasası Sektör Raporu”, 2013, http://www.epdk.gov.tr/documents/petrol/rapor_yayin/2013_Petrol_Piyasasi_Sektor_Raporu.pdf (25.12.2014), s.1

⁶ Meliha Ener ve Orhan Ahmedov, “Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”, t.y., <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/114522/makaleler/2/2/arastirmax-turkiye-azerbaycan-petrol-dogalgaz-boru-hatti-projelerinin-ulke-ekonomileri-avrupa-birligi-acisindan-onemi.pdf> (22.12.2014), s.118

ve çıkmış pek çok savaşın sebebini oluşturan petrol, çoğu devletin stratejik hedeflerini, ekonomik yapılarını, politik tercihlerini ve jeopolitik konumlarını etkilemiştir.⁷

Ekonomik ve sosyal kalkınma için temel girdilerden olan enerjinin tüketimi, artan nüfus, şehirleşme, sanayileşme ve teknolojinin yaygınlaşmasına paralel olarak sürekli artış göstermektedir.⁸ Dünyanın 2030 yılına yönelik tahminlerinde, enerji ihtiyacının önemli ölçülerde fosil yakıtlarla karşılanmaya devam edeceği öngörülmektedir. Mevcut politikaların devamı halinde, 2030 yılındaki enerji ihtiyacının bugünkünün %50'sinden daha fazla artış göstermesi ve fosil yakıtların enerji ihtiyacının karşılanmasında hakim durumunu sürdürmesi beklenmektedir.⁹

Tamamlanan 20. yüzyıl zarfında gerek dünya nüfusundaki önemli artışlar gerek kaydedilen her alandaki büyük teknolojik ve ekonomik ilerlemeler, enerji ihtiyacını ve üretimini de büyük boyutlarda arttırmış ve çeşitlendirmiştir. Hatta yerküremizde bir kısım savaşlar bile enerji kaynaklarına ulaşmak, zengin bölgeleri ve enerji sevk yollarını kontrol altına almak amacıyla yapılmıştır. Önümüzdeki 21. yüzyıl boyunca da dünya olaylarının en önemli motivasyonlarından birini, kuşkusuz enerji kaynaklarının denetim altına alınması ve bu alanda üstünlük sağlanması gayretleri oluşturacaktır.¹⁰

18. yüzyılda sanayileşmenin ve 21. yüzyılda sanayileşmeyle birlikte bilgi ve teknolojinin temel dinamiğini oluşturan enerji, modern dünya sisteminde belirleyici bir özelliğe sahiptir. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi, ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasında enerjinin önemini ortaya çıkarmıştır. Bu krizler; ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve askeri açıdan güçlü toplumlar oluşturmak ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini isteyen ülkelerin, enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmaları gerektiğini göstermiştir. Günümüzde kişi başına düşen enerji tüketimi, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırılmasında kullanılan önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin enerji talepleri sürekli artmaktadır. Üstelik gelişme yolundaki ülkelerde nüfus artışı, gelişmiş ülkelere iki kat daha fazla

⁷ Çağrı Kürşat Yüce, "Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türk Dünyası İçin Önemi", **21. Yüzyıl**, 2007, <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/68.pdf> (12.12.2014), s.182

⁸ A. Kadir Kökocak, "Enerji", Ahmet Hamdi Aydın ve diğerleri (Ed.), **Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunları-Tehditler-Fırsatlar içinde** (333-354), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Basımevi, 2008, s.341

⁹ Yüce, **Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türk Dünyası İçin Önemi**, s.182

¹⁰ Kemal Girgin ve Işık Biren, **21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti**, 2. Baskı, İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık, 2002, s.152

olduğundan, gelişme yolundaki ülkelerde enerjiye duyulan ihtiyaç daha fazla olmuştur. Ancak küresel boyutta ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve teknolojik eşitsizlikler, gelişme yolundaki ülkelerin, mevcut enerji kaynaklarından yararlanmasını engelleyebilmektedir.¹¹

Enerjiye günlük yaşamda gittikçe artan oranda duyulan gereksinim ile enerji kaynaklarının yetersizliği ilişkisi, enerji ve enerji yataklarının küresel bazda stratejik niteliğinin artmasına neden olmuştur. Özellikle nüfus artışı ve sanayileşme, enerji olgusunun bu niteliğini daha da arttırmıştır. Enerji çeşitleri içerisinde petrol ve doğalgaz, stratejik hammadde olarak enerji güvenliğine ilişkin politikaları etkilemektedir. Bir enerji kaynağı olarak petrolün uluslararası ilişkilerde bir siyasi güç olarak kullanımı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Petrol ile birlikte doğalgaz da artık siyasi bir güç olarak kullanılmaktadır.

Hızlı bir küreselleşme sürecinde bulunan dünyamızda, enerjinin verimli kullanılması gereği, arz kaynağı ülkelerle talep merkezlerinin çeşitli taşıma yolları ve ulaşım hatlarıyla birbirine bağlanmasını zorunlu kılmıştır. Küresel rekabet içerisinde enerjinin arz, kaynak, lojistik ve ulaşım güvenliği; enerji ithal eden ülkelerin tamamına yakınında ulusal güvenlik ile ilgili hususlar kapsamında yer almaktadır. Küreselleşmenin etkisi ile enerji ticaretinde artan büyüme, sadece rezervlerin değil, bu rezervlerin üretiminin tüketiciye ulaşmasını sağlayacak olan deniz yollarının ve boru hatlarının kontrolünü, önemli bir küresel güç mücadelesi haline getirmektedir.¹²

Bugün artık enerji konusu ekonomik büyüme ve rekabet gücü, çevre koruması, yakıt ve güzergahların çeşitlendirilmesi, dış ve güvenlik politikaları, finansal piyasalar ve Avrupa Birliği (AB) üyeliğimiz ile doğrudan bağlantılıdır. G-8 zirvelerinde devlet başkanlarının ana gündem maddesini, enerji konuları teşkil etmektedir. Hükümetlerarası görüşmelerde, şirket birleşmelerinde, uluslararası ticaret müzakerelerinde, küresel ekonomik canlanma ve durgunluk tahminlerinde, ulusal ve dünya basınının manşetlerine kadar her yerde karşımıza çıkmaktadır.¹³ Enerjiye olan talebin sürekli arttığı ve enerji rezervlerinin azalmakta olduğu bir dünyada, enerji kaynaklarına sahip olma uğruna akıl

¹¹ Gülpınar Akbulut, “Coğrafi Bakımdan Türkiye’nin Enerji Kaynaklarının Değerlendirilmesi”, Zeki Dilek ve diğerler (Ed.), **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 1. Cilt içinde (27-48), Ankara: Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2011, ss. 28-29

¹² Sertif Demir, “Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Bölgeleri Enerji Kapasitelerinin Türkiye’nin Enerji Güvenliği Açısından Önemi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildiriler Kitabı**, 1. Baskı içinde (616-634), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2012, s.617

¹³ Mehmet Öğütçü, **2023 Türkiye Yol Haritası**, 1. Baskı, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2007, s.173

almaz hızla yaşanan siyasi dönüşümler ve sıcak çatışmalar, enerji faktörünün dünya üzerinde ne denli önemli bir rol sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴

1.2. Enerji Politikası Kavramı

Enerji, dünya siyasetinde stratejik bir unsurdur ve ulusal güç için ana etken durumundadır. Özellikle günümüzde bir ülkenin enerji refah durumu, o ülkenin dünya ekonomi-politik sistemindeki yerini belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle, bir ülkenin yerel enerji politikası, o ülkenin dış politikasından bağımsız düşünülememektedir. Diğer bir deyişle, ülkelerin enerji politikaları, dış politikalarını da belirlemektedir.¹⁵ Enerji politikası genel olarak teknoloji, ekonomi ve enerji ile ilgili kararların alındığı kurumsal yapıdan oluşmakta ve kısa dönemde arz talep yönetimi, uzun dönemde ise planlama faaliyetlerini içermektedir. Enerji kaynaklarının kıtlığı ve rezervlerinin giderek azalmasının yanı sıra, küresel ısınma sonucu oluşan sera etkisi ve iklim değişiklikleri, ulusal ve uluslararası düzeyde enerji politikaları üretilmesini gerektirmektedir.¹⁶

Enerji arz ve talebini etkileyen faktörlerin, değişen dünya koşullarına göre değişebilmesi, bilimsel analiz süreçlerinden geçirilmesi, enerji politikalarının etkinliği açısından önemlidir. Bu düşünceden hareketle, devletlerin ortaya koydukları enerji politikası, kendini yenileyebilmeli, tutarlı ve gerçekçi olmalı ve aynı zamanda hedefe yönelmelidir. Küresel enerji politikalarına yön veren anlayış; enerji arzının güvenliğinin sağlanması, kaynakların çeşitlendirilmesi, rekabet koşullarının hüküm sürmesi, en kaliteli ve en düşük maliyetli enerjinin tüketicinin kullanımına sunulabilmesi amacıdır. Enerji arz güvenliği ve amacı, ortaya koyan diğer kavramlarla sıkı sıkıya ilişki içerisindedir. Zira enerji arz güvenliği; mevcudiyet, ulaşılabilirlik ve kabul edilebilirlik ilkelerini bünyesinde barındırır. Bu doğrultuda enerji güvenliği, miktarı ve fiyatı uygun olan enerjinin tedarikidir. Bu bağlamda, enerji politikalarını belirleyen ülkelerin çok boyutlu bir bakış açısına sahip olmaları gerekliliği kuşku götürmez bir gerçektir.

¹⁴ Çağrı Kürşat Yüce, “21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri’nin Yeri ve Önemi”, 2013, http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/25822/makaleler/5/17/arastirmx_25822_5_pp_5.pdf (25.12.2014), s.62

¹⁵ Emre Baysoy, “Rusya, AB ve ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 5(10), 59-81, 2009, s.65

¹⁶ H. Naci Bayraç, “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(1), 115-142, t.y., http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/10_1_Makale_5.pdf (12.11.2014), s.118

Enerji politikalarındaki bir diğer belirleyici unsur çevre faktörüdür. Fosil yakıtlara dayalı enerji tüketimi, çevre kirliliğine neden olmaktadır. Devletler, bu sorunu bertaraf edebilmek maksadıyla bir taraftan çevre dostu yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmekte bir taraftan da çevreyi koruma amaçlı hükümler içeren uluslararası anlaşmalar imzalamaya gitmektedir. Yenilenebilir ve temiz yakıt olmaları nedeniyle rüzgar, güneş, jeotermal gibi kaynakların, geleceğin enerji kaynakları olduğu yorumu yapılmaktadır. Yenilenebilir kaynaklar, bugünkü duruma göre, henüz diğer alışılan kaynaklarla ekonomik olarak rekabet edecek düzeyde değildirler. Ancak yenilenebilir kaynaklar, temiz enerjinin teşvik edilmesi ve kaynak çeşitliliği açısından, enerji politikalarında gündemden güne ön plana çıkmaktadırlar.¹⁷

Enerji piyasasında denge ve fiyat; enerji arzı ve talebi tarafından oluşturulmaktadır. Enerji talebini belirleyen başlıca faktörler; ekonomik büyüme, yaşam tarzı, toplumun kalkınmışlık düzeyi, teknolojik gelişim ve enerji fiyatları olmaktadır. Enerji arzının belirlenmesinde ise; rezervler, üretim ve yatırım maliyetleri, dönüşüm teknolojileri ile ülkeler ve bölgeler arası ekonomik ve siyasal ilişkiler, ele alınması gereken başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Enerji arz ve talebini etkileyen faktörlerin, bilimsel ve gerçek yöntemlerle sürekli öngörülmesi, küresel değişimler doğrultusunda güncellenmesi ve gereğinde revize edilmesi, etkin enerji politikaları açısından önemli bir ön koşuldur. Dünya ekonomisinde bilimsel çalışmalar ve Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ilerlemelere bağlı olarak, enerjinin üretimi, çevrimi ve iletimine ilişkin teknolojiler hızla gelişmektedir. Bu durum enerjiyi uzun mesafelere, daha hızlı ve verimli bir şekilde ulaştırmayı mümkün kılmaktadır. Daha önce hayal bile edilemeyen ekonomik, stratejik ve lojistik avantajlar sağlanmaktadır.

Enerji arz güvenliği; bulunabilirlik, erişebilirlik ve kabul edilebilirlik prensiplerini içeren bir kavramdır. Bu kapsamda enerji güvenliği, uygun fiyattan ve yeterli miktardaki enerjiyi sağlama olarak tanımlanmaktadır. Enerji arz güvenliğinde en önemli sorunların başında, arzın ve talebin farklı coğrafyalarda bulunması nedeniyle, enerji talebinin karşılanmasında, üretim ve taşıma güvenliğinin sağlanması gelmektedir. Ülkelerin enerji üreticisi ya da tüketicisi olma durumuna göre, enerji güvenliği kavramı değişmektedir. İhtiyacından daha az enerji kaynağı ürettiği için, dışarıdan enerji ithal etmek zorunda olan

¹⁷ İslam Safa Kaya, “Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği”, **TBB Dergisi**, 2012, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-102-1220> (20.12.2014), ss.270-271

lkeler açısından “enerji arz güvenliği” ne kadar önemli ise, ihtiyaından fazla üretim yaparak dışarıya ihraç eden ülkeler için de “enerji talep güvenliği” o kadar önemlidir. Bu açıdan enerji güvenliği; uluslararası bir konu olmasının yanı sıra, üretici ve tüketicilerin karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olduklarını da göstermektedir. Enerji talep güvenliğinde, ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak bazı farklılıklar söz konudur. Örneğin, gelişmiş ülkeler için enerji ithalatının kesintisiz akışı önemliyken, gelişmekte olan ülkeler için ise, enerjinin mümkün olduğu kadar düşük ve sabit fiyatlarda elde edilmesi daha önem taşımaktadır.

Küresel enerji kaynakları ve iletim hatlarındaki önemli bir kesinti, dünya ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkelerin enerji arz güvenliği için, enerji tedarik portföy ve tiplerini çeşitlendirmek, enerji tüketiminde verimliliği arttırmak ve etkili enerji yönetim stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir. Gelişmiş lkeler, gelişmekte olan ülkelere göre, birkaç kat daha az enerji girdisi ile aynı GSMH (gayri safi milli hasıla)’yı elde edebilmektedirler. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma politikalarının en önemli hedefleri arasında enerji verimliliğini arttıracak önlemler alınması yer almaktadır.¹⁸ Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, enerji alanında arzu edilen ve gerçekleşen gelişmeler arasındaki sapmaların düzeyi, sorunun önemini belirlemede, sorun ağırlaştıka çözüme dönük enerji politikası arayışlarına hız verilmektedir.

Geniş kapsamlı bir enerji politikasının üç temel boyutu; ekonomi, teknoloji ve kurumsal yapıdır. Etkin bir enerji politikası uygulaması, değişikliklere uyum kapasitesi yüksek, iyi işleyen bir kurumsal yapıya ihtiyaç duymaktadır. Kurumsal yapıyı teknolojiye bağlayan unsur, ekonomi ve fiyatlandırmadır. Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde sahip olunan enerji kaynakları donanımı ve teknoloji düzeyi kadar, enerji kaynaklarının nasıl fiyatlandırıldığı da önemlidir. Enerji fiyatlandırması, ekonomide enerji tüketim kalıbını ve kaynak tahsis etkinliğini etkilemektedir. Enerji politikası kararlarının teknolojik temeli, termo-dinamik kanunlarının yansıdığı teknoloji tarafından biçimlendirilir.

Sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olan enerji ile ilgili sürdürülebilir enerji yaklaşımında, gereksinim duyulan enerjinin, en düşük ekonomik, çevresel ve sosyal maliyetle ve sürekli olarak teminine olanak sağlayan politikalar oluşturulması

¹⁸ Bayraç, a.g.m., ss.118-119

hedeflenmektedir. Devletin enerji politikası geliştirerek enerji sektörüne müdahalede bulunma gerekçeleri; piyasayı düzenleyerek ucuz, yeterli ve güvenli enerji sağlamak, enerji bağımlılığını azaltmak, çıkar grupları arasında uzlaşma sağlamaktır. Enerji politikası amaçlarına ulaşmada kullanılabilen enerji politikası araçları, çok sayıdadır. Bunlardan en önemlileri; fiyatlandırma, vergilendirme, kamulaştırma, özelleştirme, yasaklama, regülasyonlar, sübvansiyonlar, kota uygulamaları, stratejik rezerv oluşturma, antitröst yasa çıkarma, eğitim ve reklam gibi davranışları yönlendirici girişimlerdir. Koordineli bir şekilde uygulamaya sokulmaları gereken bu araçlar arasında fiyatlandırma ve vergilemenin özel bir yeri bulunmaktadır.¹⁹

Dünya enerji tüketiminin hızla artması karşısında, birincil derece enerji kaynaklarının yenilenebilir olmaması, yeterli miktarda bulunamayışı ve hangi devletlerin elinde bulunduğu, enerji kaynaklarının kontrolü ve çeşitlendirilmesini, enerji politikaları açısından çok önemli bir noktaya getirmiştir. Günümüzde güvenlik kavramının tanımlanmasındaki “kazanılmış değerlere yönelik tehditlerin olmaması ve sürdürülebilirliğin sağlanması” yaklaşımıyla, ekonomik değerler ve enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgelerdeki enerji değerlerinin korunmasının ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerektiği söylenebilir.²⁰

1.3. Enerji Güvenliği Kavramı

Enerji güvenliği kavramı, enerjinin sürekli olarak, güvenilir, temiz ve çeşitli kaynaklardan uygun miktarlarda ve uygun fiyatlarla sağlanması ve yüksek verimlilikte tüketilmesi olarak tanımlanabilir.²¹ Uluslararası Enerji Ajansı, enerji güvenliğini, makul bir fiyatta enerji kaynaklarının kesintisiz olarak elde edilmesi olarak tanımlamaktadır. Enerji güvenliği, bir ulusun güvenliği ve bütünlüğünü, enerji servislerinin sevkiyat kalitesini ve çeşitli enerji kaynaklarını tehlikeye atmayan jeopolitik durumları ifade eder.²²

¹⁹ M. Ali Bilginoğlu, “Türkiye’nin Enerji Sorunları ve Çözüm Arayışları”, **ERUSAM**, t.y., http://www.erusam.com/images/dosya/Turkiyenin_Enerji_Sorunlari_ve_Cozum_Arayislari.pdf (02.01.2015), ss.4-5

²⁰ Tarık Çağrı Oruç, “Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar’ın Hukuki Statüsü ve Paylaşılması Sorunu”, R. Kutay Karaca (Ed.), **Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları içinde** (83-102), İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2013, ss.100-101

²¹ Tuğçe Gençtürk, “Enerji Güvenliği Nedir? Ulusal ve Uluslararası Boyutta Enerji Güvenliği Sorunu”, 2012, <http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/tgencturk/EnerjiGuvenciligi.pdf> (10.11.2014), s.2

²² Sanya Carley and Sara Lawrence, “Defining Energy-Based Economic Development”, **Energy-Based Economic Development How Clean Energy Can Drive Development and Stimulate Economic Growth içinde** (15-35), London: Springer Verlag, 2014, s.26

Enerji güvenliği, dünya ekonomik ve siyasi yaşamının önemli bir belirleyicisidir. Enerjinin tüm alanlarda kullanımının giderek artmasından dolayı, günümüzde ülkelerin ekonomik ve politik istikrar göstergeleri, doğrudan enerji güvenliğine bağımlı hale gelmiştir. Enerji fiyatlarında artış, enerji bağımlısı ülkeleri ekonomik ve dolayısıyla politik olarak zor durumda bırakırken, enerji arz eden ülkeleri de ekonomik ve göreceli olarak politik açıdan rahatlatmaktadır. Bu nedenle, enerji arzının tüm ülkeler için önemi büyüktür.²³

Giderek artan bir öneme sahip olan “enerji güvenliği” günümüzde, dış politika, ulusal güvenlik, ekonomik refah ve küresel istikrar ile birlikte anılan bir kavram haline dönüşmüştür. Enerji güvenliği aynı zamanda, enerji üreten, tüketen ve transit ülkeler arasında işbirliğine dayalı bir anlayışın geliştirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Yani, bir karşılıklı bağımlılık söz konusudur.²⁴

Ülkelerin enerji güvenlikleri ile ulusal güvenlikleri arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu sebeple günümüzde gerek uluslararası gerekse ulusal arenalarda üzerinde konuşulan konuların başında enerji güvenliği gelmektedir. Enerji güvenliği kavramı, enerji üretim, iletim ve dağıtım sistemlerinin alt yapısına yönelik olası terörist saldırılarından, yatırım eksikliklerinin doğuracağı kesintilere, kasırgaların doğuracağı engellerden ambargolara, grevlerden lokavtlara, iç savaştan işgale kadar birçok olasılığın birlikte değerlendirilmesini gerektiren bir kavramdır. Bu nedenle enerji politikaları ve arz güvenliği gibi konularda yapılan değerlendirmelerde, enerji kaynaklarının coğrafi dağılımlarından, maliyetlerine, taşıma yollarından talep artış eğilimlerine kadar, birçok konunun birlikte ele alınabilmesi gerekmektedir.

Enerji güvenliği kavramına, genel olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri enerjiye diğeri de güvenliğe ağırlık vermektedir. Enerji güvenliğinin, enerji ağırlıklı tanımı enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği ve kabul edilebilirliği kavramlarını içine almaktadır. Enerji güvenliğinin, güvenlik ağırlıklı tanımı ise enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşındaki tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziki olarak korunması anlamını içermektedir. Bu bakış

²³ Tamer Çetin, “Orta Asya ve Kafkaslar’da Enerjinin Politik Ekonomisi”, 2010, <http://epddergi.org/articles/2010-1/Cetin.pdf> (09.02.2015), s.81

²⁴ Abdullah Gül, **Diplomaside Erdemli Güç Dış Politika Konuşmaları**, 1. Baskı, Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2014, s.501

açıları kapsamında enerji güvenliği kavramının enerji ağırlıklı tanımını değişik şekillerde ifade edilebilmektedir. Bu ifadelerden bazıları aşağıdadır;

_Enerji güvenliği; yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına, tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, fiili olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkânları vasıtasıyla ve adil dağılım çerçevesinde erişilebilmesi,

_Enerji güvenliği; dünyadaki enerjinin akılcı ve tasarruflu kullanılması,

_Enerji güvenliği; ekonominin ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin devamlı olarak bulunabilmesi diye tanımlanabilir.²⁵

Enerji güvenliğinin “enerji” ağırlıklı tanımının günümüz koşullarına artık yeterince cevap veremediği, Temmuz 2006’da St. Petersburg’da “enerji güvenliği” başlığıyla toplanan G-8 Zirvesi’nde açıkça görülmüştür. Geçen yüzyılın enerji güvenliği paradigması yeni koşullara yeterince uymamakta, içinde bulunduğumuz karmaşık dönemdeki ilişkileri açıklamakta oldukça sınırlı kalmaktadır. İngiliz Donanma Komutanı Winston Churchill’in ilk kez 1913’te, donanmayı kömürden petrole çevirme kararıyla gündeme gelen “enerji güvenliği ve çeşitlilik” ilişkisine, artık çok sayıda yeni boyut eklenmiştir. Her şeyden önce, ülkelerin enerji üreticisi ya da tüketicisi olma durumuna göre enerji güvenliği kavramının anlamı değişmektedir. İhtiyacından daha az enerji kaynağı ürettiği için dışarıdan enerji almak zorunda kalan ülkeler için “enerji arz güvenliği” ne kadar önemliyse, ihtiyacından fazla üretim yaparak dışarıya satan ülkeler için de “enerji talep güvenliği” o kadar önemlidir. Gelirlerinin birçoğunu enerji ihracatıyla karşılayan ülkeler için enerji talep güvenliği, Suudi Arabistan ve Rusya Federasyonu gibi ülkeler açısından hayati bir değere sahiptir.

Üretici ve tüketici ülkeler arasında da çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, büyük enerji üreticilerinden Rusya Federasyonu için enerji güvenliği, doğalgaz üretimi ve boru hatlarıyla dağıtım sektöründeki üstünlüğünü korumak anlamına gelmektedir. Bunun için de giderek daha fazla devletçi politikalar izlemektedir. Suudi Arabistan için ise enerji güvenliği, ürettiği petrolü yüksek fiyatlarla serbestçe satabilmek anlamındadır. Tüketici ülkeler için de ülkenin kalkınmışlık düzeyiyle paralel olarak farklılıklar görülmektedir.

²⁵ Cenk Sevim, “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 26(7), 4378-4391, 2012, http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/10/26_Sayi_1_makale_Cenk-Sevim.pdf (26.12.2014), ss.4385-4386

Örneğin, kalkınmış ülkeler için enerji ithalatının kesintisiz akışı önemliken, ödemeler dengesi açığı sorunu yaşayan kalkınmakta olan ülkelerde, enerjinin mümkün olduğu kadar düşük ve sabit fiyatlarla alınması önemlidir. Enerjide, kendi kendine yeterli olma durumları yakın zamanda bozulan Çin ve Hindistan gibi tüketicilerin en önemsedığı konu da, ülkelerinde ortaya çıkan dışa bağımlılık konusuna adaptasyonudur. En büyük sorunlarından biri yüksek enerji yoğunluğu olan Çin'in enerji güvenliği, enerji verimliliğini artırıcı tedbirleri bir an önce uygulamaya koyarak serbest piyasaya geçişine bağlıdır.

Ülkemizin enerji güvenliği iki ana konuda özetlenebilir: Birincisi, hızla artan enerji ihtiyacını dış kaynaklardan sağlama zorunluluğudur. Bundan daha önemli ikincisi ise, coğrafi konumudur. Dünya enerji güvenliğinin merkezinde bulunan ülkemizin gelecek yüzyılın başarılı ülkeleri arasına girebilmesi için, dışa bağımlılık sorununu halletmesi, coğrafi konumunu da çok iyi kullanması gerekmektedir. Bunun için ülkemize özgü yepyeni bir enerji güvenliği mutlaka tanımlanmalı ve belirlenen stratejiler büyük bir kararlılıkla ve tam bir eş güdüm içinde hayata geçirilmelidir.

Kalkınmış ülkeler içinde yakıt türüne göre de durumlar birbirinden farklıdır. “Enerjide dışa bağımlılığı” büyük sorun olan ABD, istikrarlı bir petrol akışını önemserken, AB için istikrarlı bir doğalgaz akışı daha önemlidir. Fransa gibi bazı AB ülkeleri ise nükleer enerjiyle daha fazla ilgilenmektedir. Enerji kaynak potansiyeli son derece düşük olan Japonya'nın en önemli enerji güvenliği sorunu da çeşitliliktir.²⁶ Çeşitlilik enerji güvenliğini artıran unsurların başında gelmektedir. Bu gerçek, son yıllarda yaşanmış olan bazı enerji krizleriyle daha iyi idrak edilmiştir. Örneğin Avrupa Birliği enerji politikasında kaynak ülke ve taşıma güzergahı (özellikle doğalgazda) çeşitlemesi vazgeçilemez önemli olarak görülmektedir. Bu da, Türkiye gibi transit ülke olarak görülen ülkelerin önemini daha da artırmaktadır.²⁷

Geldiğimiz nokta, enerji güvenliğinin uluslararası bir konu olduğu ve bu bağlamda ana üreticilerle tüketicilerin karşılıklı bağımlılık içerdiği. İçinde bulunduğumuz şartlarda hiçbir ülke kendi başına enerji güvenliğini sağlayamayacağından, büyük ülkeler, uzun

²⁶ Volkan Ş. Ediger, “Enerji Arz Güvenliği”, **SAREM**, 2007, [http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger\(EnergySupplySecurity\).pdf](http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger(EnergySupplySecurity).pdf) (10.11.2014), ss.4-6

²⁷ Yusuf Yazar, “Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri”, 2011, http://www.yesevi.edu.tr/yayinlar/static/kitaplar/enerji_raporu.pdf (03.01.2015), s.35

yıllar bağımlı oldukları üretici ülkelerin güvenilirliğine katkıda bulunmalıdırlar. Askeri çatışma yerine, diplomatik ve ekonomik bazlı diyalogların kurulması üretici ülkelerin enerji güvenliğini mutlaka artıracaktır.

1.4. Petrolün Enerji Kaynakları İçindeki Yeri ve Önemi

Petrol, insanoğlu tarihini hatırlamaya başladığından beri bilinen ve çeşitli amaçlarla kullanılan bir maddedir. Petrol, ya tabakalar halinde yeraltındaki bir rezervin üstünü örten bir kayadan çıkmış ya da gaz sızması şeklinde görülmüştür. Eski çağlardan itibaren bilinen bu madde, ticari bir değer taşımamakla beraber çeşitli alanlarda kullanılmıştır. İnşaatçılar tarafından harç ve kaplama malzemesi, gemi yapıcılar tarafından kalafat, aynı zamanda tıbbi malzeme ve savaşlarda ucu petrole bulanmış oklarla silah olarak kullanılmıştır. 1228’de Bağdat’ta petrol dolu cam balonların askeri ihtiyaçlarını karşılamak için savaş sırasında kullanıldığı bilinmektedir. Daha sonrasında geliştirilen tekniklerle,²⁸ genellikle aydınlatma ve ısıtmada kullanılan petrol zamanla ortaya konan yeni buluşlar neticesinde, gittikçe gelişerek zamanımızda büyük bir önem elde etmiştir.²⁹ 1859 yılında ise ABD’nin Titusville şehrinde Albay Drake’in açtığı kuyudan fışkıran ve bu döneme kadar ısınmada, aydınlanmada ve “koca-karı” ilacı olarak sağlık alanında kullanılan petrolün değeri, endüstri devrimi ile katlanmıştır. Benzinle çalışan otomobilin ardından 1905 yılında Alman Diesel firması da içten yanmalı motoru icat edince petrol için ikamesinin olmayacağı bir tüketim alanı oluşmuştur. Petrolün önemini anlayan ve bu alanda faaliyete geçen ilk kişiler imparatorlar kadar güçlü, bu kişilerin kurdukları şirketler ise devletler kadar zengin hale gelmişlerdir.³⁰ Özellikle ABD ve Avrupa’da kurulmuş olan büyük petrol şirketleri, 20. yüzyılın başından bu yana, dünyanın belli başlı petrol bölgelerine ilgi göstermişlerdir ve buralarda ayrıcalıklar elde ederek ham petrol üretmişlerdir.³¹

Tarihte hiçbir enerji kaynağı petrol kadar insanoğlunun gündelik hayatına girmemiştir. Savaş araçlarının kullanımından savaş makinelerinin yapımına, ısınmadan ulaşımına, ilaç sanayisinden elektrik üretimine, tekstile, plastik malzeme üretiminden

²⁸ Bilgehan Emeklier ve Nihal Ergül, “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”, **Bilge Strateji**, 2(3), 59-85, 2010, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-93-2014040712bs2010-2-59-86.pdf> (15.12.2014), s.61

²⁹ Ahmet Demir, **Dünya Ekonomisi Üzerinde Bir Araştırma**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968, s.40

³⁰ Emeklier ve Ergül, a.g.m., s.61

³¹ Şükrü S. Gürel, **Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979, s. 28

bilgisayar parçalarının yapımına kadar birçok alanda petrol, stratejik bir hammadde olarak kullanılmıştır.³² Petrol insan hayatının her döneminde ve her safhasında tartışmasız bir şekilde etkisini gösteren bir madde haline gelmiştir. Özellikle 1850'lerden sonra petrol için verilen mücadeleler, petrolün önemini açıkça ortaya koymaktadır.³³

Petrolün modern anlamdaki tarihi 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamasına karşın, tam anlamıyla etkilediği 20. yüzyılda olmuştur. 20. yüzyılda petrolün önem kazanması, işletmeciliğinin zamanla serüven düşkününü petrol arayıcılarından, çok uluslu şirketlere ve devletlere geçmesine yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı içinde petrolün önemi daha da iyi anlaşılmış, özellikle de deniz kuvvetlerinde petrolden yararlanmanın savaş gücünü arttırdığı görülmüştür. Savaşın ortaya çıkardığı bir diğer çarpıcı realite ise petrolün gelişen ve gelişmekte olan ülkelerin gözünde iktidarı sağlamaştırma sihirli bir değnek olduğu idi. Kimde petrol olduğu, kimin petrol istediği, bu petrolün ne değerinde olduğu hep anlaşmaların ve paylaşımların konusuydu. Savaşı takriben bu denkleme sokulması gereken, sadece pazar yeri, arz-talep dengesi değil, daha başka faktörlerde bulunmaktaydı. Petrol bir güç ve hükümlanlığında da sembolüydü. Bu ise petrolün, uluslararası politikanın uzun yıllar belirleyicisi olacağı gerçeğini yansıtıyordu.³⁴

Petrol, nice devletleri birer oyuncak haline getiren bir enerji kaynağıdır. Bu enerji kaynağı, yeni birçok devletlere istikbal verdiği gibi, taç giyen hükümdarları da koca imparatorluklarıyla birlikte tasfiye etmiş bir kudrettir. Petrol, dünya düzenini kendince temin ve tesis eden başlıca kuvvettir. Bugün savaşlar onunla yapılır. Hareket halindeki her şey onunla işler ve hareket kabiliyetini sağlar. Yaşayan insanın ve medeniyetin, refah ve gelişiminde birinci planda bulunan yine petroldür. Medeniyetin gelişiminde sınırsız tesirleri olan ve daima başta güreşen petrolü elde edebilmek için, akıllara durgunluk veren çapraşık, karanlık, karışık ve gayri insani yollara başvurulur. Petrolü elde etmek için devler arasında yapılan mücadeleler korkunçtur. Petrolün saltanatını devam ettirmek için girişilen teşebbüsler, dünyamız için yüz kızartıcıdır. Petrol için, insan dediğimiz unsurun zerre kadar kıymeti yoktur. Petrol, bugünkü muhteşem mevkisini, kan nehirleri üzerine bina etmiş korkunç bir kudrettir. Petrole sahip olmak isteyen devletler bu korkunç mücadelede

³² Veysel Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu**, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s.85

³³ Harp Akademileri Komutanlığı, **Petro-Strateji**, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1996, s.3

³⁴ Nuray Arıdıncı ve diğerleri, "Ekonomi", Gamze Güngörmüş Kona (der.), **Orta Doğu Orta Asya ve Kesişen Yollar**, 1. Baskı içinde (181-238), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s.212

milletleri ve insanları, insafsızca harcamakta birbirleriyle yarışmaktadırlar. İngiltere'nin 20. yüzyılda yetiştirdiği en değerli devlet adamı Churchill, 1936 yılında, İngiliz Avam Kamarası'nda petrol ve İngiltere'nin menfaatleri müzakere edilirken, petrolün önemini şüpheye mahal vermeyecek şu sözleri ile dünyaya açıklıyordu: "Bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir."³⁵

Petrol ve petrole dayalı politikalar, 20. yüzyıl başlarından itibaren Orta Doğu siyasetine etki eden birinci derecede faktörlerin başında olmuştur. Günümüzde petrol dünyanın en önemli enerji kaynağı olma niteliğini sürdürmektedir. Dünya ülkelerinin petrole olan bağımlılığının yanı sıra, Orta Doğu ülkelerinin büyük bir kısmının petrole dayalı ekonomik gelir sistemine sahip olmaları, petrol politikalarının gerek bölgede gerekse dünyada derin etkiler yarattığını göstermektedir. Petrolün dünya ve bölge ekonomilerindeki yeri, istatistiksel verilerle izah edildiği zaman, petrol politikalarının ne denli etkin olabileceği çarpıcı bir şekilde ortaya çıkacaktır.³⁶

Uluslararası ilişkileri ve dünya politikalarını oluşturan birçok etkenin yanında, petrole dayalı politika ve stratejiler de oldukça önem kazanmıştır. Çünkü ülkeyi yönetenlerin yükümlülüklerinin en başında ulusların refah düzeyini yükseltmek gelir. Bunu yapabilmeyi temel şartı da, kıt ekonomik kaynaklardan en iyi biçimde faydalanmak ve ister ülke içinde olsun ister ülke dışında bulunsun, doğal kaynakları ulusal ekonominin emrine sokarak çağdaş tekniklerle işlemektir. Bu çerçeveden petrole bakacak olursak, dünyanın belirli bölgelerinde toplanmış olan petrolü, hangi devletin nasıl ve hangi yöntemlerle denetleyeceği asıl meseleyi oluşturmaktadır. Petrol politikalarının ve uygulanan stratejilerin temelinde, temel enerji kaynağı haline gelmiş olan petrolün getirisinin kimler tarafından, nasıl ve hangi oranlarda paylaşılacağı çabaları yatmaktadır.³⁷

Petrolün keşfi ile birlikte günümüze kadar geçen süre içerisinde küresel rekabette önemli konumdaki devletler, petrol strateji ve politikalarını ortaya koymuşlardır. Enerji ve bu kapsamda petrol stratejileri, uluslararası ilişkileri farklı şekillerde etkilemiştir. Ülkeler ortaya koyduğu bu stratejilerini, küresel rekabet içerisinde uygulamak amacıyla, farklı

³⁵ Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, 1. Baskı, İstanbul: Emre Yayınları, 2003, ss.14-15

³⁶ M. Vedat Gürbüz, "Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı", **Avrasya Dosyası**, 2003, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/133-168%20vedat.pdf> (08.01.2015), s.133

³⁷ Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, ss. 105-106

senaryolara yönelik projeler ve anlaşmalar kapsamında, zaman zaman tek zaman zaman da işbirliği içinde hareket etmişlerdir. Enerji kaynaklarına ulaşmak ve kaynakları kontrol etmek için farklı politikalar ve araçlar gündeme gelmesine karşın enerji stratejilerinin temel araçlarından belki de en önemlisi, mevcut gücü sürdürebilme ve yeni güç kazanabilme arayışı olmuştur.³⁸

1.5. Dünyadaki Petrolün Rezerv, Üretim ve Tüketim Durumu

Bilindiği üzere dünyadaki petrol rezervleri, üretimi ve tüketiminin ülkelere ve bölgelere göre dağılışı eşit değildir. Genel olarak üretim alanları; Kuzey Amerika, Orta Doğu ve Avrasya ülkeleri iken, tüketim alanları da Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya ve Uzakdoğu ülkeleridir.³⁹

1.5.1. Rezerv Durumu

2012 yılında dünya ispatlanmış petrol rezervi 1,687 milyar varil iken, 2013 yılında dünya ispatlanmış petrol rezervi 1,688 milyar varile yükselmiştir. 2013 yılındaki toplam rezervin %47,9'u Orta Doğu, %19,5'i Orta ve Güney Amerika, %13,6'sı Kuzey Amerika, %8,8'i Avrupa ve Avrasya, %7,7'si Afrika, %2,5'i Asya Pasifik bölgesine aittir. 2013'teki petrol rezervlerinin %71,9'u OPEC (1,214 milyar varil), %14,7'si ise OECD (248,8 milyar varil) ülkelerinde bulunmaktadır.⁴⁰ (Tablo 1)

³⁸ Kerem Alkin ve Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2006, ss.22-23

³⁹ Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, s.84

⁴⁰ BP, "Statistical Review of World Energy", Haziran 2014, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (05.01.2015), s.6

Tablo 1: Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervleri

ÜLKELER	2003 Milyar varil	2012 Milyar varil	2013 Milyar ton	2013 Milyar varil	2013 Toplamdaki yüzdeler pay
ABD	29.4	44.2	5.4	44.2	2.6%
Kanada	180.4	174.3	28.1	174.3	10.3%
Meksika	16.0	11.4	1.5	11.1	0.7%
Kuzey Amerika Toplam	225.8	229.9	35.0	229.6	13.6%
Arjantin	2.7	2.4	0.3	2.4	0.1%
Brezilya	10.6	15.3	2.3	15.6	0.9%
Kolombiya	1.5	2.2	0.3	2.4	0.1%
Ekvator	5.1	8.4	1.2	8.2	0.5%
Peru	0.9	1.4	0.2	1.4	0.1%
Trinidad ve Tobago Adaları	0.9	0.8	0.1	0.8	*
Venezuela	77.2	297.6	46.6	298.3	17.7%
Diğer Güney ve Orta Amerika	1.5	0.5	0.1	0.5	*
Orta ve Güney Amerika Toplam	100.4	328.6	51.1	329.6	19.5%
Azerbaycan	7.0	7.0	1.0	7.0	0.4%
Danimarka	1.3	0.7	0.1	0.7	*
İtalya	0.8	1.4	0.2	1.4	0.1%
Kazakistan	9.0	30.0	3.9	30.0	1.8%
Norveç	10.1	9.2	1.0	8.7	0.5%
Romanya	0.5	0.6	0.1	0.6	*
Rusya Federasyonu	79.0	92.1	12.7	93.0	5.5%
Türkmenistan	0.5	0.6	0.1	0.6	*
Birleşik Krallık	4.3	3.0	0.4	3.0	0.2%
Özbekistan	0.6	0.6	0.1	0.6	*
Diğer Avrupa ve Avrasya	2.3	2.1	0.3	2.2	0.1%
Avrupa ve Avrasya Toplam	115.5	147.4	19.9	147.8	8.8%
İran	133.3	157.0	21.6	157.0	9.3%
Irak	115.0	150.0	20.2	150.0	8.9%
Kuveyt	99.0	101.5	14.0	101.5	6.0%
Umman	5.6	5.5	0.7	5.5	0.3%
Katar	27.0	25.2	2.6	25.1	1.5%
Suudi Arabistan	262.7	265.9	36.5	265.9	15.8%
Suriye	2.4	2.5	0.3	2.5	0.1%
Birleşik Arap Emirlikleri	97.8	97.8	13.0	97.8	5.8%
Yemen	2.8	3.0	0.4	3.0	0.2%
Diğer Orta Doğu	0.1	0.3	+	0.3	*
Orta Doğu Toplam	745.7	808.7	109.4	808.5	47.9%
Cezayir	11.8	12.2	1.5	12.2	0.7%
Angola	8.8	12.7	1.7	12.7	0.8%
Çad	0.9	1.5	0.2	1.5	0.1%
Kongo Cumhuriyeti	1.5	1.6	0.2	1.6	0.1%
Mısır	3.5	4.2	0.5	3.9	0.2%
Ekvator Gine	1.3	1.7	0.2	1.7	0.1%

Tablo 1 (Devamı)

ÜLKELER	2003 Milyar varil	2012 Milyar varil	2013 Milyar ton	2013 Milyar varil	2013 Toplamdaki Yüzdelik Pay
Gabon	2.3	2.0	0.3	2.0	0.1%
Libya	39.1	48.5	6.3	48.5	2.9%
Nijerya	35.3	37.1	5.0	37.1	2.2%
Güney Sudan	-	3.5	0.5	3.5	0.2%
Sudan	0.6	1.5	0.2	1.5	0.1%
Tunus	0.6	0.4	0.1	0.4	*
Diğer Afrika	0.6	3.7	0.5	3.7	0.2%
Afrika Toplam	106.2	130.6	17.3	130.3	7.7%
Avustralya	3.7	3.9	0.4	4.0	0.2%
Brunei	1.0	1.1	0.1	1.1	0.1%
Çin	15.5	18.1	2.5	18.1	1.1%
Hindistan	5.7	5.7	0.8	5.7	0.3%
Endonezya	4.7	3.7	0.5	3.7	0.2%
Malezya	4.8	3.7	0.5	3.7	0.2%
Tayland	0.5	0.4	0.1	0.4	*
Vietnam	3.0	4.4	0.6	4.4	0.3%
Diğer Asya Pasifik	1.4	1.1	0.1	1.1	0.1%
Asya Pasifik Toplam	40.5	42.1	5.6	42.1	2.5%
DÜNYA TOPLAM	1334.1	1687.3	238.2	1687.9	100.0%

* : Yüzde 0.05'ten küçük oranları ifade etmektedir.

+ : 0.05'ten küçük oranları ifade etmektedir.

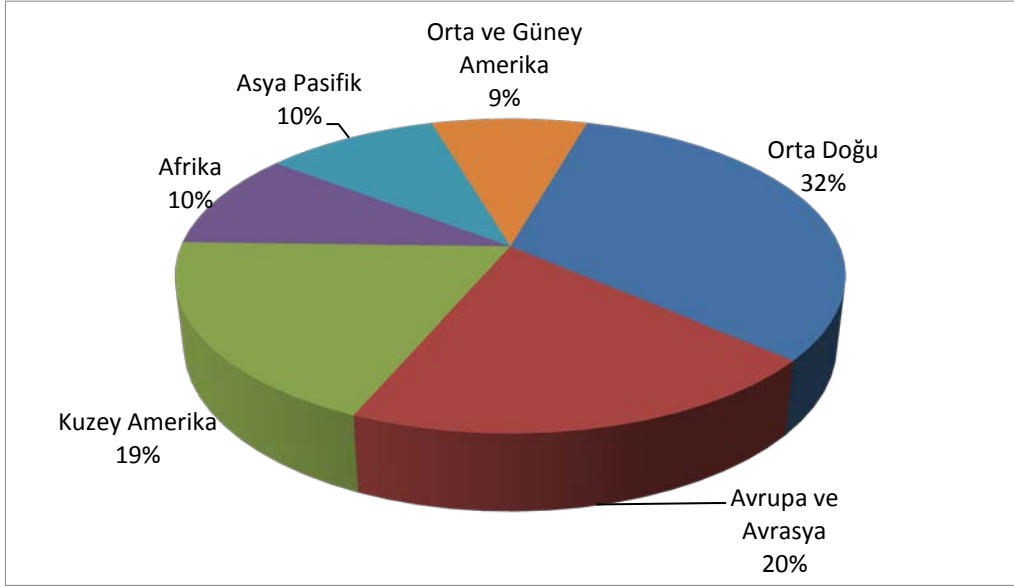
Kaynak: BP, Statistical Review of World Energy, Haziran 2014, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (05.01.2015), s.6

1.5.2. Üretim Durumu

2012 yılında günlük 86,2 milyon varil olan dünya petrol üretimi, 2013 yılında %0,6 artarak günlük 86,7 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında OPEC üyesi ülkeler, küresel petrol üretiminin %42,1'ini karşılamıştır. Dünya petrol üretiminde, %32,2 payla Orta Doğu bölgesi birinci sırada yer alırken, %20,2 Avrupa ve Avrasya, %18,9 Kuzey Amerika, %10,1 Afrika, %9,5 Asya Pasifik, %9,1 Orta ve Güney Amerika bölgesi yer almaktadır.⁴¹ (Şekil 2)

⁴¹ BP, Statistical Review of World Energy, s.8

Şekil 2: Dünya Petrol Üretiminin Bölgelere Göre Yüzelik Dağılımı (2013)

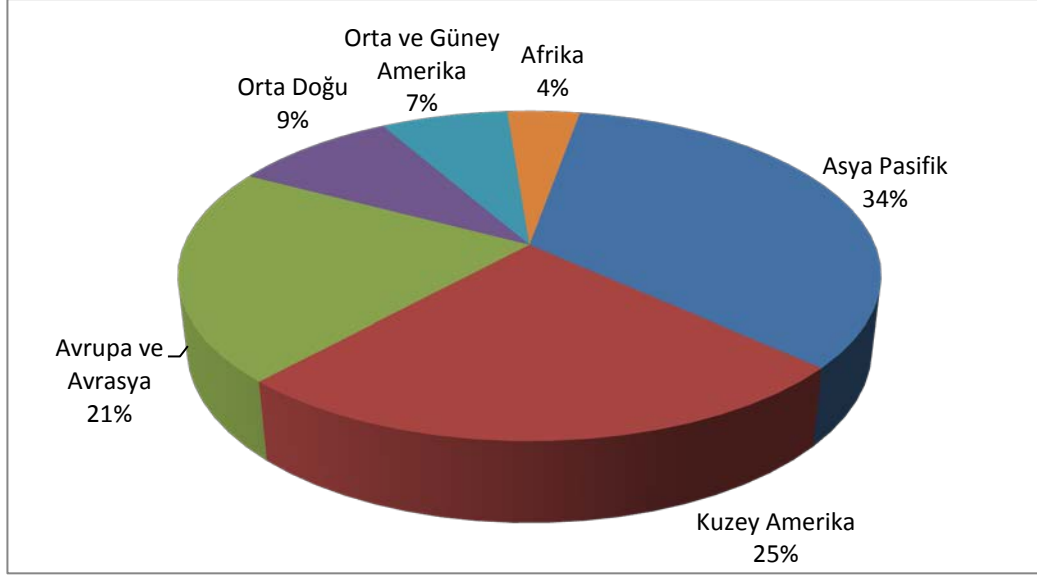
Kaynak: BP, Statistical Review of World Energy, Haziran 2014, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (05.01.2015), s.8

1.5.3. Tüketim Durumu

2012 yılında günlük 89,9 milyon varil olan dünya petrol tüketimi, 2013 yılında %1,4 artış göstererek günlük 91,3 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılı dünya petrol tüketiminin %33,8'i Asya Pasifik, %24,5'i Kuzey Amerika, %21'i Avrupa ve Avrasya, %9,2'si Orta Doğu, %7,4'ü Orta ve Güney Amerika, %4,1'i Afrika bölgesine aittir.⁴² (Şekil 3)

⁴² BP, Statistical Review of World Energy, s.9

Şekil 3: Dünya Petrol Tüketiminin Bölgelere Göre Yüzdelerle Dağılımı (2013)

Kaynak: BP, Statistical Review of World Energy, Haziran 2014, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (05.01.2015), s.9

1.6. Doğalgazın Enerji Kaynakları İçindeki Yeri ve Önemi

Doğalgaz, dünyanın büyük bir bölümünün suyla kaplı olduğu milyonlarca yıl önce oluşmuştur. Bitkiler ve küçük hayvanlar, kum ve çamurla karışık tabakalaşmışlardır. Dünya bugünkü peyzajına doğru, doğal ama kati bir dönüşüm gerçekleştirirken, şiddetli sıcaklık ve basınç, bu fosilleri, hidrojen ve karbonun kimyasal bileşikleri olan, hidrokarbonlara dönüştürmüş ve böylelikle doğalgaz meydana gelmiştir.⁴³

İlk modern üretim ve tüketim tekniklerine 19. yüzyılda ABD’de rastlanmaktadır. William Hart, 1882 yılında New York eyaletinde Erie Gölü yakınlarında yaklaşık 9 m derinlikten 4 cm çapında bir boruyla çıkarttığı doğalgazla Fredonia kasabasını ışıklandırmıştır. Doğalgazın ticari amaçla kullanımı, gaz endüstrisinin babası olarak bilinen İskoç mühendisi William Murdock’un kömürden gaz elde etme tekniğini geliştirmesiyle 18. yüzyılda hız kazanmıştır. Eldeki belgelerden, doğalgazın bir yakıt amacıyla ilk olarak Çin’de kullanıldığı bilinmektedir. İlk endüstriyel kullanımı ise 1841 yılında ABD’nin

⁴³ Selim Kurt, **Türkiye’nin Enerji Tedarik Politikalarının Enerji Boru Hattı Projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.16

Virginia eyaletinde tuz üretiminde görülmüştür. Büyük ölçekteki ilk tüketim, 1890'larda, ABD'nin Pensilvania eyaletinde 500 metreye yakın doğalgaz borusunun döşenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Doğalgaz teknolojisi, 20. yüzyılın ilk yarısında, ABD dışındaki ülkelerde yok denecek kadar azdı. Daha sonra Avrupa'da özellikle Hollanda'da, Kuzey Afrika'da, Pakistan'da ve Sovyetler Birliği'nde önemli kaynakların kullanılmasıyla doğalgaz üretim ve tüketimi yaygınlaştı.

Taşıması, işlenmesi ve stoklanması kolay olan doğalgazın kullanıma girişi 1890'da İngiltere'de olmuştur. Boru hattı taşımacılığının uygulamaya konulmasıyla 1920'lerde artan doğalgaz kullanımı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha da gelişmiştir. Endüstrileşmiş ülkelerde doğalgaz kullanımının çevresel ve ekonomik faktörler nedeni ile elektrik üretiminde yaygın olarak kullanıldığı, gelişmekte olan ülkelerde ise buna ek olarak, şehir ısıtması ve endüstriyel yakıt ihtiyacı için de yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁴⁴

Doğalgaz, özellikle dolaylı bir enerji kaynağı olarak kullanılan elektrik üretimindeki payıyla, tüketimde büyük bir artış göstermiştir.⁴⁵ Genellikle enerji deyince hep petrol dikkate alınmaktadır. Oysa petrolün yanında doğalgaz kaynaklarının dünya enerji tüketiminde önemli bir yere sahip olduğu ve aynı terazinin gözleri gibi petrol kaynakları azaldıkça, doğan boşluğun doğalgaz rezervleri ile doldurulacağını varsaymak yanlış olmasa gerektir. Nitekim son yıllarda ısınmada, elektrik üretiminde ve sanayi mallarının üretiminde önemli bir enerji kaynağı haline gelmeye başlayan doğalgazın da gelecek yıllarda birçok alanda başlıca enerji kaynağı haline geleceği öngörülmektedir.⁴⁶

Doğalgaz sektörünün petrol sektöründen en önemli farkı, üretim yapılmaya başlanmadan önce tüketici pazarının oluşturulmuş olmasını ve pazara gidecek ulaştırma vasıtalarının yapılmış olmasını gerektirmesidir. Doğalgazın son tüketiciye kadar götürülmesini sağlayan altyapının gerektirdiği yatırımlar büyüktür. Petrole göre daha fazla olan taşıma ve dağıtım harcamaları, uluslararası ticaretini kısmen de olsa kısıtlamaktadır. Bundan olayı doğalgaz piyasası petrolden daha fazla sermaye gerektiren bir yapıdadır. Bu durum da doğalgaz fiyatının, dünya enerji piyasasını doğrudan yönlendirici bir fiyat

⁴⁴ Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, ss.129-130

⁴⁵ Pınar İpek, "Enerji Güvenliğinde Orta Doğu Bölgesinin Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında Muğlak Bir Devrimin Yansımaları", **ORSAM**, 2013,

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013213_ortadogusubat.pdf (19.12.2014), s.18

⁴⁶ Ayhan, a.g.e. , s.89

olmaması sonucunu doğurmaktadır. Böylece uluslararası doğalgaz piyasası dar ve bölüntülü olmaktadır. Bununla birlikte doğalgaz fiyatları %80 oranlarında petrol fiyatlarına bağımlıdır. Petrol fiyatlarındaki artış doğalgaz fiyatlarına alım anlaşmalarındaki oranlara ve sürelerle bağlı olarak üç ile altı ay gecikmeli olarak yansımaktadır.⁴⁷

Genel olarak tüm dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde gözlemlendiği gibi, başta gaz olmak üzere enerji tüketiminde meydana gelen hızlı artışın ana nedeni; ekonominin dinamik gelişimi, sanayileşme, nüfus artışı ve hızlı kentleşmedir. Bunlara ilaveten, çevresel faktörler ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gibi hususlar da, özellikle doğalgaz kullanımının katlanarak artmasına yol açmaktadır.⁴⁸ Bugün kişi başına düşen enerji, kalkınmanın bir ölçütü olarak kullanılmaktadır. Petrol, kömür ve doğalgaz enerji denince akla gelen ilk kaynaklardır. Doğalgazın enerji tüketiminde önemli bir yere sahip olması, bu enerjiye yönelik ülkelerin çeşitli politikalar geliştirmesine neden olmuştur.⁴⁹

Uluslararası doğalgaz pazarının sadece ekonomik yönden bakılarak analiz edilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda ulusal veya uluslararası politik ve stratejik yönleri de denklemin içerisine katılır. Dolayısıyla uzun vadeli doğalgaz arz güvenliği, hem pazar hem de stratejik yaklaşımın bir birleşimidir. Enerji ve politika arasındaki etkileşim 21. yüzyılda politika üretenlere çeşitli fırsat ve dezavantajlar sunmaya devam edecektir. Yeni Dünya enerji düzenini oluşturma oyunu, son yıllarda tüketici ülkelerin gelecekteki enerji sağlama güvenliklerini düzenlemek için artan bir şekilde rekabete girmelerine sebep olmuştur. ABD, AB, RF ve Çin arasındaki rekabet, “üretenler” ve “tüketenler” arasında ekonomik ve politik etkiler meydana getirmeye başlamıştır. ABD, AB ve Uzakdoğu enerji arz güvenliği stratejilerini oluşturmuşlardır. Bu belgelerde ortak olarak analiz edilen konu, dünyanın jeopolitik açıdan değerlendirilmesidir.

Enerjinin 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, meydana gelmesi beklenen iki temel ana konu dahilinde jeopolitikayı etkileyebileceği söylenebilir. Bunlardan birincisi Çin ve diğer Asya ülkelerindeki ekonomik gelişmeye bağlı olarak artması beklenen büyük petrol

⁴⁷ Bircan Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s.36

⁴⁸ Cenk Pala, “Türkiye’den ve Yakın Çevresinden Geçen Petrol/Doğalgaz Boru Hatları ile Alternatif Projeler”, **Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? içinde** (110-143), İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2006, s.130

⁴⁹ Ahmet Mahmut Kılıç, “Türkiye Enerji Sektöründe Doğalgaz”, **II. Doğalgaz&Enerji Yönetimi Kongre ve Sergisi Bildiriler Kitabı içinde** (113-125), Ankara: TMMOB Makine Mühendisleri Odası, 2003, s.114

talebidir. Bu talebin büyük oranlarda Basra Körfezi Bölgesi'nden karşılanabileceği ve bu bölgenin jeopolitik öneminin daha da artacağı ifade edilebilir. İkinci konu ise, yine aynı bölgedeki doğalgaz talep artışının nasıl karşılanabileceği sorunsalıdır. Doğalgaz talep artışı beraberinde uluslararası alt yapı tesislerinin yapılmasını gerektirmektedir. Yeni enerji ilişkileri bu ulaştırma altyapılarının bir sonucu olarak şekillenebilecektir. Rusya'nın Sibiryaya ve Uzak Doğu kaynakları ile Orta Asya doğalgaz kaynaklarının, büyük tüketim merkezleri konumunda Çin ve Güneydoğu Asya ülkelerine iletilmesi konuları doğal bir tamamlayıcılık içermekte gibi görünmektedir. Bu noktada Asya ülkeleri, büyük ülkeler ve uluslararası yatırımcıların tercihleri, jeopolitikayı dalandırıp budaklandıracaktır. Yatırımcılar; ülkeler arasında rasyonel, uzun dönemli ve istikrarlı politik ilişkiler olmadığı sürece doğalgaz alt yapı sistemlerini finanse etmek istemeyeceklerdir. Fakat alt yapı sistemleri bir kere inşa edilip, kaynaklar aktarılmaya başlandıktan sonra, enerji ilişkilerinin ülkeler arasındaki politik ilişkileri, istikrarlı hale getirme olasılığı doğabilecektir.⁵⁰

1.7. Dünyadaki Doğalgazın Rezerv, Üretim ve Tüketim Durumu

1.7.1. Rezerv Durumu

2012 yılında dünya ispatlanmış doğalgaz rezervi 185,3 trilyon metreküp iken, 2013 yılında 185,7 trilyon metreküp olmuştur. 2013 yılındaki doğalgaz rezervlerinin %10,3'ü OECD ülkelerine aittir. 2013 yılı dünya doğalgaz rezervlerinin bölgelere göre yüzdeler dağılımları şu şekildedir: Orta Doğu %43,2, Avrupa ve Avrasya %30,5, Asya Pasifik %8,2, Afrika %7,6, Kuzey Amerika %6,3, Orta ve Güney Amerika %4,1'dir.⁵¹ (Tablo 2)

⁵⁰ Dokuzlar, a.g.e., ss.38-39

⁵¹ BP, **Statistical Review of World Energy**, s.20

Tablo 2: Dünya Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri

ÜLKELER	2003 Trilyon metreküp	2012 Trilyon metreküp	2013 Trilyon kübik feet	2013 Trilyon metreküp	2013 Toplamdaki yüzdeler pay
ABD	5.4	8.7	330.0	9.3	5.0%
Kanada	1.6	2.0	71.4	2.0	1.1%
Meksika	0.4	0.4	12.3	0.3	0.2%
Kuzey Amerika Toplam	7.4	11.1	413.7	11.7	6.3%
Arjantin	0.6	0.3	11.1	0.3	0.2%
Bolivya	0.8	0.3	11.2	0.3	0.2%
Brezilya	0.2	0.5	15.9	0.5	0.2%
Kolombiya	0.1	0.2	5.7	0.2	0.1%
Peru	0.2	0.4	15.4	0.4	0.2%
Trinidad ve Tobago Adaları	0.5	0.4	12.4	0.4	0.2%
Venezuela	4.2	5.6	196.8	5.6	3.0%
Diğer Güney ve Orta Amerika	0.1	0.1	2.2	0.1	*
Güney ve Orta Amerika Toplam	6.8	7.7	270.9	7.7	4.1%
Azerbaycan	0.9	0.9	31.0	0.9	0.5%
Danimarka	0.1	+	1.2	+	*
Almanya	0.2	0.1	1.7	+	*
İtalya	0.1	0.1	1.8	0.1	*
Kazakistan	1.3	1.5	53.9	1.5	0.8%
Hollanda	1.4	0.9	30.1	0.9	0.5%
Norveç	2.5	2.1	72.4	2.0	1.1%
Polonya	0.1	0.1	4.1	0.1	0.1%
Romanya	0.3	0.1	4.1	0.1	0.1%
Rusya Federasyonu	30.4	31.0	1103.6	31.3	16.8%
Türkmenistan	2.3	17.5	617.3	17.5	9.4%
Ukrayna	0.7	0.6	22.7	0.6	0.3%
Birleşik Krallık	0.9	0.2	8.6	0.2	0.1%
Özbekistan	1.2	1.1	38.3	1.1	0.6%
Diğer Avrupa ve Avrasya	0.4	0.3	8.8	0.2	0.1%
Avrupa ve Avrasya Toplam	42.7	56.5	1999.5	56.6	30.5%
Bahreyn	0.1	0.2	6.7	0.2	0.1%
İran	27.6	33.6	1192.9	33.8	18.2%
Irak	3.2	3.6	126.7	3.6	1.9%
Kuveyt	1.6	1.8	63.0	1.8	1.0%
Umman	1.0	0.9	33.5	0.9	0.5%
Katar	25.3	24.9	871.5	24.7	13.3%
Suudi Arabistan	6.8	8.2	290.8	8.2	4.4%
Suriye	0.3	0.3	10.1	0.3	0.2%
Birleşik Arap Emirlikleri	6.0	6.1	215.1	6.1	3.3%
Yemen	0.5	0.5	16.9	0.5	0.3%
Diğer Orta Doğu	0.1	0.2	8.1	0.2	0.1%

Tablo 2 (Devamı)

ÜLKELER	2003 Trilyon metreküp	2012 Trilyon metreküp	2013 Trilyon kübik feet	2013 Trilyon metreküp	2013 Toplamdaki yüzdeler pay
Orta Doğu Toplam	72.4	80.3	2835.4	80.3	43.2%
Cezayir	4.5	4.5	159.1	4.5	2.4%
Mısır	1.7	2.0	65.2	1.8	1.0%
Libya	1.5	1.5	54.7	1.5	0.8%
Nijerya	5.1	5.1	179.4	5.1	2.7%
Diğer Afrika	1.0	1.2	43.3	1.2	0.7%
Afrika Toplam	13.9	14.4	501.7	14.2	7.6%
Avustralya	2.4	3.8	129.9	3.7	2.0%
Bangladeş	0.4	0.3	9.7	0.3	0.1%
Brunei	0.3	0.3	10.2	0.3	0.2%
Çin	1.3	3.3	115.6	3.3	1.8%
Hindistan	0.9	1.3	47.8	1.4	0.7%
Endonezya	2.6	2.9	103.3	2.9	1.6%
Malezya	2.5	1.1	38.5	1.1	0.6%
Myanmar	0.4	0.3	10.0	0.3	0.2%
Pakistan	0.8	0.6	22.7	0.6	0.3%
Papua Yeni Gine	+	0.2	5.5	0.2	0.1%
Tayland	0.4	0.3	10.1	0.3	0.2%
Vietnam	0.2	0.6	21.8	0.6	0.3%
Diğer Asya Pasifik	0.5	0.3	11.5	0.3	0.2%
Asya Pasifik Toplam	12.7	15.2	536.6	15.2	8.2%
DÜNYA TOPLAM	155.7	185.3	6557.8	185.7	100.0%
OECD	15.3	18.7	678.3	19.2	10.3%
OECD dışı	140.4	166.6	5879.5	166.5	89.7%

* : Yüzde 0.05'ten küçük oranları ifade etmektedir.

+ : 0.05'ten küçük oranları ifade etmektedir.

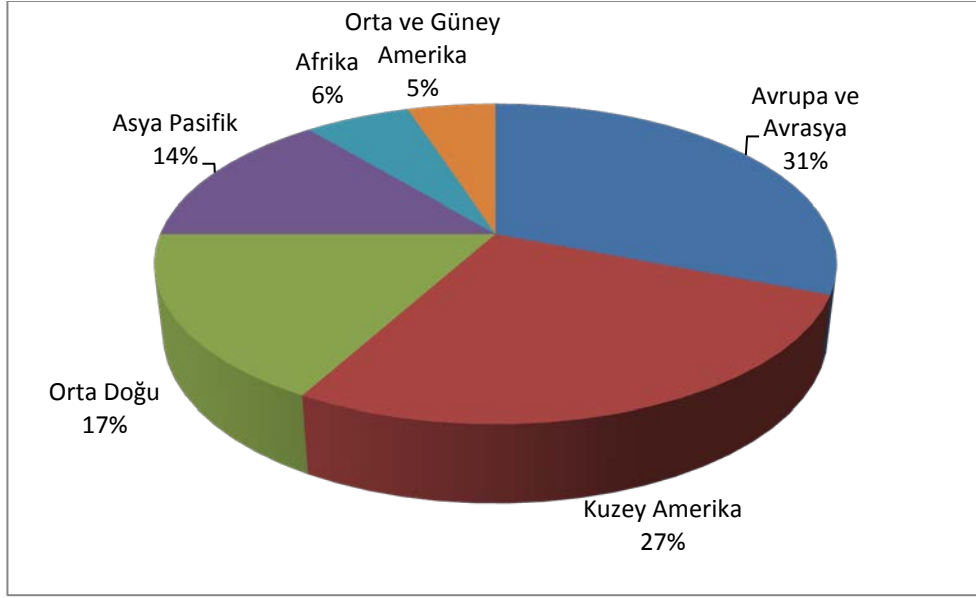
Kaynak: BP, Statistical Review of World Energy, Haziran 2014, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (05.01.2015), s.20

1.7.2. Üretim Durumu

2012 yılında 3,343 trilyon metreküp olan dünya doğalgaz üretimi, 2013 yılında %1,1 artış göstererek 3,369 trilyon metreküp olmuştur. 2013 yılına göre dünya doğalgaz üretiminin %35,8'i OECD ülkelerine aittir. 2013 yılı dünya doğalgaz üretiminin bölgelere göre yüzdeler dağılımları şu şekildedir: Avrupa ve Avrasya %30,6, Kuzey Amerika %26,9,

Orta Doğu %16,8, Asya Pasifik %14,5, Afrika %6, Orta ve Güney Amerika %5,2'dir.⁵²
(Şekil 4)

Şekil 4: Dünya Doğalgaz Üretiminin Bölgelere Göre Yüzdelerle Dağılımı (2013)

Kaynak: BP, Statistical Review of World Energy, Haziran 2014, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (05.01.2015), s.22

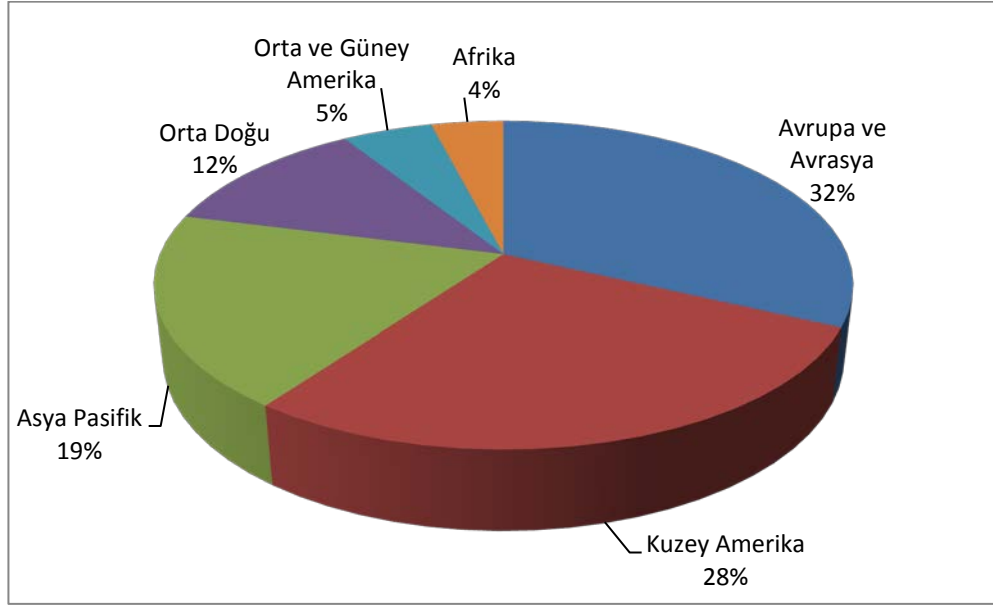
1.7.3. Tüketim Durumu

2012 yılında 3,310 trilyon metreküp olan dünya doğalgaz tüketimi, 2013 yılında %1,4 artış göstererek 3,347 trilyon metreküp olmuştur. 2013 yılına göre, dünya doğalgaz tüketiminin %47,8'i OECD ülkelerine aittir. 2013 yılı dünya doğalgaz tüketiminin bölgelere göre yüzdelerle dağılımları şu şekildedir: Avrupa ve Avrasya %31,7, Kuzey Amerika %27,8, Asya Pasifik %19, Orta Doğu %12,8, Orta ve Güney Amerika %5, Afrika %3,7'dir.⁵³ (Şekil 5)

⁵² BP, Statistical Review of World Energy, s.22

⁵³ BP, Statistical Review of World Energy, s.23

Şekil 5: Dünya Doğalgaz Tüketiminin Bölgelere Göre Yüzelik Dağılımı (2013)

Kaynak: BP, Statistical Review of World Energy, Haziran 2014, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (05.01.2015), s.23

İKİNCİ BÖLÜM

2. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASININ ANALİZİ

2.1. Rus Enerji Stratejisi

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin yıkılmasından sonra onun yerini alan Rusya Federasyonu, uzun süre istikrarlı bir politika belirleyememiştir. İlk zamanlarda Rusya'nın yaşadığı ekonomik krizi, Batı'ya entegrasyonla aşacağı düşüncesi dile getirilmiştir. O dönemin Rus yöneticileri Batı ile entegrasyonu bir politika olarak uygulamaya çalışmışlardır.⁵⁴ Siyasi literatürde “Batıcılık” olarak da tanımlanan bu akım Ağustos 1991'den 1992 yılı sonuna kadar Rusya'nın iç ve dış politikasına hakim olan anlayış niteliğinde olmuştur. Aynı dönem içinde Başkan Yeltsin'in de Batıcıları desteklediğini belirtmemiz gerekmektedir. Bunun nedeni, Batıcılar/Atlantikçilerin Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in yönetiminde çok önemli konumlarda bulunmalarıydı. Bu grubun içinde Batıcıların lideri olarak bilinen Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev de bulunmaktaydı. Kozirev'in liderliğini yaptığı akımın esas amacı, Rusya'nın Batı'ya siyasal ve ekonomik entegrasyonunu sağlamaktı.⁵⁵ Yeni Batıcılar, doksanlı yılların başında Rusya'nın yaşadığı geçiş sürecinde önemli bir rol oynamışlardır. Yönetim “batılılaşma” sürecinin Rusya'da pazar ekonomisine dayanan demokratik bir siyasal rejim kurulmasına katkıda bulunacağına inanmaktaydı. Kozirev'e göre Rusya'nın yeni dış politikası Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi uluslararası sınıfların çıkarları bağlamında değil, Rus ulusal çıkarları doğrultusunda şekillenecekti.⁵⁶

⁵⁴ Halil Dağ, “Rusya'nın Enerji Jeopolitiği ve Türkiye”, 2014, [http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/Rusyan%C4%B1n%20Enerji%20Jeopoliti%C4%9Fi\(1\).pdf](http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/Rusyan%C4%B1n%20Enerji%20Jeopoliti%C4%9Fi(1).pdf) (15.02.2015), ss. 209-210

⁵⁵ Nazim Cafersoy, “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları”, *Avrasya Dosyası*, 2002, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/051-101%20Nazim.pdf> (15.02.2015), ss.75-76

⁵⁶ Sait Sönmez, “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikalarının Analizi”, *Akademik Bakış*, 2010, <http://ataum.gazi.edu.tr/posts/view/title/yeni-baticilik-ve-yeni-avrasyacilik-akimlari-baglaminda-yeltsin-yonetimi%E2%80%99nin-dogu-bati-politikalari%E2%80%99n-analizi-48620> (16.02.2015), ss.75-76

Batıcılar kendilerini Batılı değerler sistemi ile tanımlamaktaydılar. Kozirev bu tanımlayışı en somut sekliyle Aralık 1991’de Rusya dış politikasının ana hatlarını tespit ederken ortaya koymuştu. Kozirev yaptığı konuşmada birey öncelikli toplumu, piyasa ekonomisini ve Batıyla birlikteliği sağlayacak bütün değerleri kabul ettiğini belirtmişti. Rusya’nın ABD, Almanya ve Fransa ile ittifak ve işbirliği yapacağını belirten Kozirev, ülkenin eski güçlü konumuna gelmesi için demokrasinin gerekli olduğunu, Rusya’nın demokratik güçler tarafından özgürleştirilmesi durumunda on-on iki sene içinde öncü ülke konumuna ulaşacağını savundu. Kozirev ayrıca Batıyla ittifak fikrinin sadece askeri bir birliktelik olmadığını aynı zamanda ortak değerlere bağlılık olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.⁵⁷

SSCB’nin dağılmasından sonra Rusya’daki liberalleşme politikalarına paralel olarak, 1993 yılında enerji sektöründe de özelleştirmeler başlamıştır. 1993’te başlayan özelleştirmelerden sonra petrol üretimi ciddi oranda düşmeye başlamıştır. 1988 yılında, günlük ham petrol üretimi 11,4 milyon varilken 1993 yılında 7 milyon varile düştüğü görülmüştür. Bu üretim düşmesinin sebebi olarak, Rus enerji sektöründeki kurumsal karışıklık gösterilebilir.⁵⁸

Yeni Batıcıların batıya iyimser bakışlarına rağmen Liberalizm/Demokrasi alt yapısı olmayan bir ulusun hızla yürürlüğe giren ekonomik reformlarla karşı karşıya kalması, üretim düşerken işsizliğin ve enflasyonun artması hem kamuoyunda hem de Rus siyasal elitinde “Batıcılığa” karşı büyük bir tepki gelişmesine neden olmuştur. Ayrıca Rusya’nın yaşadığı ekonomik ve mali krizler ve bu doğrultuda yaşanan siyasal sorular karşısında batılı kurumlardan beklenen ekonomik desteğin sağlanamaması, batının Rusya’ya karşı güvensizlik duyması ”Batıcılığa” karşı gösterilen tepkinin diğer nedenleridir. Bu gelişmeler, Yeni Avrasyacıların Rus dış politikasında öne çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu grubun “milliyetçi” söylemi 1993’den itibaren Rus siyasi yaşamında etkin olmaya başlamış, dolayısıyla şeffaf bir yönetim ve demokratik bir pazar ekonomisi kurma hedefi zayıflamıştır.⁵⁹

⁵⁷ Nazim Jafarov, **Rusya’da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991-2006)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.80

⁵⁸ Baysoy, a.g.m., s.62

⁵⁹ Sönmez, **Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Bağlamında Yeltsin Yönetiminin Doğu Batı Politikalarının Analizi**, s.78

Yeltsin'in danışmanı Stankeviç 1992'de yazdığı bir makalede, Kozirev'in dış politikasını Amerikan merkezli olmakla suçlamış, Rus dış politikasının Batı ve Asya arasında denge kurması gerektiğini, SSCB'nin çökmesi ile Rusya'nın coğrafi anlamda Avrupa'dan uzaklaştığını, Rusya'nın eski SSCB coğrafyası ile ilişkilerini koparmaması gerektiğini savunmuştur. Yeni Avrasyacı yaklaşımın görüşlerinden “yakın çevre”ye öncelik verme ve Amerikan hegemonyasından rahatsız olma 1993'te ilan edilen dış politika doktrininde de yer almıştır. Rusya'nın “yakın çevre”de etkisini koruma çabaları, Balkanlarda Batı'nın Miloseviç karşıtı politikalarına karşı çıkışı, NATO'nun genişlemesine yönelik 1993'den itibaren artan tepkileri ile Çin, Hindistan ve İran'la geliştirilen ilişkiler Yeni Avrasyacı yaklaşımın resmi politikaya yansıyan gelişmeleri olarak görülebilir.

Yeni Avrasyacı yaklaşımın resmi politikada belirleyici olduğu dönem ise Yevgeni Primakov'un önce Dışişleri ve ardından da Başbakan olduğu 1996-1999 dönemidir. Bu dönemde Rus ulusal güvenlik ve dış politikasının belirlenmesinde Primakov'un görüşleri şekillendirici olmuş ve bu görüşlerin toplamı Primakov Doktrini olarak literatürde yer almıştır. Primakov'a göre, uluslararası sistem çok kutuplu bir düzene doğru gitmekteydi. Primakov, Rusya'nın sadece iç ekonomik ve federal boyuttaki amaçlarının gerçekleşmesine öncelik verilmesini ve büyük güç anlayışına dayanan geleneksel dış politikadan vazgeçilmesini savunan Atlantikçi ekolü de eleştirerek, hem iç reformların yapılabileceğini hem de çok yönlü dış politika uygulanabileceğini, ikincinin birinciyi desteklemesi bakımından önemli olduğunu belirtmiştir. Primakov'un uluslararası ilişkiler sistemi ve Rusya'nın ulusal güvenliği konusundaki fikirleri Aralık 1997'de kabul edilen Rusya Ulusal Güvenlik Doktrini'nin temelini oluşturmuştur. Doktrinde uluslararası sistemde çok kutupluluk eğiliminin güç kazandığı vurgulanarak, bir Avrupa-Asya ülkesi olan Rusya'nın Avrasya bölgesindeki stratejik konumu, doğal kaynakları, ekonomik ve bilimsel potansiyeli, nükleer gücüyle uluslararası sistemin etkin güçlerinden biri olduğu ortaya konulmaktaydı. Primakov'un görüşlerinin Rus dış politikasında uygulanması önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle Rus dış politikasının çok kutupluluk amacı, Rusya'nın tek gücün egemenliğine dayanan tek kutuplu uluslararası sisteme karşı çıkması anlamına geliyordu.⁶⁰

SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya'da piyasa ekonomisi içinde işleyen bir devlet kapitalizmi yaratılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda, enerji şirketlerinin görünüşte özel

⁶⁰ Jafarov, a.g.e., ss.125-130

sektöre ait olması liberalleşme için yeterli olmamıştır. Ekonominin yapısını değiştirmeden yapılan özelleştirme, kişisel ilişkiler ağını ön plana çıkarmış ve ekonomik verimliliği düşürmüştür. Bu durum özellikle 1997 yılında yaşanan bütçe açığında kendini göstermiştir. Bu tarihten sonra ise Rus enerji sektörü yeni bir döneme girmiştir. 1998’de Rus petrol üretimi artmaya başlamıştır. Bu durumun öncelikli nedeni, 1998 yılının uluslararası finans krizinin, Rus petrol endüstrisini olumlu etkilemesidir. Petrol, dolarla fiyatlanan bir ithal ürünü olduğundan dolayı, Rus petrolünün rekabet edilebilirliği artmış ve bir varil petrol üretiminin maliyeti 9.50 dolardan 5.50 dolara inmiştir. Rusya uyguladığı bazı politikalar sayesinde petrol üretimini arttırmayı başarmıştır. Rusya finansal zorluklarını; ortak girişimler, üretim paylaşım anlaşmaları ve yabancı öz sermaye yatırımları yoluyla aşmaya çalışmıştır. Yabancı sermaye ile yapılan bu anlaşmalar kısa dönemli oldukları için, Rusya kendi kaynakları üzerindeki kontrolü kaybetmeden yabancı sermayeden ve teknolojiyen yararlanabilmiştir. Böylece, uzun dönemde Rus petrol endüstrisi, finansal durumunu düzeltmiş ve yabancı yatırıma muhtaç olmaktan önemli ölçüde kurtulmuştur. 2000’li yıllarla birlikte Rus petrol üretimi, 1990’ların ortalarındaki günlük 6 milyon varillik üretimden, 8-9 milyon varile çıkmıştır. Bu artış, Rusya’yı OPEC dışındaki en büyük petrol üreticisi ve dünyada Suudi Arabistan’dan sonra ikinci büyük petrol ihracatçısı durumuna getirmiştir. Özet olarak, Rus petrol üretiminin artışı; siyasi istikrarın sağlanması, ekonomideki yapısal sorunların giderilmesi, 1998’deki devalüasyondan kaynaklanan üretim maliyetlerinin düşmesi ve dünyada petrol fiyatlarının yükselmeye başlamasından kaynaklanmıştır. Buna ek olarak, Lukoil, Yukos, Sibneft gibi özel Rus enerji şirketlerinin güçlenmeleri de Rus petrol sektörünü dinamikleştirmiştir.⁶¹

Rusya hükümeti, yeni bir strateji girişimine Kasım 2000’de başlamıştır. Bu yeni strateji, enerji sektörünün büyütülmesini öngörmektedir. Bu büyümede mali yönden enerjiye bağımlı Rusya’nın ihracatının, yeni piyasalar bağlamında başta Asya-Pasifik ve Kuzeydoğu Asya pazarıyla büyütülmesi amaçlanmaktaydı. Bu bağlamda yeni stratejiyle, Rusya için kuzey-güney-doğu hatlarında yeni işbirliğinin çerçevesi çizilmiş ve dış politika oluşturma sürecine girilmiştir. Burada, AB’ye endeksli ihracat modelinden uzaklaşma amaçlanmıştır. Bu tabii ki de AB’den tamamen vazgeçilmesi anlamına gelmemektedir. Kurulu ağlar, ticari ilişkiler ve güvenilir müşteri konumu nedeniyle vazgeçilemeyecek bir pazar olan AB tamamen kenara itilmemektedir. Bu noktada, bir yandan yeni nakil hatları

⁶¹ Baysoy, a.g.m., ss.62-65

oluşturulurken, öte yandan da kalıcı işbirliği için AB'nin yeni enerji politikası oluşturma süreciyle uyumlu görüşmelere girişilmiştir. AB ülkelerinin, Rusya'yı güvenilir ve sürekli bir ortak olup olmadığını tartışmaya açmasının yarattığı durum, karşı tarafta yer alan Rusya'yı da sadece AB'ye bağımlı bir politik yaklaşımın dışına çıkmaya zorlamıştır.⁶²

Dmitry Medvedev Sofya Doğalgaz Zirvesi (24-25 Nisan 2009) öncesindeki Helsinki/Finlandiya ziyareti esnasında iki çağrıda bulunmuştur. İlk çağrı, içinde Rusya'nın yeniden yükselen bir süper güç olarak yer aldığı ve çok kutuplu uluslararası siyasi sistemin gerçeklerini yansıtacak yeni bir küresel güvenlik düzeni içindir. İkinci çağrı ise, Rusya'nın "Enerji İşbirliği için Yeni Yasal Çerçeve'ye Kavramsal Yaklaşım" modeline dayanan, dolayısıyla AB'nin enerji çarteriyle çatışan bir modern küresel enerji tedarik sisteminin oluşturulması yönünde olmuştur. Bu ise Medvedev'e göre, Rusya'nın doğalgaz kaynakları, üretimi ve ihracatı konularında üstün konumunu doğru yansıtan bir sistem olmalıdır. Fakat özellikle bu iki çıkış, Rusya'nın enerji stratejisiyle, bölgesel siyaset sahnesine geri dönüşünü ve dış politikasında enerji önceliklerini empoze ederek güçlü rolünü yansıtmaya çalıştığını göstermektedir.⁶³

Teknolojik gelişmelerin hız kazandığı günümüzde, dünya ekonomisinde enerji kaynaklarının önemi gittikçe artmaktadır. Petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olmak ve onların dünya piyasalarına ulaşması için geçeceği taşıma yollarına hükmetmek için ülkeler arasında rekabet başlamıştır. Rusya Federasyonu'nun zengin enerji kaynaklarına sahip olması, bu ülke için büyük avantaj sağlamaktadır.⁶⁴

2013 yılına göre Rusya, sahip olduğu 93 milyar varil ile dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin yüzde 5,5'ine sahiptir. Üretici olarak ise, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi konumundadır. Dünya petrol üretiminin yüzde 12,9'unu gerçekleştiren Rusya'nın günlük petrol üretimi 10,788 milyon varildir. Dünya petrol tüketiminin yüzde 3,7'sini gerçekleştiren Rusya'nın günlük petrol tüketimi ise 3,313 milyon varildir.⁶⁵

⁶² Mitat Çelikpala, "Rus Enerji Stratejisi", **Stratejik Analiz**, 8(94), 55-62, 2008, ss.59-60

⁶³ Bala Çelebi Şentürk, "Son Gelişmeler Işığında Güney Enerji Koridoru", **Stratejik Analiz**, 9(110), 44-49, 2009, s.45

⁶⁴ Asem Nauşabay Hekimoğlu, **Rusya'nın Dış Politikası I**, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s.121

⁶⁵ BP, **Statistical Review of World Energy**, ss.6-9

Eğer Rusya'nın enerji kaynaklarıyla ilgili politikasını analiz edecek olursak, o zaman petrolü bir yana bırakmak ve daha ziyade doğalgaza odaklanmak gerekmektedir.⁶⁶ 2013 yılına göre Rusya, sahip olduğu 31,3 trilyon metreküp ile dünya kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin yüzde 16,8'ine sahiptir. Dünya doğalgaz üretiminin yüzde 17,9'unu gerçekleştiren Rusya'nın doğalgaz üretimi 604,8 milyar metreküptür. Dünya doğalgaz tüketiminin yüzde 12,3'ünü gerçekleştiren Rusya'nın doğalgaz tüketimi 413,5 milyar metreküptür. Bu tüketim oranıyla Rusya, ABD'den sonra ikinci büyük doğalgaz tüketen devlet konumundadır.⁶⁷

Ancak tüketiminden sonra elinde kalan miktarla bile en önemli doğalgaz satıcısı konumuna gelmektedir. Bunun önemli bir kısmı Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Rusya doğalgazı ihraç etmenin yanında Gazprom aracılığıyla Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerindeki ve Avrupa'daki yerel dağıtım şirketlerini de ele geçirmeye çalışmaktadır.

Yüzdelerle verilen genel rakamlara bakıldığında anlaşılan durum, Rusya'nın tam anlamıyla bir enerji devi ve ihracatçısı olduğudur. Petrol ve gaz, kurulan boru hatları vasıtasıyla giderek artan kullanımları nedeniyle özel bir konum kazanmaktadır. Bu hatların nasıl ve hangi güzergah üzerinden inşa edileceği konusu, günümüz uluslararası politikasının en hararetli ve dikkat çeken tartışmaları arasındadır. Rusya son yıllarda, petrol ve son dönemlerde de doğalgaz açısından Avrupa için her ne kadar güvenilir bir tedarikçi olmuş ise de, bu durumun önümüzdeki yıllarda nasıl bir seyir izleyeceği merak konusudur. Avrupa açısından her geçen gün biraz daha anti-demokratik bir şekil alan Rus siyaset ve idaresinin güvenilirliği konusu, son dönemde transit ülkeler konumundaki Belarus ve Ukrayna bağlamındaki gelişmelerle daha da dikkat çekici bir hal almıştır.⁶⁸

Gerek kendi bünyesinde zengin yer altı kaynaklarının olması gerekse jeopolitik konumunun dünya üzerindeki diğer enerji zengini bölgelere olan yakınlığı, Rusya'yı dış politika kapsamında özel bir enerji stratejisine itmektedir. Bu noktada, bir taraftan kendisine alternatif olabilecek enerji projelerini engelleyip, Avrupa enerji piyasasındaki etkinliğini arttırmak diğer taraftan da Hazar havzası yer altı kaynaklarının dünyaya

⁶⁶ Celal Cem Oğuz, "Putin Rusya'sının Dış Politika Silahı: Enerji", Yalçın Sarıkaya ve diğerleri (Ed.), **II. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu: Karadeniz Komşuluğu içinde** (156-159), İstanbul: Onur Grafik Matbaacılık, 2009, s.157

⁶⁷ BP, **Statistical Review of World Energy**, ss.20-23

⁶⁸ Çelikpala, **Rus Enerji Stratejisi**, ss.57-58

pazarlanmasında merkezi konumunu koruyarak eski SSCB ülkelerini kendi nüfuzu altında tutmak, Rusya'nın en temel enerji politikasını oluşturmaktadır. SSCB döneminde tesis edilen Kafkasya–Orta Asya enerji kaynaklarının dışarı pazarlanmasındaki tekелci konum, bu temel enerji politikasının hayata geçirilmesinde Rusya'ya çok önemli avantajlar sağlamaktadır.

Rusya'nın enerji piyasalarında edinmiş olduğu bu avantajlı konumu korumak için geliştirdiği stratejiler dört başlıkta toplanabilir:

_Orta Asya'daki enerji arzı üzerindeki tekел konumunu sürdürmek, Orta Asya'daki enerji kaynaklarının kendi kontrolünde olmayan alternatif boru hatlarıyla dünya pazarlarına açılmasını engellemek, bu çerçevede enerjiyi daha uygun fiyata taşıyacak yeni boru hatları inşa ederek alternatif boru hatlarını dezavantajlı konuma düşürmek.

_Yeni boru hatları inşa ederek Avrupa'daki ithalatçı ülkelere enerji naklini transit ülkelere gerek kalmadan gerçekleştirmek.

_Avrupa'daki dağıtım sistemlerinin Gazprom tarafından satın alınarak, Rus projelerine alternatif projelerin hayata geçirilmesini önlemek.

_Gazprom aracılığıyla ilgili ülkelerdeki enerji şirketlerinin hisselerini satın alarak hem bu ülkelerin hem de dünya piyasalarının gaz fiyatlandırmasında kontrolü elinde bulundurmak.⁶⁹

2.2. Rusya Federasyonu'nun Enerji Konusunda Öncelikli Hedefleri

Rusya, enerjiyi bir dış politika aracı olarak belirlemiş ve buna dayalı politikalarla “enerji patronu” olma hedefine ulaşmak isteyen bir ülkedir. Rusya'nın ana hedefinin, silahlar değil enerji olacağını beyan eden Putin'in 21 Aralık 2004'teki Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi toplantısında Rusya'nın orta vadede dünya enerji liderliğini özellikle vurgulaması dikkat çekici olmuştur. Bu hedef başarıldığında ise, Rusya'nın süper güç olma sürecinin en büyük aşaması da bitmiş olacaktır. Bu hedefe ulaşmak isteyen Rusya, enerjiyi bir silah olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Bunu daha çok Batı'ya karşı

⁶⁹ Ferit Temur, “Rusya'nın Enerji Politikaları”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, 2010, http://www.turansam.org/sde_rusya.pdf (10.01.2015), ss.54-55

kullanılmaktadır. Doğuda ise Çin ve Hindistan gibi Orta ve Güney Asya'daki bölgesel güçlerle işbirliği yapmaya da önem vermektedir.⁷⁰

Rusya'da doğalgaz ve petrol sektörü, büyük oranda Rus hükümetinin kontrolü altındadır. Rus hükümeti bu enerji kaynaklarını kontrol ederek, kendisine bu alanda bağımlı olan Avrupa ve eski Sovyet Bloğu ülkeleri üzerinde çok önemli bir güç elde etmeyi başarmıştır. Hatta bu güç, Rusya'ya, ülkelerin iç politikalarını etkileme imkanı dahi sağlamaktadır. Rusya, AB'nin ve NATO'nun kendi sınırlarına daha fazla yaklaşmasını arzu etmemektedir. Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelik taleplerinden ve Batı'nın bu ülkeleri teşviklerinden oldukça rahatsızdır. Ayrıca Kosova'nın bağımsızlığı, ABD'nin Ukrayna ve Gürcistan ile imzaladığı güvenlik anlaşmaları Rusya tarafından ulusal güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır. Bu gelişmeler karşısında ise Rusya, enerji gücünü kullanmaya çalışarak, eski Sovyet Bloğu ülkeleri ve AB üzerindeki nüfuzunu arttırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Rusya'nın enerji konusundaki öncelikli hedeflerini şu şekilde sıralayabiliriz:

_Enerji tedarikçisi ülkelerle anlaşmalar imzalayarak, enerji piyasasının kontrolünü kendi elinde toplamak;

_Kendi inisiyatifi dışında oluşturulacak boru hattı projeleri ya da enerji anlaşmalarını asgari düzeyde tutmak ve engellemek;

_AB içindeki ülkelerle ikili düzeyde anlaşmalar imzalayarak (Almanya, İtalya gibi) AB'nin bir bütün olarak hareket etme eğilimini sınırlandırmak;

_Ülke enerji kaynaklarının kullanımını devlet tekelinde tutarak bu kaynakların yabancı sermayenin eline geçmesini engellemek ve yabancı ülkelerdeki enerji rezervlerinin işletilmesinde ortak olmak;

_Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini bypass ederek, Avrupa'ya direk gaz akışını sağlamak;

⁷⁰ Burak Çınar, "Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 4(8), 21-43, 2008, s.29

_Zamanın koşulları içerisinde enerji gücünü ön plana çıkarıp, Rusya'nın çıkarları ile çatışan politikalar izleyen ülkelerin iç işlerine müdahale ederek istikrarsız bir ortam hazırlamak ve bu vesile ile bu ülkelerin kendi çizgisine geri dönmesini sağlamak.⁷¹

Enerji sorunlarının küresel çapta yaygınlaşması ve giderek artan siyasi nitelik kazanması, enerji konusunu, Rusya'nın dış politikasının temelini oluşturan başlıca unsurlardan biri haline getirmiştir. Özellikle son dönemlerde kullanılan bu unsur, Rusya'nın ekonomik ve politik çıkarlarını gerçekleştirmede kullanabileceği önemli bir araca dönüşmektedir. Rusya'nın dünya enerji piyasalarındaki konumu dikkate alınırca, enerji faktörünün Rus dış politikasındaki öneminin giderek daha da artacağı söylenebilir. Rusya, dış politikasını büyük ölçüde enerji merkezli yürüttüğünden dolayı enerji konusundaki her yeni gelişmeye hızlı bir şekilde cevap vermektedir.⁷²

2.3. Putin Dönemi Rus Dış Politikası ve Enerji Boyutu

Putin'in devlet başkanı seçildiği ilk yılda öncelikli olarak Rus dış politikası tekrar gözden geçirilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı İgor İvanov ve dönemin Milli Güvenlik Kurulu başkanı Sergey İvanov'un hazırladıkları Rusya Federasyonu Dış Politika Konsept'inde, "XXI. yüzyılın başındaki uluslararası konjonktür, Rusya Federasyonu'nu, çevresindeki gelişmeleri yeniden gözden geçirmeye zorlamakta bundan dolayı da Rus dış politikasının öncelikleri belirlenerek ve eldeki araçlar da kullanılarak politikanın hayata geçirilmesi gerekmektedir" şeklindeki ifadelerine yer verilmiştir. Bu konseptte Rusya'nın uluslararası arenadaki konumunu güçlendirmek, Rusya'nın çıkarları göz önünde bulundurularak dünyadaki süreçleri etkilemeye çalışmak, diğer ülkelerde yaşayan Rus vatandaşlarının haklarını ve Rus diasporasının konumunu korumak gibi noktalar yer almıştır. Diğer bir söyleyişle Moskova, çok yönlü bir politika izlemeyi kendisine amaç edinmiştir. Fakat pek çok konuda belirsizlik devam etmiştir. Örneğin, bir yandan NATO ile işbirliğinin geliştirilmesi, dünyada güvenlik ve istikrarın sağlanması vazgeçilmez unsur olarak görülürken, diğer yandan da Moskova NATO'nun genişlemesini bir tehdit olarak algılamıştır. ABD ile ilişkiler için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Bölgesel öncelikler konusunda da, Rusya net bir tavır ortaya koyamamıştır. BDT coğrafyası, Balkanlar, AB

⁷¹ Halit Gülşen, "Rusya'nın Enerji Politikası", *Stratejik Analiz*, 9(106), 47-54, 2009, s.48

⁷² Ömer Akdoğan, *Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, ss.69-70

ülkeleri hepsi birden Rusya'nın öncelikleri olarak belirlenmiştir. Afrika ve Latin Amerika ülkeleri ise Rusya'nın öncelikleri dışında kalmıştır.⁷³

1990'lı yıllarda planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ortaya çıkan ekonomik, siyasi, sosyal krizler sebebiyle, Rusya için dış dünyada oldukça olumsuz bir imaj oluşmuştur. Sovyetler Birliği'nin son yıllarında başlayan kaos ortamı, Yeltsin hükümetinin uyguladığı reformlarla düzeltilememiştir. Aksine ülkede daha da sancılı bir dönem yaşanmıştır. Putin yönetimi ise uyguladığı dış politika stratejileri ile ülkesini bu imajdan ustaca kurtarmıştır. Piyasa ekonomisinin kurallarında radikal bir değişikliğe gitmeyen Vladimir Putin, ülkenin askeri sanayi kompleksini yeniden canlandırmış ve enerji kaynaklarını harekete geçirmiştir. Böylelikle Rusya'nın kalkınmasına ivme kazandıran Putin, ülkesini Batılı devlet ve kurumların ekonomik baskılarından da kurtarmıştır. Diğer yandan, anti-demokratik eylemlere girişmek pahasına ülkenin idari yapısını merkezin denetimi altına sokmuş ve ülkedeki oligarkları kontrol altına almıştır. Böylece ekonomik ve siyasi alanda eli rahatlayan Moskova yönetimi, dış politikasını daha serbest bir şekilde belirleme imkanına sahip olmuştur.

Putin'in dış politika felsefesi, ne Batıcıların idealist ne de radikal Avrasyacıların realist görüşüne dayanmaktadır. Değişik siyasi akımların bir birleşimi olan pragmatist Avrasyacılığı benimseyen Putin, dış politikasını da bu paralelde sürdürmüştür. 11 Eylül olayları sonrasında ortaya çıkan Moskova-Washington yakınlaşması da bu siyasi anlayışın bir sonucudur. Fakat Bush yönetiminin tek kutuplu sistemi sürdürmek için giriştiği eylemler ve Putin'in çok kutuplu dünya hedefi, bu yakınlaşmanın sonlanmasına sebep olmuştur. Bununla beraber Rus dış politikasının Batı yönelimi de ihmal edilmemiştir. Bu dönemde AB ile birçok alanda ilişkiler geliştirilmiş, ayrıca kıta Avrupa'sı ülkelerinden Almanya ve Fransa ile özel ilişkiler kurulmuştur. Tek kutuplu sistemde ABD'nin eylemlerini sınırlamaya çalışan Putin yönetimi, üçüncü dünyada ABD karşıtı jeopolitik bir mihver oluşturmaya çalışmıştır. Çin, Hindistan, Irak, İran, Suriye, Kuzey Kore, Vietnam ve ABD'nin "arka bahçesi" olarak gördüğü Latin Amerika ülkeleri ile kurulan özel ilişkiler, bu politikanın bir sonucu olmuştur.⁷⁴

⁷³ İlyas Kamalov, "Putin'in Ardından Rusya", **Stratejik Analiz**, 8(96), 70-76, 2008, s.73

⁷⁴ A. Sait Sönmez, "Moskova'nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası", **Avrasya Etüdüleri**, 16(37), 37-76, 2010, s.69

Putin döneminde Rus dış politikasının en belirgin farkı, BDT ülkelerine daha çok önem verilmesi olmuştur. Nitekim Putin Dönemi Yeltsin Dönemi ile karşılaştırıldığında Rusya'nın; enerji kaynakları, cumhuriyetlerdeki Rus nüfusu, Rus Ortodoks Kilisesi, askeri üsler, ayrılıkçı sorunlar gibi araçları ustaca kullandığı ve BDT coğrafyasında daha etkin bir konuma geldiğini söylemek mümkündür. Rusya'nın küresel güç olması için önce bölgesel güç konumunu pekiştirmesi gerekmektedir ki, Rusya'nın bunu başardığı söylenebilir. Bundan dolayı da, Rusya, "arka bahçe" olarak nitelendirdiği BDT coğrafyasına herhangi bir müdahaleyi direkt tehdit olarak algılamaktadır. ABD'nin BDT coğrafyasındaki "renkli devrimleri" desteklemesi ve Batı yanlısı hükümetlerin iktidara gelmesi için çaba göstermesi, Rusya'nın Batı ile ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Putin Dönemi'nde özellikle 11 Eylül olayları sonrasında Rusya ile Batı ülkeleri arasında uluslararası terörizm ile mücadele çerçevesinde başlayan "romantik ilişkiler", "renkli devrimlerle" sona ermiştir. Rusya, bir taraftan bu politikaya karşı misilleme olarak ABD'nin arka bahçesi olan Latin Amerika ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Diğer taraftan da Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi Batı karşıtı ittifak örgütlerinden yararlanmaya çalışmıştır.

Rusya'nın, Batı'ya karşı daha sert bir tutum içinde olmasının bir başka nedeni de, kendisini tekrardan süper güç olarak hissetmeye başlamasıdır. Artık Moskova, bütün sorunların çözümünde aktif rol oynamak ve aynı zamanda diğer ülkelerin de Rusya'nın tutumunu dikkate almalarını istemektedir. Başta ABD olmak üzere Batı, Rusya'nın fazla güçlenmesini istemezken, Rusya da ABD'nin özellikle BDT coğrafyası ve sınırlarında yayılmasını istememektedir. NATO'nun genişlemesi ve ABD'nin Doğu Avrupa'ya yerleştirmek istediği füze radar sistemleri de Rusya ile Batı'yı karşı karşıya getirmektedir.⁷⁵

Rusya Federasyonu'nun dış politika doktrininin temel öncelikleri şunlardır:

_Terörizm, doğal ve endüstriyel kaynaklı felaketler ve savaş zamanında meydana gelen askeri operasyonlardan korunmak;

_Ekonomik gelişmeleri hızlandırmak ve hayat standartlarını iyileştirmek;

⁷⁵ Kamalov, **Putin'in Ardından Rusya**, ss.73-74

_RF'nin egemenliğini, toprak bütünlüğünü korumak ve güçlendirmek, anayasal sistemin temelini güçlendirmek;

_Rusya'nın uluslararası arenadaki rolünü güçlendirmek;

_Özellikle BDT'ye üye ülkeler ile karşılıklı ilişkilerini geliştirmek;

_Uluslararası terörizm ile mücadelede konusunda, BDT Ortak Güvenlik Anlaşması çerçevesinde, askeri-politik alanlarda işbirliği yapmak;

_Politik, dini ve etnik ayrılıkçılara sebep olan durumları gidermek;

_Enerji kaynaklarına ve enerji kaynaklarının kontrolüne önem vermek olarak belirlenmiştir.⁷⁶

Rus devlet başkanı Vladimir Putin, dış politikada hareket etmeden önce iç istikrara ve devletin merkezileşmesine önem vermiştir. İç politikadaki istikrarın sağlanması sonucunda, çok kutupluluk merkezinde çok yönlü ve pragmatist bir politika izlemiştir. Putin'in devlet başkanlığı boyunca, yüksek düzeyde giden petrol fiyatları sayesinde ülke istikrarlı bir büyüme eğilimi yakalamıştır. Buna ek olarak, izlediği reform politikaları ile 1990'lı yıllarda gerçekleştirilemeyen alanlarda gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır.⁷⁷

Putin, Rusya'nın petrol zengini Hazar bölgesinde Moskova'nın geleneksel olarak baskın rolünün varlığına diğer aktörlerin dikkat etmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bölgede aktif olmaya çalışan ABD, Türkiye ve İngiltere'nin; Moskova'nın çıkarlarını anlaması gerektiğini vurgulamıştır. Putin, bu noktada problemin çözüme kavuşturulmasında temel kalkış noktası olarak, devlet ve özel şirketler arasındaki çıkar dengelerinin dikkate alınması gerektiğini vurgulayarak, petrol şirketlerini dikkate almadan devletlerin tek başlarına bir konuda başarıya ulaşabilmelerinin mümkün olmadığını ileri sürmüştür.⁷⁸

Putin, yaptığı düzenlemelerle, özerk cumhuriyetler üzerindeki kontrolünü de arttırmayı başarmıştır. Sivil toplum kuruluşlarını kontrol altına almış ve özerk

⁷⁶ Hakan Kantarcı, "Çok Kutuplu Dünyaya Geçiş: Putin Doktrini", **2023**, 13(161), 64-73, 2014, ss. 69-70

⁷⁷ Konstantin Khudoley, "Russia and The European Union: New Opportunities New Challenges", Arkady Moshes (Ed.), **Rethinking The Respective Strategies of Russia an The European Union içinde** (8-30), Moscow: Special FIIA-Carnegie Moscow Center Report, 2003, s.9

⁷⁸ Mesut Hakkı Caşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002, ss.347-348

cumhuriyetlere, Kiril alfabesi kullanma zorunluluğu getirmiştir. Bir taraftan da, serbest piyasaya geçiş sırasında uygulanan şok terapinin etkilerini azaltmaya çalışmıştır. Bunun için, askeri sanayi kompleksini ele geçirmiş ve ülkenin doğal kaynaklarını seferber etmiştir. Rusya, AB ve Türkiye gibi yakın komşularıyla uzun süreli doğalgaz anlaşmaları yaparak enerji ihracatını sağlama almıştır. Son yıllarda, dünyada doğalgaza olan talep artışı, bu konuda Rusya'yı dünyada daha fazla söz sahibi konumuna getirmiştir. Aynı dönemde petrol fiyatlarında meydana gelen ciddi artışlar, Rus ekonomisinin gelişmesinde belirleyici rol oynamıştır.

11 Eylül olayları da Putin'in elini güçlendirmiştir. Uluslararası terörizmle mücadele konusunda ABD'ye verdiği destek sayesinde ABD'nin, Rusya'nın Çeçenistan politikasına göz yummasını sağlamıştır. Moskova, ABD'nin çevreleme politikasına karşılık Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Estonya'yı kontrolü altında tutabilmek için, bu ülkelerde zaman zaman düşük fiyatlı doğalgaz satışına son vererek, kimi zamanda gaz arzını düşürerek veya gaz arzını keserek ya da Gürcistan örneğinde olduğu gibi güç kullanarak elinden geleni yapmaktan çekinmemiştir. Türkiye ve İran üzerinden oluşturulmak istenen alternatif boru hattı projelerinin önüne geçerek, doğalgazdaki tekel konumunu devam ettirmek istemiştir. AB'nin alternatif arayışlarına rağmen, Rusya hala AB'nin en büyük doğalgaz tedarikçisi konumundadır. Rusya Federasyonu, uyguladığı bu politikalarla Orta Doğu ve Afrika'da hesaba katılması gereken bir ülke konumuna gelmiştir.⁷⁹

2014 yılı, Rus dış politikası ve geniş anlamda yeni uluslararası sistem açısından belirleyici bir yıl olmuştur. Putin'in 2007 Münih Konuşması, 2008 Gürcistan krizi ve 2014'te Rusya tarafından Kırım'ın ilhakı, yeni Avrupa'nın da doğuşunun ilk belirtileridir. Rusya, tarihinin hemen hemen her döneminde, jeopolitik tehdit algılamasını Batı sınırlarından almıştır. NATO'nun batıdan Rus sınırlarına doğru genişlemesi Rusya'yı daha fazla Avrasya topraklarına itmiştir. Toparlanan Rusya topraklarının güvenliğinin sağlanmasının, Avrasya'daki jeopolitik etkinliği ile mümkün olacağını bir kez daha tespit etmiştir.

Rusya'nın Ukrayna sorununa bakışı “yumuşak güç” kavramı çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir. Amerikalı siyaset bilimci Joseph Nye'nin kavramsallaştırdığı

⁷⁹ Sertan Çınar ve İsmet Göçer, “Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları”, **Adnan Mendres Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1(2), 16-29, 2014, s.23

“yumuşak gücü” Rusya 2011’de kendi açısından “keşfetmiştir”. Yeni dış politika konseptinde “yumuşak güçten” “dış politika faaliyetlerinin gerçekleşmesinde klasik diplomasiye alternatif mekanizma” şeklinde bahsedilmektedir. Rusya, “yumuşak gücü” hem bir fırsat hem de meydan okuma olarak görmektedir. Batı’nın, Rusya’nın arka bahçesinde etki kurmaya çalışması, Rusya’yı “yakın çevre ülkeleri” ile ilişkilerinde bu yumuşak güç unsurlarını dikkate alan bir politika izlemesine yol açmıştır. Rusya “yumuşak gücün” “sert güçle” sentezini oluşturarak, Batı’nın kullandığı kavramları karşı argüman olarak sunmaktadır. Örneğin, Letonya’da yaşayan Rusça konuşan azınlığın haklarının ihlal edildiğini ilan ederek, insan hakları kavramını Batı aleyhine kullanabilmektedir. Rusya’nın “yumuşak güç” unsurlarını kullanabileceği ülkeler, dar anlamda Ukrayna, Belarus, Baltık Cumhuriyetleri, Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkelerini kapsamakta, daha geniş perspektiften Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa, Asya-Pasifik bölgesine kadar uzanmaktadır.⁸⁰

2.4. Rusya Federasyonu’nun Enerji Politikaları

Enerji kaynaklarından özellikle de hidrokarbon yatakları, Rusya Federasyonu için çok önemlidir. Çünkü enerji üretimi ve ihracatı, Rus ekonomisinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bütçe gelirlerinin %40’ını, ihracat gelirlerinin yaklaşık %50’sini ve endüstriyel üretim değerinin ise %30’unu tek başına enerji oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, Rusya’nın 2010 yılı fosil yakıt ihracat geliri 255 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. (Söz konusu ihracattan en büyük pay %61 ile AB ülkelerine aittir). Ayrıca 2035’te fosil yakıt ihracat gelirinin 420 milyar dolar olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.⁸¹

Rusya, dünyanın en önemli enerji üreticilerinden birisidir. Uluslararası enerji piyasalarında çok etkili bir aktör olan Rusya, enerjiyi dış politikasında çok temel, stratejik bir silah olarak kullanmaktadır. Sadece güçlü bir enerji tedarikçisi olarak değil, aynı zamanda enerji geçiş yollarını denetleyen büyük bir devlet olarak da jeopolitik, stratejik, ekonomik ağırlığını arttırmaktadır. Ayrıca bölgedeki tarihsel konumunu, gücünü, ittifak ilişkilerini kullanmakta, bölge ülkeleri üzerindeki ekolojik hakimiyetini pekiştirmekte,

⁸⁰ Halit Mammadov, “Rusya’nın Dış Politikasında Stratejik Zihinsel Süreklilik ve Putin’in Dış Politika Doktrini”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi**, 2014,

http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/rus_dis_politika_rapor.pdf (25.01.2015), ss.64-66

⁸¹ Yüce, **21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetlerinin Yeri ve Önemi**, s.64

yumuşak güç unsurlarını da devreye sokmaktadır. Enerji ihracatında pazarını genişletip çeşitlendirmekte, güçlü ilişkiler içinde olduğu Çin ile enerji alanında dev işbirliği projelerine imza atmaktadır. Dünyanın fabrikası olarak nitelenen Çin'in Rusya'dan yaptığı enerji ithalatı, Rusya'nın elini güçlendirmektedir.

Ülke siyasetine devlet başkanı Vladimir Putin'in ağırlığını koymasıyla birlikte benimsenen enerji politikasında, petrol ve kömür için liberal ve özel sektöre öncelik tanıyan bir yaklaşıma sahipken, doğalgaz ve elektrik üretiminde devlete ağırlık vermektedir. Ülkenin sadece ekonomisinde değil, politik ve diplomatik adımlarında da önemli yer tutan enerji sektöründe, en büyük ulusal enerji şirketi olan Gazprom'a stratejik önem verilmektedir. Bu kuruluşun yöneticileri Putin'e yakın isimlerden oluşmaktadır.⁸²

Putin, büyük ve güçlü devlet olma hedefini sürekli tekrarlayarak günümüz Rus toplumunda büyük ve güçlü devlet olmanın rasyonel bir simgesi haline gelmiştir. Putin'in dış politika çizgisi; “yakın çevre”de başka güçlerin etkin olmasını önlemek, enerji kaynaklarına yönelik politikasını arttırmak ve yakın çevreyi etkisi altına almaktır. Rusya, dış politikada ana enstrüman olarak silahları değil, enerji kaynaklarını kullanan bir ülkedir. Enerji kartını gerekli gördüğü yerde çekinmeden kullanmaktadır. Enerji dışında rekabet edebileceği fazla aracı olmayan Rusya, doğal olarak elindeki kozlardan yola çıkarak bir politika izlemektedir. Rusya'nın enerji politikasının hem iç hem de dış boyutu vardır. Bir yandan dış politikada enerjiyi, varlığını ortaya koyma ve kabullendirme aracı olarak ortaya koyarken, diğer yandan enerjiden gelen gelirleriyle, içerideki zayıf olan ekonomik ve sosyal yapısını düzeltmeye çalışmaktadır. Rusya'nın ekonomisi, tarihsel niteliği itibarıyla önemli zayıflıklar içermektedir. Özellikle, geniş alanlara yayılmış bir devlet olması, Rusya'nın ekonomiyi merkezileştirerek refahı tabana yaymasını ve bu ekonomik zayıflığını yenmesini geçmişten itibaren önlemiştir. Bugün Rusya'nın enerji gelirleri ile finanse etmek istediği asıl alan bu zayıf noktadır.⁸³ Rusya'da, enerji kaynaklarının göstermiş olduğu ekonomik gelişmeler sonucunda örneğin, 2006'da ekonomi %7 oranında büyürken milli hasıla ise %9 artmıştır. Ayrıca kişi başına düşen gelirden ise %12 oranında bir artış gözlemlenmiştir. Bunun yanında, Rusya'nın döviz rezervi 400 milyar dolara

⁸² Barış Doster, “Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri”, **BİLGESAM**, 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-327-2014122946guvenlik_kongresi_bildirileri-38.pdf (06.02.2015), s.603

⁸³ Dağ, a.g.m., s.212

ulaşırken Paris Kulübüne olan 22 milyar dolarlık borcunu da ödemiştir. Buna ek olarak da, yılsonunda enflasyon oranı %10'nun altında seyretmiştir.⁸⁴

Rusya, eski Sovyet mirasçısı tavrıyla, Orta Asya ve Kafkaslardaki yeni devletlerde, özellikle ABD'ye olmak üzere, dışarıdan nüfuz etmeye kalkan ülkelere karşı her türlü engeli, diplomatik bir üslupla çıkarmaya çalışmaktadır. Hele de 11 Eylül 2001'den itibaren yükselen petrol ve doğalgaz fiyatları nedeniyle bütçesi fazla vermeye başlayan Rusya, ABD'ye karşı, dış ve ekonomi politikalarının çok iyi yönetildiği pek çok faaliyette bulunmuştur. Bunlardan biri ise, Rusya'nın inisiyatifleri sonucunda Kazakistan, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Belarus'un 7 Mayıs 2003 tarihinde aralarında serbest ekonomik organizasyonu kurma konusunda görüş birliğine varmalarıdır. Bu anlaşma ve önceki bağlantılar sonucunda, Rus Gazprom şirketi, Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz şirketi ile anlaşarak, 21 Temmuz 2003'te Orta Asya doğalgazının Avrupa pazarlarına etkin bir şekilde ulaştırılması için işbirliği kararı almıştır.

Rusya'da politik gücü merkezileştiren Putin, istikrar ve güvenliği büyük ölçüde sağladığı gibi, ekonomiyi yeniden yapılandırmış ve canlandırmıştır. Rusya, gerektiğinde enerjiyi bir silah gibi kullanabileceğini 2006 yılı başında Ukrayna üzerinden Avrupa'ya uzanan doğalgaz boru hattının gazını kesmekle göstermiştir. Rusya'nın "yakın çevresi" olan bölgede daha fazla kaybetmeye niyeti yok gibi gözükmektedir. Rusya'nın, ABD'nin kendisine ve Avrasya bölgesine daha fazla yaklaşmasına tahammülü de gittikçe azalmıştır. ABD karşısında Çin ile stratejik işbirliğinin Rusya'ya güç kazandırdığı da bir gerçektir. ABD askeri gücünün Afganistan'da ve Irak'ta tıkanması ve İran'ın meydan okumaları karşısında ABD'nin kafasının karışması Rusya'yı cesaretlendirmiştir. Baltık Denizi'nden Kırgızistan'a uzanan coğrafyada ABD-Rusya güç mücadelesi, Soğuk Savaş dönemini hatırlatan bir resim çizmektedir. Ruslar, Orta Asya'da sağlıklı bir rekabete açık olduklarını, ancak taraflardan birinin diğerine karşı yok edici bir rekabet yürütmesini kabul etmemektedirler. Çünkü Rusya için, Kafkaslar ve Orta Asya üzerindeki politik, ekonomik ve kültürel çıkarlardan vazgeçmek düşünülecek bir şey değildir. Nasıl ki Amerikalıların Meksika'da konuşlanacak Rus birliklerine hoşgörülü yaklaşması mümkün değilse,

⁸⁴ Eugene B. Rumer, **Russian Foreign Policy Beyond Putin**, London: Routledge for the International Institute for Strategic Studies, 2007, s.55

Rusların da Kırgızistan ya da Gürcistan'a kazık çakan ABD birliklerinin varlığını kabullenmeleri mümkün değildir.⁸⁵

Jeopolitik alanda Rusya; ulusal, ekonomik ve politik güvenliğini kuvvetlendirmek amacıyla kendi petrol endüstrisini geliştirmek, BDT'deki Rus şirketlerinin etkinliğini arttırmak ve diğer yabancı projeleri etkin katılımıyla gerçekleştirmek zorundadır. Bu amaç doğrultusunda ise, BDT içindeki ülkelerin etkisi ve petrol şirketlerinin diğer alanlardaki faaliyetleri önemli katkılarda bulunacaktır. Aksi takdirde, diğer BDT ülkelerinde ekonominin yeniden yapılanması ve petrol sektörleri, özellikle Azerbaycan'da ve Kazakistan'da, uzun vadede ekonomilerin yeniden yönlendirilmesine yol açabilir ve bunun sonucu olarak, yurt dışındaki politik ilişkilerde, Transkafkasya ve Orta Asya'daki stratejik alanlarda, Rusya'nın etki alanının azalmasına neden olabilir.⁸⁶

Rusya Federasyonu, dünyanın ve Avrasya'nın en büyük güçlerinden olan Çin ile her alanda gelişen ilişkilere sahiptir. İki ülke birbirlerini "stratejik ortak" olarak tanımlamaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), BRICS (Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde birlikte hareket etmektedir. Orta Doğu başta olmak üzere, dünyanın sorunlu bölgelerinde izledikleri politikalar büyük ölçüde örtüşmektedir. İki ülke orduları ortak tatbikatlar düzenlemektedir. Çin'in enerji talebinin sürekli arttığı düşünüldüğünde, Rusya ile Çin arasındaki uzun vadeli işbirliğinin, bu bağlamda Gazprom'un önemi daha iyi anlaşılır. Rusya, Çin yanında, Avrupa Birliği'yle ve özellikle de birliğin en büyük ekonomisi olan Almanya'yla enerji alanında yakın işbirliği içindedir. AB'nin ve Almanya'nın en büyük doğalgaz tedarikçisidir.

Rusya, BDT ülkelerinde de elektrik ve doğalgaz taşınmasında ve dağıtımında etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Enerji piyasalarında kendisi açısından dezavantaj oluşturan alt yapı sorunlarını, bu alandaki büyük ölçekli yatırımlarla aşmakta ve eksiklerini gidermektedir. Avrupa'da özellikle Almanya ve İtalya'yla enerji düzleminde yakın ilişkileri bulunan Rusya'nın, bu seviyede olmasa bile, Fransa ve İngiltere'yle de ilişkileri gelişmiştir. AB, Rus doğalgazına bağımlı olduğundan bu durum siyasi ilişkilere de

⁸⁵ Celalettin Yavuz, "Avrasya Jeopolitiğinde Türk Merkezli Gelişmeler: Enerji Sinerjiye Dönüşür Mü?", Orhan Kavuncu ve Alaaddin Korkmaz (Ed.), **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri içinde** (197-240), Ankara: TOBB Yayınları, 2007, ss.222-225

⁸⁶ Okan Mert, **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.208

yansımakta, AB'nin doğalgaz talebinin artmasına paralel olarak, ithalat bağımlılığı da artmaktadır.⁸⁷

Rusya, eskiden beri büyük enerji kaynaklarına sahip bir ülke olarak tanınsa da, enerji alanındaki hakimiyetinin ancak son dönemde başladığını söylemek mümkündür. Rusya'nın özellikle gaz ve petrol ihracatını dış politikada bir araç olarak kullanmaya başlaması ve dünyada enerji ihtiyacının her geçen gün artması, bu hakimiyetin ilk belirtileri olmuştur. Ukrayna'daki renkli devrimin ardından Rusya ile bu ülke arasında yaşanan enerji krizinden sonra, enerji kaynaklarında Rusya'ya bağımlı olmalarının yarattığı tehlikeyi dikkate alan AB ülkeleri ise, Rusya'ya alternatif arayışlara yönelmişlerdir.

Fakat AB ülkelerinin arayışları henüz somut sonuçlar vermiş değildir. Orta Asya'daki enerji kaynaklarının Rusya'ya bağlanması, başta Norveç olmak üzere Kuzey Avrupa'daki enerji kaynaklarının tükenmesi, İran'ın Batı ile sorunlar yaşaması, Orta Doğu'nun istikrardan uzak olması sadece Avrupa ülkelerini değil, ABD ile Asya ülkelerini de alternatifsiz bırakmıştır. Nitekim Almanya ve İtalya gibi AB'nin ileri gelen ülkeleri, enerji alanında Rusya ile enerji işbirliğine giderken, Çin ile Japonya da Rus enerji kaynakları için kendi aralarında mücadele vermektedir. Rusya ise, son dönemde geliştirdiği yeni projelerle, kendisine bağımlı olan ülkelerin bağımlılık düzeylerini artırma çabasını sürdürmektedir. Moskova bir taraftan da, birçok ülkenin enerji altyapı şebekelerini ve enerji şirketlerinin hisselerini satın almakta, birçok ülkede yer altı depoları inşa etmekte ve Güney Asya ile Güney Amerika'da boru hattı inşaat projelerinde boy göstermektedir.⁸⁸

Rusya'nın geçtiğimiz yıllarda doğalgaz nedeniyle Ukrayna ile yaşadığı sorunlar ve 2014'te Kırım'ın Rusya'ya katılması, Rusya'nın Ukrayna üzerindeki nüfuzunu açıkça ortaya koymaktadır. Rusya-Ukrayna gerginliğinin siyasi, diplomatik ve askeri boyutunun yanında iktisadi boyutu ve enerji boyutu da vardır. Bu sorunda, ABD ve AB her ne kadar Ukrayna'dan yana tavır almışlarsa da, Rusya üzerinde bekledikleri etkiyi yaratamamışlardır. Bunda, Avrupa'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının ve özellikle Almanya'nın Rusya'yla olan yakın ilişkilerinin payı büyüktür. Almanya'nın, Çin ve İran'la

⁸⁷ Doster, a.g.m., ss. 603-604

⁸⁸ İlyas Kamalov, "Rusya'nın Yeni Enerji Politikaları", **Stratejik Analiz**, 9(100), 10-11, 2008, s.10

da ilişkilerinin geliştiği düşünüldüğünde, bu tercihinin Rusya'yla sınırlı taktik bir adım olmadığı daha geniş boyutlu bir stratejik adım olduğu düşünülebilir.

Rusya, enerji konusunda çok yönlü ve çok boyutlu bir siyaset izlemektedir. Örneğin; İran ile bu ülkenin nükleer faaliyetleri bağlamında işbirliği yapmakta, bu ülkeye teknoloji satmaktadır. Ayrıca, ülkenin en büyük enerji şirketi olan Gazprom, bir yandan Irak'taki varlığını güçlendirmekte, bir yandan da Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesel Yönetimi'yle temaslarını arttırmaktadır. Gazprom, bir yandan Avrupa'da serbestleşen yatırım ortamından faydalanırken, diğer yandan Orta Doğu'da İran ve Irak'ta, Kuzey Afrika'da ise özellikle Libya, Cezayir ve Mısır'da yeni üretim, paylaşım ve ticaret anlaşmaları arayışındadır. Gazprom'un şirket olarak yeni sahalar yayılışı, devlet merkezli uluslararası politikalarla uyum içindedir ve Kremlin'in dış politikadaki önceliklerini gözetmektedir. Gazprom, Avrupa pazarındaki serbestleşmeden büyük oranda yararlanırken, Rusya'nın jeopolitik hedeflerine de, alternatif enerji güzergahlarındaki kontrolünü arttırarak aracılık etmektedir.⁸⁹

2.4.1. Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Enerji Politikası

1992'nin sonlarından itibaren, Rus dış politikasında, Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik, yürütülen iki strateji ile netlik kazanmıştır: Birincisi; Orta Asya, Kafkasya ve Rusya'nın güvenlik politikalarının, BDT çatısı altında yeniden bütünleşmesidir. İkincisiyse, ikili güvenlik anlaşmaları yoluyla ilişkilerin ikili düzeyde gelişimine önem verilmesi olmuştur.⁹⁰

1993-1996 yılları arasında Rusya Federasyonu'nun dış politika ve güvenliğinin en önemli belirleyicisi “Yakın Çevre” olmuştur. “Yakın Çevre” doktrini ile Rusya Federasyonu, eski SSCB topraklarını egemenlik alanı olarak kabul etmiştir. Rusya Federasyonu, Orta Asya ve Kafkasya'da etkin olabilmek amacıyla “Yakın Çevre” politikasını hayata geçirmiştir. Rusya'nın Yakın Çevre Politikası'na göre; “Yakın Çevre”deki ülkelerin, ekonomi ve güvenlik açılarından Rusya Federasyonu ile bütünleşmelerinin sağlanması ve bunun hukuksal ve kurumsal bir tabana oturtulması yaşamsal önemdedir. Rusya Federasyonu, “yakın çevre”deki ülkelerin diğer devletlerle

⁸⁹ Doster, a.g.m., s.605

⁹⁰ Zeynep Dağı, “Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye”, İhsan D. Dağı (der.), **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, 1. Baskı içinde (79-114), Ankara: Siyasal Kitabevi, 1998, s.92

ilişkilerini geliştirmesi için, ekonomik kalkınmalarına yardımcı olabilir. Ancak, söz konusu ilişkiler, Rusya'nın da çıkarlarına uygun düşüyorsa desteklenir. Aksi takdirde, diplomatik ve politik yollarla engellenir. "Yakın çevre"nin güvenlik ve istikrarından sorumlu olan ve bu bölgeye müdahale hakkı bulunan tek devlet Rusya'dır. Rusya Federasyonu'nun "Yakın Çevre" diye adlandırılan dış politika ilkelerinin temel hedefi; Rusya'daki çözülmeyi durdurmak ve gidişi geri çevirmektir.⁹¹

Orta Asya'nın giderek artan biçimde dünya gündemini meşgul etmesi, diğer nedenlerin yanı sıra, özellikle iki olaydan kaynaklanmaktadır. Bu tarihsel olaylardan birincisi, 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılması, ikincisi ise 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terörist saldırıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılması, bölgeye ilişkin bilgilerin dünya kamuoyunda daha yaygın dolaşmasına ve bölge kaynakları üzerinde Sovyet egemenliğinin kırılmasına neden olmuştur. İkincisi ise, Orta Doğu'ya alternatif bir bölge olarak öne çıkmasına yol açarak, önce uluslararası ilgiye ve daha sonra uluslararası yatırımlara alt yapı oluşturmuştur.⁹²

Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarının, Soğuk Savaş bitir bitmez dünyanın temel güçlerini bölgeye çekmesi ve küresel güçler arasında ciddi bir rekabete yol açması kaçınılmaz olmuştur.⁹³ Çünkü Orta Asya'nın ekonomik kaynakları, özellikle de yer altı kaynakları azımsanacak nitelikte değildir. Kazakistan'da petrol, demir, bakır, kurşun, kömür; Kırgızistan'da altın, civa, uranyum, kömür; Özbekistan'da doğalgaz, petrol, bakır, altın, gümüş, çinko, kömür; Tacikistan'da doğalgaz ve petrol rezervleri bulunmaktadır. Ama bütün bu zenginlik Orta Asya'nın işine çok fazla yaramamaktadır. Çünkü Orta Asya ekonomisi, Rusya ekonomisine çok bağlıdır ve dünyaya açılacak pazarları yoktur. Orta Asya ülkelerinde, devletçilikten özelleştirmeye geçiş ciddi bir krize yol açmıştır. Bunun gibi birçok nedenden dolayı Orta Asya ülkeleri, zenginliklerini çok fazla değerlendirememiştir.⁹⁴

⁹¹ Mediha Akarslan, **Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994, ss.146-149

⁹² Necdet Pamir, "Orta Asya ve Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü", İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 2. Baskı içinde (507-535), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004, s.507

⁹³ Nasuh Uslu, **"Türk Dış Politikası Yol Ayrımında, Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar**, 1.Baskı, İstanbul: Anka Yayınları, 2006, s.207

⁹⁴ Jean Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, Lale Arslan (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001, s.423

Orta Asya bölgesi çok sorunlu ve çatışmalarla dolu bir bölgedir. Dünyanın her bölgesi gibi Orta Asya da, dünya güç dengelerinin değişmesi, yeni dünya düzeninin kurulması, yeni bir uluslararası ilişkiler ortamının oluşması süreçlerinin etkilerini, üzerinde hissetmektedir. Özellikle 2000’li yıllarda Rusya’nın konumunun önem kazanması sonucunda daha çok hissedilir hale gelen bu mücadeleler, temel dış güç merkezlerinin Orta Asya’nın ekonomisinde olabildiğince büyük pay sahip olma, politik ve askeri konulara etki edebilme mücadelesi şeklinde doğrudan bu bölgedeki varlığını göstermiştir. Orta Asya bölgesinde yeni bağımsız olan devletlerin zayıf olmalarını göz önünde bulundurursak, bu dış etkiler, bu ülkelerin siyasetini bazen çok ciddi şekilde etkileyerek, yaptıkları siyasetin tutarsız olmasına yol açmıştır. Bunun en bariz örneklerinden biri olarak, 2005 yılında Özbekistan’ın aniden yön değiştirerek açık bir Amerikan odaklı siyasetten Rusya odaklı bir siyasete geçmesi gösterilebilir. Tüm bunlar, sadece bu devletlerin zayıf olmalarından ya da yeni bağımsız olmalarından kaynaklanmamış, aynı zamanda dünya güç merkezlerinin bu bölgeye karşı duydukları aşırı ilgiden de kaynaklanmıştır. Orta Asya bölgesinde, “çatışmaların yönlendirilmesi” teorisine uygun olarak önceden planlanmış ve uygulanmış bir senaryoyla karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Özellikle ABD, en büyük jeopolitik rakipleri olan Rusya ve Çin’i büyük ölçüde etkilemiştir. Çünkü Orta Asya’daki istikrarsızlık ve çatışma ortamı, komşu devletlerin güvenli bir ortamda kendi kaynaklarını kullanarak etkili ve istikrarlı bir büyüme sağlayabilmesini engellemektedir. Orta Asya’nın etrafındaki ve içindeki bu çatışma ortamı, doğal kaynakların gelecekte kullanılmak üzere saklanması için büyük bir fırsat da olabilir. Çünkü bu bölge, çatışmalarla ve istikrarsızlıklarla dolu olduğu sürece, doğal kaynakların ortaya çıkarılması ve kullanılması zorlaşır ve böylece bu kaynaklar gelecekte dünyanın büyük ekonomileri tarafından kullanılmak üzere korunmuş olur.⁹⁵

Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra önemli enerji kaynaklarına sahip olan Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan, bu kaynaklar sayesinde kısa sürede ekonomilerini geliştirmeyi ve bölgede önemli bir oyuncu haline gelmeyi planlamışlardır. Bunun için de ilk olarak, ellerindeki enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmaları gerekmiştir. Fakat bu ülkelerin enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştıracak boru hatlarına ve alt yapıya sahip olmamaları, yaptıkları planların ertelenmesine yol açmıştır.

⁹⁵ Aleksandr Knyazev, “Orta Asya’daki Jeopolitik Süreç Bağlamında Karadeniz Bölgesi”, Pınar Yürür ve diğerleri (Ed.), **1. Türk-Rus Ortak Karadeniz Sempozyumu içinde** (107-110), Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları, 2008, ss.108-110

SSCB zamanında Moskova, Orta Asya'ya daha çok tarım bölgesi olarak bakmış ve buradaki enerji kaynaklarına çok fazla önem vermemiştir. Bundan dolayı, Orta Asya ülkeleri çıkarttıkları kaynakların bir kısmını kendi ihtiyaçları için kullanmıştır. Geriye kalanı da Rus boru hatlarına aktarılmıştır. Dünyaya ihracat amacıyla, Orta Asya ülkelerinden boru hatları inşa edilmemiştir.⁹⁶

Orta Asya'yı Rusya açısından önemli kılan faktörler, doğalgaz, petrol ve stratejik derinliktir. Rusya'nın bu bölgeye yönelik dış politikasının ana hedefi istikrar, sınır güvenliği ve işbirliği olmuştur. Bugün Rusya, Orta Asya enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında, şüphesiz en önemli aracı ülkedir. Rusya'nın, politikalarında öncelikli yeri olan enerji kaynaklarının, özellikle de Orta Asya'daki doğalgazın batıdaki büyük Avrupa pazarına taşınması için attığı adımlar dikkat çekmiştir. 2007 Aralık'ında imzaladığı anlaşma ile Kazakistan ve Türkmenistan doğalgazlarının Avrupa'ya satılması yetkisine sahip olan Rusya, kendi jeopolitik konumuna benzer olan tek köprü ülke konumundaki Türkiye'yi bertaraf etmiştir. Türkiye'nin umut bağladığı, Türkmen gazının Türkiye üzerinden batıya taşınması üzerine kurulmuş olan Nabucco Projesi de bu anlaşma ile zora girmiştir.⁹⁷

Orta Asya ülkeleri, bağımsız olmalarının ardından, bu bölgenin önemli güç merkezlerinin odağı hale geldiğini görmüştür. Orta Asya ülkeleri sahip oldukları enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmak için çeşitli projeler üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Moskova ise bu projelere baştan beri karşı çıkmıştır, ayrıca kendi boru hatlarından da bu ülkelerin petrol ve gaz ihracatını sınırlandırmıştır. Moskova, bu ülkelerin çeşitli projeler üzerinde çalışmaya devam etmelerini gördükten sonra, transit parasından da mahrum kalacağı düşüncesiyle, sınırlı şekilde de olsa boru hatlarını Türkmenistan ve Kazakistan'a açmıştır.

Ancak bu boru hatları yeterli olmadığı gibi, Kazakistan'ı da tamamen Rusya'ya bağımlı kılmıştır. Bundan dolayı, Rusya'nın baskısına rağmen Kazakistan, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına da katılmaya karar vermiştir. Kazakistan'ın bu projeye katılımı hiç şüphesiz, Kazakistan'ın daha bağımsız hareket etmesini sağlamıştır. Kazak petrolü, Rus boru hatları sayesinde dünya pazarına ulaşırken, gaz alanında Rusya-Kazakistan işbirliği

⁹⁶ İlyas Kamalov, "Rusya'nın Orta Asya Politikaları", **Ahmet Yesevi Üniversitesi**, 2011, http://www.yesevi.edu.tr/duyurular/toplantilar/rusya_ortaasya_raporu.pdf (09.02.2015), s.44

⁹⁷ Çınar, a.g.m., s.30

daha farklı boyutta gelişmiştir. 2002 yılında Rus enerji devi Gazprom ile Kazakistan'ın enerji şirketi KazMunayGaz, ortak enerji şirketini (KazRosGaz) kurmuşlardır. Bu şirket, Kazakistan içinde faaliyet gösterdiği gibi, yurtdışına da gaz ihraç etmektedir. Rusya'nın Gazprom şirketi, Kazakistan'dan yılda yaklaşık 8 milyar metreküp gaz satın almaktadır. 2009 yılından itibaren Gazprom, Kazak gazını Avrupa fiyatlarından satın almaktadır. Rus Gazprom'u, Türkmen ve Özbek gazını da Kazakistan üzerinden almakta ve bin metreküp için 1,7 dolar transit parası ödemektedir. Yine Rusya ile Kazakistan arasında, Rus Atom Şirketi'nin Kazakistan'da nükleer santral inşaatı konusunda görüşmeler yapılmaktadır. Ayrıca taraflar Kazak uranyumunun Rusya'da zenginleştirilmesi konusunda 2010'da anlaşmaya varmışlardır. Böylece Rusya ile Kazakistan'ın enerji alanında çok yönlü işbirliği içerisinde oldukları göze çarpmaktadır.⁹⁸

Kazakistan'da yaklaşık elli beş bölgede petrol bulunmaktadır. En büyük alanlar; Tengiz, Uzen, Karachaganak, Zhanazhol ve Kalamkas bölgeleridir. Kazakistan'ın Kaşagan yataklarından çıkarılan yılda yaklaşık 7,5 milyon ton petrolün, Hazar Denizi altından Aktau-Bakü arasına dönecek yeni bir boru hattıyla, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına aktarılması konusunda Azerbaycan ile Kazakistan anlaşmaya varmıştır. Şu anda Kazakistan'ın tek petrol ihraç hattı, Tengiz'den Rusya'nın Karadeniz'deki limanı Novorissisk'e uzanan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC)'nin 2001 yılında faaliyete geçtiği hattır.⁹⁹

2003 yılında Rusya ile Türkmenistan 25 yıllık bir doğalgaz anlaşması imzalamıştır. Rusya, 2008 yılında Türkmenistan'dan yaklaşık 42,3 milyar metreküp gaz ihraç etmiştir. Gazprom, Türkmenistan'dan aldığı bu ucuz gazı, Rusya'nın iç pazarı için kullanırken, kendi rezervlerini dünyanın dört bir tarafına ihraç etmek için kullanmaktadır. 2009 yılında ekonomik krize bağlı olarak ve Nisan 2009'da Orta Asya–Merkez (Rusya) boru hattındaki kaza nedeniyle Orta Asya'dan alınan toplam gaz miktarında düşüş görülmüştür. 2010 yılında, bu miktar 40 milyar metreküpün üzerine çıkmıştır. 2011'den beri, gaz talebinin eski seviyesine yükselmesiyle de Gazprom'un Orta Asya'dan aldığı gaz miktarının 2008 seviyesinin üzerine çıkması beklenmektedir.¹⁰⁰

⁹⁸ Kamalov, **Rusya'nın Orta Asya Politikaları**, ss.44-45

⁹⁹ Abdulvahap Kara ve Okan Yeşilot, **Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, s.152

¹⁰⁰ Kamalov, **Rusya'nın Orta Asya Politikaları**, s.45

Türkmenistan, Batı'nın öne sürdüğü Orta Asya'daki enerji kaynaklarını Avrupa'ya ihraç etmeyi öngören projelere de sıcak bakmaktadır. Tabii ki burada Rusya, Batı tarafından dışlanmaya çalışılmaktadır. Avrupa ülkelerinin doğrudan Orta Asya ülkeleriyle enerji alanında işbirliği geliştirmeleri, hiç şüphesiz iki tarafın da yararına olacaktır. Orta Asya ülkeleri böylece kendi enerji kaynaklarını dış pazarlara ulaştırma konusunda, Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulmayı istemekte iken, Avrupa ülkeleri de Rus gazına olan bağımlılık oranını azaltmak istemektedirler. Ancak, Orta Asya ülkeleriyle AB ve ABD yetkilileri arasında bu konu uzun sürelerden beri görüşülse de tarafların ileri sürdükleri projeleri hayata geçirmeleri konusunda pek de başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Bunun nedenleri ise, ABD ile AB'nin özellikle "demokratikleşme" konusunda Orta Asya ülkeleriyle birtakım sorunlar yaşamaları, Hazar'ın statüsünün çözülememesi, inşa etmek istedikleri boru hatlarını (Trans Hazar, Nabucco) dolduracak gaz ve petrol bulamamaları, bu projelere ve ayrıca bölge ülkelerinin ekonomilerine yeterince maddi destek göstermemeleri şeklinde özetlenebilir. Bundan dolayı Orta Asya ülkeleri, alternatif arayışında bulunmalarına rağmen, ister istemez kendilerine siyasi ve ekonomik alanlarda destek veren ve gaz ve petrol ihracatı için müsait bir alt yapıya sahip olan Rusya ile işbirliklerini arttırarak devam ettirmektedirler.

Rusya'nın, enerji alanında Özbekistan ile de yakın işbirliği içerisinde olduğu görülmektedir. Özbekistan'ın Batı ile arasının bozulmasından sonra Rusya-Özbekistan yakınlaşması, kendisini enerji alanında da göstermiştir. Rusya ile Özbekistan arasında imzalanan anlaşmaya göre, Özbekistan'daki Şahpahtı ve diğer doğalgaz yatakları 15 yıl için Rusya'ya kiraya verilmiştir. Yine Rus petrol şirketi Lukoil, Özbekistan'da petrol arama ve çıkarma işlemlerine katıldığı görülmüştür. Tüm bunlar; Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın enerji kaynaklarını, dünya pazarlarına ulaştırma konusundaki Rusya'ya olan bağımlılıklarının uzun süre devam edeceğini göstermektedir. Enerji kaynaklarına sahip olmayan Kırgızistan ile Tacikistan'a ise Rusya; petrol, gaz ve elektriğini ihraç etmeye devam edecektir. Sonuç olarak, Rusya'nın enerji alanında bölgede güçlü bir konumda olduğu ve gelecekteki yıllarda da Orta Asya coğrafyasında enerji alanında kurduğu hakimiyetinin devam edeceği söylenebilir.¹⁰¹

Orta Asya enerji kaynaklarının Batı'ya açılma kapısı Rusya'dır. Gerçekleşmesi giderek zorlaşan ve Avrupa Birliği ile Türkiye için Orta Asya kaynaklarına erişim

¹⁰¹ Kamalov, **Rusya'nın Orta Asya Politikaları**, ss. 46-47

açısından çok büyük önem arz eden Nabucco projesi ile ilgili umutlar giderek azalmaktadır. Rusya'nın kendisini devre dışı bırakan projelere sıcak bakmaması ve bu projeleri engellemeye çalışması noktasında Orta Asya cumhuriyetlerinin tepkisi de bu noktada önemlidir. Türkmenistan ve Kazakistan, alternatif projelere destek vereceklerini söylediler de, Özbekistan Batılı ülkeler ile ilişkilerinde yumuşama dönemine girmiş olsa da, bu cumhuriyetlerin sağlayabileceği enerji kaynağı ve Batı ile olan sınırlı ilişkileri kafalarda soru işaretleri yaratmaktadır. Türkmen, Özbek ve Kazak yöneticileri, uzun vadeli ve gerçekleşmesi zor görünen Avrupa projelerine bel bağlamaktansa, daha karlı ve gerçekçi görünen Rus projelerine destek vermeye devam edecektir. Başka bir deyişle, Orta Asya cumhuriyetleri tabii ki kendi çıkarlarına uygun şekilde Rus hatlarını tercih edecek, fakat diğer alternatif projelere de açık kapı bırakacaklardır. Ayrıca Rusya, bu yolla Orta Asya ülkelerinde Rus yanlısı iktidarların var olmasını sağlayacaktır.

Orta Asya cumhuriyetlerinin Rusya ile yakınlaşması, hem bir büyük gücün tekrar bir bölgeye nüfuz etme çabası, hem de bölgedeki devletlerin bu büyük güç karşısında aldıkları ortak tavır yoluyla konumlarını güçlendirmeleri anlamına gelebilmektedir. Sonuçta Rusya, Orta Asya cumhuriyetleri ile ilişkilerini daha da derinleştirebilecek ama gelişen ilişkiler yine de Rusya'nın bu cumhuriyetlere sağladığı ekonomik yararların devamlılığına bağlı olacaktır.¹⁰²

Rusya, Orta Asya'daki etkinliğini başta doğalgaz olmak üzere, enerji üzerinden dört ana yöntemle sağlamaya çalışmaktadır:

_Rusya öncelikli olarak uzun dönemli anlaşmalar ile birlikte; Kazak, Türkmen ve Özbek gazını tamamen kendisi alarak ticarileştirmeyi hedeflemektedir. Rusya bu bölgede üretilen gazın çoğunu kendisi ticarileştirmektedir. Buna karşılık, başta Türkmenistan olmak üzere Orta Asya ülkeleri Rusya'dan fiyat artışı istemişlerdir. Bu artışlar karşılandığı için Rusya şu zamana kadar Orta Asya'daki etkinliğini enerji üzerinden koruyabilmiştir.

_Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz ticaretinde Rusya'dan bağımsızlaşması ve Gürcistan üzerinden Avrupa'ya uzanan Kafkas koridorunun oluşması, bölgesel siyasetin dinamiklerini yeniden belirlemiştir. Rusya, Kafkas koridorunun kendi istediği dinamiklerle

¹⁰² Aslan Yavuz Şir, "Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya", **II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi**, t.y., http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-88-2014021723sosbilkongre_2.pdf (06.01.2015), ss.351-353

yeniden tanımlanmasını istemektedir. Gürcistan'ın Güney Osetya müdahalesinin ardından, Rus birliklerinin Ağustos 2008'de Gürcistan'a girmelerinin sadece bölgesel egemenlik iddiasını değil, aynı zamanda Kafkas enerji hattının gelecekte oynayabileceği rolün kısıtlanması hedefini de işaret etmektedir.

_Rusya nükleer enerji ve uranyumun zenginleştirilmesi hususunda İran'a destek vermektedir. Rusya böylelikle, İran'ın bir yandan Türkmenistan diğer yandan Azerbaycan ile ortak boru hattı projelerinde birlikte yer almasını engellemiş olmaktadır. Rusya'nın İran'ın yalnızlığından yararlanıp bunu pekiştirmeye çalışması göze çarpmaktadır.

_Rusya, Ukrayna'ya olan transit bağımlılığını azaltmak adına Baltık Denizi'ni aşarak Almanya'ya ulaşan Kuzey Akım projesine önem vermektedir.¹⁰³

2.4.2. Rusya Federasyonu'nun Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Havzası Enerji Politikası

Karadeniz, gerek sahip olduğu potansiyel enerji kaynakları, gerekse Hazar Havzası petrol ve doğalgaz geçiş yolları üzerinde olması nedeniyle giderek daha ön plana çıkmaktadır. Karadeniz'de bugün olup bitenleri anlamak, biraz da bu enerji kaynakları ve özellikle de petrolün bugününü ve geleceğini anlamaktan geçiyor. Karadeniz ve Hazar bölgesindeki aktörlere bakıldığında, olayın bölgesel değil küresel bir durum olduğu, bu bölgedeki çatışmanın küresel bir rekabet ve egemenlik savaşımı olarak algılanması gerektiği göze çarpmaktadır.¹⁰⁴

Rusya'nın enerji alanında önemli bir aktör olması ve izlediği stratejiler, Karadeniz ülkelerini ekonomik ve siyasi yönden önemli ölçüde etkilemektedir. Bölge ülkelerin, Rus petrolüne ve doğalgazına bağımlılıkları söz konusudur. Böyle bir hakim konum, Rusya'nın bölge üzerinde nüfuz kurmasına imkan vermektedir. Aynı zamanda da Avrupa'nın Rus gazına bağımlılığının artması bütün Karadeniz ülkelerini tedirgin etmekte ve bu kaygılar, önlem alma arayışlarını arttırmaktadır.¹⁰⁵

¹⁰³ Mert Bilgin, "Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar", 2009, <http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf> (09.01.2015), ss.3-5

¹⁰⁴ Ahmet Şefik Mollamehmetoğlu, **Avrasya'nın Kilidi Karadeniz**, 1. Baskı, Ankara: Dama Yayınları, 2010, ss.71-72

¹⁰⁵ Necdet Pamir, "Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı", **Avrasya Dosyası**, 13(1), 243-265, 2007, s.252

Kafkasya, kendi sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarından ayrı olarak Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarının da Avrupa güzergahı üzerinde bulunmaktadır. Bu olanakları Kafkasya'ya, "21. yüzyılın körfezi" benzetmesi yapılmasına neden olmaktadır.¹⁰⁶ Rusya, Orta Asya ve Kafkas devletlerinin enerji sevkiyatı ile hem bu devletlerin satabileceği enerji kaynaklarının maksimum miktarını kendi kontrolünde tutacak, hem de dünya enerji sektöründeki etkin konumunu sürdürebilecektir.¹⁰⁷

Rusya, Kafkas ülkelerini "müşterek konut" olarak anmaktadır. Uzun yıllar çok iyi bildiği o büyük stratejiyi, divide et impere (böl ve yönet) politikasını uygulamışlardır. Ruslar, bu bölgede çatışmaları körüklemiş, daha sonra da bölgeye müdahale etmiştir. Ayrıca bu didişen oyuncuları barış içinde tutabilecek tek güç olduğunu iddia etmiştir. Bu durumu kırmak için Batı'nın yeni girişimi ise, Kafkasları Rusya'nın değil, Avrupa'nın "Yakın Komşusu" haline getirme çabası olmuştur. Eğer başarılı olursa, Kafkas ulusları üçüncü dünyadan çıkacak ve Batı'nın enerji güvenliğinin sağlanması çok daha yakın bir ihtimal haline gelecektir.¹⁰⁸ Kısacası, Rusya'nın eski egemenlik alanı olan Kafkasya ve Orta Asya değişik ülkelerin çeşitli menfaatlerine sahne olmaya çoktan başlamıştır. Bu bölgedeki çatışma noktalarını ve sorunları yok etmek ise, ancak bölge ülkeleri ile bölgeden çıkarı olanların ortak paydada buluşmaları ile mümkün olabilecektir.¹⁰⁹

Rusya, Kafkaslardaki petrol rezervlerini düşünerek buralarda söz sahibi olabilmek amacıyla bölgeyle ilgili politikalar geliştirmektedir. Rusya Federasyonu, politikalarını ya önce bir soruna yol açıp ardından askeri destek vererek ya da Dağlık Karabağ ve Gürcistan-Abhazya sorunlarında olduğu gibi bölgedeki devletlerin iç işlerine doğrudan müdahale ederek gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Rusya'nın Kafkaslar bölgesiyle ilgili ilk amacı, daha çok Azeri petrollerinin Türkiye üzerinden taşınmasına dayalı olan Türk-Azeri ilişkilerini kendi kontrolü altına almak ve ikinci olarak da Kafkaslar bölgesinde anlaşmazlıklar çıkararak Türkiye'yi Orta Asya'dan uzaklaştırmaktır. Çünkü Rusya, Türkiye'nin Orta Asya'ya geçişinde tek ulaşım yolunun Kafkaslar olduğu gerçeğini çok iyi bilmektedir. İşte bu sebeplerden dolayı, Türkiye'nin Orta Asya'daki politikaları ve ABD

¹⁰⁶ Suat İlhan, **Kafkasya'nın Değişen Jeopolitiği**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1999, s.17

¹⁰⁷ Ertan Efeğil, "Türk-Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç", İdris Bal (der.), **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (305-326), İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2001, s.319

¹⁰⁸ Parag Khanna, **Yeni Dünya Düzeni, Yeni Yükselen Güçler 21. Yüzyılda Dünyayı Nasıl Belirliyor?**, Elif Nihan Akbaş (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011, s.94

¹⁰⁹ Okan Yeşilot (Ed.), **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005, s.15

ile işbirliği, Rusya'nın Kafkaslar bölgesiyle ilgili şimdiki ve gelecekteki politikaları üzerinde de etkili olabilecektir.¹¹⁰

Rusya Federasyonu'nun Kafkasya politikalarının, Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği'nin daha önceden bu bölgede uyguladığı politikalarla, büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bu geleneksel politika; Kafkasya'da Türk bütünleşmesini engellemek, Batı Devletleri'nin etkinliğini azaltmak ve ülkesinin dahil olmadığı enerji projelerini engellemek için bölgede Ermenistan Devleti ve Ermeni azınlıklarını maşa olarak kullanmak üzerine kurulmuştur. Bu bölgede Rusya'nın, Ermenistan'ı en önemli müttefiki olarak görmesinin bir sebebi de, Ermenistan'ın başta enerji olmak üzere ekonomik anlamda zayıf ve Rusya'ya bağımlı olmasıdır. Bu nedenle Ermenistan, NATO ve AB'yle pek yakın ilişkiler kuramamaktadır. Türkiye ise azınlıklar konusunda, Gürcistan devletinin toprak bütünlüğünü desteklemekte, askeri ve ekonomik yardımlarla iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışmaktadır. Kafkasya bölgesinde, Türkiye'nin en önemli müttefiki konumundaki Azerbaycan dışında Gürcistan ile askeri ve ticari ilişkiler geliştirilmektedir.¹¹¹

Hazar, dünyanın en geniş kapalı su havzasıdır. Sadece Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayırmamakta, aynı zamanda Kafkasya, Orta Asya, Güneybatı Asya ve Rusya'yı da birbirine bağlamaktadır. Son yıllarda Hazar Denizi, bir taraftan petrol yatırımları ve üretimi açısından dünyanın en fazla umut vadeden bölgesi haline gelirken diğer taraftan da bölge kaynaklarına boru hatlarıyla ulaşmak konusunda şiddetli uluslararası rekabetin odak noktası haline gelmiştir. Bölgede yaşanan etnik sorunlar, siyasi istikrarsızlık, demokrasinin yavaş gelişimi ve jeopolitik rekabet; komşu devletler, büyük güçler ve yatırımcılar için endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.¹¹²

SSCB'nin dağılmasından sonra, Hazar Havzası özellikle sahip olduğu petrol ve gaz potansiyeli ile tüm dikkatleri üzerine toplamıştır. Hazar'a kıyıdaş devletlerin 21. yüzyılın büyük enerji üreticileri arasında olacakları fark edilmiştir. Bu nedenle, SSCB'nin dağılmasının ardından çeşitli uluslararası şirketler, bölgedeki enerji kaynaklarını çıkararak

¹¹⁰ Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2002, s.377

¹¹¹ Fatih Akgül, "Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3(5), 129-155, 2007, http://www.harpak.edu.tr/saren2/files/GSD/guv_str_sayi_5_haziran2007.pdf (12.12.2014), ss.137-138

¹¹² Ögütçü, a.g.e., s.186

işletmek için anlaşmalar yapmıştır. Bölge ülkeleri sahip oldukları petrol ve doğalgazı bir an önce satıp gelir elde etmek, komşu ülkeler ise bu kaynakları uluslararası pazarlara ulaştıracak boru hatlarının kendi topraklarından geçmesi için kıyasıya mücadeleye girmiştir.¹¹³

Orta Asya'da ve Kafkasya'da kendi nüfuzunu artırmaya, Batı'nın nüfuzunu ise azaltmaya çalışan Rusya, enerji zengini Hazar Bölgesi'ne ayrı bir önem vermektedir. Çünkü Rusya, bu bölgeyi hala daha arka bahçesi olarak görmektedir. Gelişmeler Rusya'nın, Hazar'ın ekonomik kaynakları üzerinde kontrolü sağlamayı hedeflediğini açıkça göstermektedir. Rusya'nın yakın çevresi olan bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmek ve bölge devletleri üzerinde etkili olmak, Rusya için vazgeçilmez önemdedir.¹¹⁴

Hazar, Doğu-Batı enerji koridoru çerçevesinde şekillenen Batı politikası ile petrol ve doğalgaz rezervleri üzerindeki uzun yıllık hakimiyetini kaybetme tehlikesiyle karşılaşan Rusya'nın, mücadelesinin en önemli merkezi konumuna gelmiştir. Bu yeni jeostratejik bölgedeki sorun, nitelik itibarıyla bir statü ve zengin kaynakların paylaşımı tartışmaları şeklinde yansısı da, aslında sadece bir statü ve paylaşım kavgasından ibaret değildir. Sorunun temelinde yatan ana neden, bölgede "jeopolitik üstünlük" için yapılan mücadeledir. Hazar'ın statüsü ise bu mücadelede sonuca ulaşmak adına kullanılan önemli araçlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹⁵ Rusya, Hazar'daki askeri gücünü "uluslararası terörizmle mücadele" için yenilediğini ilan etmiştir. Ancak bu açıklamaların inandırıcılığı hususunda ciddi şüpheler bulunmaktadır. Çünkü Hazar'da başlayan silahlanma yarışının, statü ve kaynak paylaşımı sorunlarından kaynaklandığı ve bölgede devam eden jeopolitik üstünlük sağlama yolundaki mücadelenin bir sonucu olduğu bilinmektedir.¹¹⁶

Rusya, Hazar Denizi'nin statüsü konusunda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan arasında yapılan anlaşmaları tanımamasına karşın, Hazar Havzası'nda Rus

¹¹³ Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 2. Cilt içinde (366-439), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss.431-432

¹¹⁴ Çağrı Kürşat Yüce, "Küresel Güç Mücadelesi Bağlamındaki Avrasya'da Enerji Savaşları", **TURAN-SAM**, 2010, <http://turkology.tk/media/info/Azer1.pdf> (15.12.2014), s.89

¹¹⁵ Eyüp Zengin, **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010, s.182

¹¹⁶ Sinan Oğan, "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", **Avrasya Dosyası**, 2001, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/143-183%20Sinan.pdf> (27.12.2014), s.180

şirketlerinin yatırımlarını desteklemiştir. Çünkü Hazar petrol sözleşmelerinde Rus şirketlerinin pay sahibi olması, Rusya'ya kendi bölgesel çıkarlarına uygun enerji politikalarının sürdürülmesini sağlamaktadır. Rusya, Ocak 2002'de Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın bulunduğu Avrasya Gaz Üreticileri Birliği'ni kurarak "müşterek bir sistem oluşturma" görüntüsü altında bölgede gücü yeniden kazanmayı başarmıştır. Diğer taraftan Putin'in; AB ile 1994'te imzalanmasına rağmen henüz onaylanmamış olan Enerji Şartı Anlaşması'nı reddetmesi, bölgenin Rus enerji ağına entegre edilmesi, AB'nin bölgeye yönelik planlarına da kısa vadede büyük darbe indirmiştir.¹¹⁷

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana, Rusya'nın Hazar politikası da birkaç farklı safhadan geçmiştir. Rusya, Azerbaycan'ın uluslararası şirketlerle yapmaya çalıştığı Hazar petrollerine ilişkin konsorsiyum anlaşmasını engellemeye çalışmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra da, yabancı petrol şirketlerinin çalışmalarını yavaşlatmak maksadıyla Rusya, Hazar'ın hukuki statüsü sorununu sürekli gündemde tutmuştur. Asrın Mukavelesi anlaşmasının imzalanmasının ardından Rusya, 5 Ekim 1994'de Birleşmiş Milletler'e bir memorandum göndererek, Hazar'ın statüsüyle ilgili 1921 ve 1940 tarihli antlaşmaların yürürlükte olduğunu ve tüm kıyıdaş devletlerin buna uygun davranması gerektiğini bildirmiştir. Rusya'nın Hazar politikasının ikinci kısmını ise, petrolün akış yönünü kontrolü altında tutma konusunda verdiği mücadele dönemi oluşturmaktadır. Aralık 1994'te Çeçenistan'a askeri müdahale başlatan Rusya'nın, bu müdahaledeki amaçlarından birisini, Bakü-Novorossisk boru hattının güvenliğini sağlamak ve boru hattı güzergahı rekabetinde elini güçlendirmek olmuştur. Nihayet, Asrın Mukavelesi çerçevesinde üretilen ilk petrolün Aralık 1997'de Novorossisk'e pompalanması üzerine Rusya, boru hattı güzergahı mücadelesinin ilk kısmını da kazanan taraf olmuştur.¹¹⁸

6 Temmuz 1998'de Rusya'nın Kazakistan ile imzaladığı, Hazar'ın kuzey kısmının Rusya ile Kazakistan arasında paylaşımını öngören anlaşma, Rusya'nın Hazar politikasında yeni bir dönemin de başlangıcını teşkil etmektedir. Bu dönemde Lukoil, Gazprom, Rusneft, Yukos gibi Rusya'ya ait büyük şirketler Hazar'la ilgili önemli projeler üstlenmişlerdir. Rusya, Hazar'ın milli sektörlere göre paylaşımına ilişkin benzeri bir

¹¹⁷ Akgül, a.g.m., s.135

¹¹⁸ Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Ankara: Platin Yayınları, 2005, ss.145-146

anlaşmayı Ocak 2001’de Azerbaycan ile de imzalamıştır. Bu şekilde Azerbaycan ve Kazakistan’ın Hazar’daki milli sektörlerini tanımakla birlikte Rusya, boru hattı güzergahı konusundaki üstünlüğünü kaybetmemek amacıyla, Hazar’ın altından boru hattı döşenmesine engel olmak amacıyla su tabakası ve deniz yatağının paylaşımına karşı çıkmayı sürdürmüştür. Günümüzde de devam ettiğini kabul edebileceğimiz bu üçüncü dönemde Rusya, bir yandan bölgedeki askeri varlığını arttırırken, bir yandan da büyük enerji şirketleri vasıtasıyla bölgede ekonomik bir güç olmayı hedeflemektedir.¹¹⁹

Rusya için Orta Asya ve Hazar bölgesi, “arka bahçe” veya “yakın çevre” olarak adlandırılan jeostratejik öneme sahip bir bölgedir. Enerji kaynaklarını bir politika aracı olarak kullanarak, tüm dünyaya karşı Orta Asya ve Hazar bölgesinde etkisini yeniden hissettirmek istemektedir.¹²⁰ Bölgedeki hidrokarbonlara dayalı doğal kaynakların, Rusya’nın kontrolü dışındaki ülkelerin topraklarından geçirilecek boru hatları ile dünya pazarlarına ulaştırılmasını, Rusya menfaatlerine aykırı görmektedir.¹²¹ Rusya, Hazar petrol ve doğalgaz akışını kontrol altında tutmaya ve eski Sovyet cumhuriyetlerindeki etkinlik ve varlığını korumaya çalışırken, ABD de Rusya’yı saf dışı ederek petrol boru hatları projeleriyle bölgeye zorla girme çabasıdadır.¹²²

Birkaç yüzyıldır bölgeyi egemenliği altında tutan Rusya, 1990’lardan sonraki yeni durumda da etkisini sürdürme peşindedir. Özellikle Putin’in devlet başkanı olmasıyla bölge üzerindeki politikalar değişmiştir. Rusya her ne kadar siyasi ve askeri olarak 1990’lardan önceki süper güç konumunda değilse de enerji kozunu kullanarak, petrolünü ve özellikle de doğalgazını kullanarak enerji süper gücü olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir. Rusya, aleyhine birleşen ülkelerin planlarını da Orta Asya devletleri üzerinden yaptığı ataklarla engellemektedir. Şu ana kadar Rusya, dış politikasında enerji aracını başarıyla kullanmıştır. Rusya, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ve Kazakistan üzerinden Çin’e giden hat dışında, bölgeden pazarlara ulaşan önemli hatların denetimini elinde tutmaktadır.¹²³

¹¹⁹ Öztürk ve Sarıkaya, a.g.e., s.146

¹²⁰ Turan, a.g.m., s.53

¹²¹ Deniz Kutluk, **Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit**, İstanbul: Tüdev Yayınları, 2003, s.28

¹²² Suat Parlar, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, 1. Baskı, İstanbul: Anka Yayınları, 2003, s.620

¹²³ Alter Kahraman, “Hazar Ekseninde Boru Hatları Diplomasisi”, **Stratejik Öngörü**, 5(12), 133-144, 2008, s.144

Bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerin askeri ve ekonomik açıdan Rusya'ya bağımlı olmaları, barındırdıkları Rus azınlık, Rusçanın yaygınlığı ve bürokratlarının çoğunluğunun Rus asıllı olması, Hazar'da diğer aktörlere göre Rusya'yı daha avantajlı kılmaktadır. Ayrıca Sovyetler Birliği döneminde, bölgeden uluslararası pazarlara ihraç yollarının Rusya toprakları üzerinden geçecek biçimde inşa edilmiş olması, bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya devletlerini ekonomik yönden çok zorlamaktadır. Petrol ve gaz ihracatına aşırı derecede ihtiyacı olan Rusya, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın bu konuda kendisine rakip olmasını istememektedir. Rusya, bu ülkelere siyasi taleplerini kabul ettirmek için "enerji kartını" son derece etkin bir şekilde kullanmaktadır. Öte yandan Rusya, Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan yanlısı bir tutum sergileyerek hem Ermeniler'in Batı'ya yönelmesini engellemekte hem de Azerbaycan'a bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Diğer taraftan, boru hatları güzergahında bulunan Gürcistan'a karşı da Güney Osetya kartını kullanarak yoğun diplomatik baskıyla BDT'nin varlığını korumaktadır.¹²⁴

Rusya'nın Hazar bölgesindeki temel dış politika hedefleri şunlardır:

_Rusya'nın güvenliğini ve jeopolitik menfaatlerini güvence altına alacak şekilde dost bir tampon bölge sağlamak;

_Rusya'nın içlerine yayılabilecek veya sınır anlaşmazlıklarına yol açabilecek etnik çatışmalardan kaçınmak için bölgede istikrarı temin etmek;

_Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarından azami düzeyde istifade etmek;

_Yabancı güçlerin bölgeye girişini engellemek ve bölgedeki Amerikan varlığını zayıflatmak ve yok etmektir.¹²⁵

2.4.3. Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Enerji Politikası

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve SSCB'nin dağılması ile Ortadoğu'da ve küresel anlamda ABD rakipsiz hale gelmiştir. Bu durum, ABD'nin özellikle Ortadoğu'da tek taraflı politikalar yürütmesine olanak sağlamıştır. ABD'nin rakipsiz yürüttüğü Ortadoğu

¹²⁴ Bayraktar, a.g.m., ss.91-92

¹²⁵ Öztürk ve Sarıkaya, a.g.e., s.147

politikası, bölgede etkisi bugün hala hissedilen bir tepkinin doğmasına da zemin hazırlamıştır. Bu süre zarfında Rusya, ülkeye ekonomik ve siyasi yük getirecek dış politika yükümlülükleri altına girmemeye ve Yakın Çevre dışında kalan bölgelere yönelik politika geliştirmemeye dikkat etmiştir. Rusya açısından, Ortadoğu ile olan sınırların ortadan kalkması da aktif bir bölge politikasını zorlaştırmıştır. Ayrıca, SSCB'nin dağılmasının ardından ilk yıllarda, Batı ile ılımlı ilişkiler yürütülmesi ilkesi benimsenmiş, böylece Ortadoğu, ABD ve Batı'nın egemenliğine bırakılmıştır. Rusya; yetersiz imkanlar, ideolojik kayma ve kapasite problemi çerçevesinde Ortadoğu'ya yönelememiştir. Ancak bu durum Rusya'nın Ortadoğu politikasını veya çıkar tanımlamalarını tamamen ortadan kaldırmamıştır.¹²⁶

Putin döneminde Rusya, tüm dünya politikasında olduğu gibi Orta Doğu'da da etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Eskiden, sadece eski SSCB coğrafyası Rusya'nın yakın çevresi olarak görülürken artık "yakın çevre"nin sınırları Orta Doğu'yu da kapsar hale gelmiştir. Rusya, enerji ithalatından sağladığı gelirler ile ABD'nin Irak'ta ve Afganistan'da içine düştüğü zor durumdan da yararlanarak Orta Doğu'daki konumunu güçlendirmeye çalışmıştır.¹²⁷ Putin döneminde Rusya Federasyonu, Yeltsin dönemine göre Orta Doğu'da daha etkin bir konuma gelmiştir. ABD'nin Irak'a savaş açmasından bu yana bölge ülkeleriyle diyalogunu azaltması, Rusya açısından bölgede yeniden güç kazanmak için bir davetiye olarak algılanmıştır.

Enerji kaynakları, Rusya Federasyonu ile Orta Doğu ülkelerini rekabete sürüklediği gibi işbirliğine de itebilmektedir. Rus enerji şirketleri, Orta Doğu ülkelerindeki enerji kaynaklarını çıkarma ve işletme sürecinde etkin rol oynarken, diğer yandan da birçok ülke için Orta Doğu'daki enerji kaynakları, Rus enerji kaynaklarına alternatif teşkil etmektedir. Fakat Orta Doğu'daki sorunlar, bölgenin istikrarlı bir tedarikçi olma kimliğine gölge düşürmektedir. Aslında Orta Doğu'daki istikrarsızlığın, Rusya açısından hem olumlu hem de olumsuz yanları vardır. Örneğin, İkinci Irak Savaşı sırasında bu ülkede faaliyet gösteren Rus enerji şirketleri büyük maddi zarara uğramıştır. Diğer taraftan, Orta Doğu'daki

¹²⁶ Aslan Yavuz Şir, "Rusya Federasyonu'nun Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Gazze Krizine Yaklaşımı", **Ortadoğu Analiz**, 2009, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009214_yavuz.subat.pdf (08.01.2015), ss.31-32

¹²⁷ Firat Purtaş, "Rusya ve Arap Ortadoğusu", t.y., http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu4%20makale/firat_purtas.pdf (09.01.2015), s.70

istikrarsızlık arttıkça da, petrol ve gaz fiyatları yükselmekte, bu da Rusya'nın enerji gelirlerini arttırmaktadır.¹²⁸

Putin Dönemi'yle birlikte, Orta Doğu bölgesinde İsrail'e ayrı bir önem verilmiştir. Bu dönemde neredeyse ikiye katlanan 1,5 milyar dolarlık ticaret hacminde, 1 milyar dolarlık payıyla, enerji sektörü işbirliği alanlarında ilk sırada olmuştur. İsrail'in petrol ihtiyacının %88'i BDT'den ithal edilen düşük kaliteli ham petrolden karşılanmaktadır. Rusya Federasyonu'nun; Mavi Akım enerji hattını Eilat-Ashkelon boru hattı vasıtasıyla İsrail'e kadar genişleterek, Rus gazı ve Azeri petrolünü, tankerlerle Kızıldeniz üzerinden Çin'e ve Süveyş kanalı üzerinden Güney Avrupa'ya ulaştırma projeleri mevcuttur. Karşılıklı işbirliğinin artmasında, 1989'dan sonra Rusya'dan İsrail'e göçen bir milyon üzerindeki Rusça konuşan Yahudi göçmenin büyük etkisi vardır. Diğer taraftan ise İsrail, Rusya'nın İsrail'in güvenliğini tehdit eden ikiyüzlü politikalarının ve ABD'nin etkisiyle bu projelere ihtiyatla yaklaşmaktadır.¹²⁹

Putin'in özellikle ikinci başkanlık döneminde, ABD'ye ve Batı'ya meydan okuyan tavrı, Rusya'nın yeniden Soğuk Savaş dönemi anlayışına döndüğü şeklinde algılanmıştır. Ancak, uluslararası topluma büyük ölçüde entegre olmuş bir Rusya'nın, Orta Doğu'da 1956-1990 yılları arasında oynadığı role benzer bir role soyunacağını beklemek yanlıştır. Kaldı ki, Soğuk Savaş dönemindeki bile en ciddi krizlerde dahi Sovyet Rusya, Batı ile bir şekilde uzlaşmayı sağlamıştır. Tüm Soğuk Savaş sonrası dönem boyunca Rusya'nın Arap Orta Doğusu'nda gerçekleştirmek istediği en somut iki hedefi, Arapların Çeçen bağımsızlık hareketine verdiği desteği engellemek ve silah satışları başta olmak üzere bölgedeki ticari çıkarlarını sürdürmek olmuştur.¹³⁰

Mısır ve Suriye, Rusya'nın, Orta Doğu'da daha aktif rol oynaması gerektiğini düşünen devletlerdendir. Her ikisi de, Rusya'yla savunma, telekomünikasyon ve uzay teknolojileri gibi konularda işbirliğini devam ettirerek büyük güçlere karşı denge politikası uygulamaya çalışmaktadır. Putin, Orta Doğu'daki en iyi müttefikini görünümünde olan İran'la ilişkiler konusunda Yeltsin iktidarından devraldığı mirası iyi değerlendirmiştir. Enerjinin her çeşidini siyasi ve ekonomik çıkarlar için kullanma düşüncesinde olan Rusya; doğalgaz ve petrol açısından yeterince zengin olan İran'la, Temmuz 2002 yılında nükleer

¹²⁸ İlyas Kamalov, "Rusya'nın Orta Doğu Politikası", **Stratejik Analiz**, 7(85), 93-102, 2007, ss.94-101

¹²⁹ Akgül, a.g.m., s.139

¹³⁰ Purtaş, a.g.m., s.71

enerji konusunda işbirliği anlaşması yapmıştır. İran, Rus şirketlerinin İran doğalgazını pazarlaması konusundaki işbirliğine sıcak bakmıştır. İran için asıl önemli olan konu ise, nükleer kriz döneminde Rusya'nın desteğini devam ettirmek ve bu krizin çözümlenmesinden sonra enerji kaynaklarını pazarlamaktır. 2007 yılında Rusya'nın nükleer kriz konusunda verdiği destek azalmış gibi görünse de, bölgesel bir güç haline gelen İran'ın, Rusya'nın dış politikasında önemli bir unsur olmaya devam edeceği açık bir şekilde görülmektedir.¹³¹

Rusya, İran'ı destekleyerek ABD'nin Orta Asya, Hazar Havzası ve Orta Doğu'da yayılan etkisine karşı koymaya ve ABD'yi dengelemeye çalışmaktadır. Rusya, Hazar petrol ve gazının kullanımı konusunda Amerikan planlarına karşı, İran'a ihtiyaç duymaktadır. Bush'un başkanlık görevi sona erdikten sonra İran'ın Irak'taki konumunun güçlendiği ve İran'ın da İran-Irak sınırındaki petrol yataklarını işletme konusunda Rusya'ya ihtiyacı olduğu görülmüştür.

Dünyadaki gaz rezervlerinin çoğuna sahip olan Rusya ve İran'ın OPEC benzeri bir örgüt kurma girişimleri diğer devletler açısından çok önemlidir. Ancak İran'da nükleer çalışmalar konusunda belirsizliğin devam ettiği dönemlerde, Rusya temkinli davranmayı sürdürmüştür. Çünkü bir taraftan da Moskova, enerji alanında AB ile geliştirdiği işbirliğini tehlikeye sokmak istememektedir.

Çeçenistan meselesinden dolayı Suudi Arabistan'ı sert dille eleştiren Putin, günümüzde Suudi Arabistan ile ilişkilerini üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir. Nitekim Rusya, Suudi Arabistan ile sadece enerji ve ticari konularda değil uluslararası terörizm ile mücadelede, askeri teknoloji gibi konularda da işbirliğini geliştirmek istemektedir.¹³²

2.4.4. Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği Enerji Politikası

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yeni savaşları engelleyecek bir işbirliği yapılması fikriyle ortaya çıkan Avrupa Birliği, bugün enerji arzı için siyasi ve diplomatik savaşlar yapmak zorunda kalmaktadır. Çünkü AB, büyük enerji tüketicisidir ve Türkiye gibi enerji ihtiyacını büyük oranda yakın çevresinden ithal ederek karşılamaktadır. AB ülkeleri, ABD'nin Irak müdahalesiyle istikrarın bozulması ve enerji fiyatlarının artmasının

¹³¹ Akgül, a.g.m., s.140

¹³² Kamalov, **Rusya'nın Orta Doğu Politikası**, ss.96-100

haricinde, Rusya'nın enerji politikalarından da önemli ölçüde etkilenmektedir. AB için, doğalgaz ithalatında %50, petrol ithalatında %30'luk oranla ilk sırada bulunan Rusya'yla ilişkiler çok büyük önem arz etmektedir. AB'nin ortak enerji politikası konusunda temel belgesi 2000 yılında hazırlanan "Green Paper"-Yeşil Kitap'tır. Bu belgeye göre AB'nin enerji politikası; enerji fiyatlarının artmasının engellenmesi, petrol dağıtımı konusunda istikrarın korunması, enerji kaynakları ve enerjinin ithal edildiği coğrafyaların çeşitlendirilmesi ve ekolojik dengenin bozulmasını önleyici yönde enerji tasarrufuna gidilmesine yönelik projeler geliştirilmesi olarak özetlenebilir.¹³³

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Avrupa'nın ekonomik olarak bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için yeni fırsatlar yaratmıştır. Enerji, Doğu ile Batı arasında yakınlaşma aşamasında en dikkate değer konulardan biri olmuştur. Her iki tarafın da karşılıklı çıkarları bu alanda işbirliğini kolaylaştırmıştır. Enerji açısından dışarıya bağımlı olan Batı Avrupa ülkeleri, üretici Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinden güvenli petrol ve gaz arzının sağlanmasında, Rusya ve SSCB ardılı ülkeler ise Batılı büyük şirketlerin sağlayabileceği enerji üretme potansiyellerini artıracak yatırımlara ihtiyaç duymaktaydı. Bu çıkar işbirliği, 1991 yılında Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonu'nun yolunu açmıştır. Söz konusu deklarasyon, enerji alanında işbirliğinin serbest piyasa kurallarına, şeffaf ve rekabetçi temellere dayanmaktadır.¹³⁴

Enerji Şartı Antlaşması (EŞA), Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonu olarak da bilinen 1991 Enerji Şartı Deklarasyonu temelinde gelişmiştir. 1991 tarihli Avrupa Enerji Şartı, doğu-batı arasında enerji işbirliğini sağlamayı amaçlayan politik bir niyet açıklaması olarak hazırlanmışken, Enerji Şartı Antlaşması hukuki bağlayıcılığa sahip çok taraflı bir belgedir. EŞA, Aralık 1994'te Lizbon'da imzalanmış ve Nisan 1998'de yürürlüğe girmiştir. Enerji Şartı Anlaşması; yatırım, transit ve ticaret alanlarında hukuki güvenliği sağlayarak doğu-batı arasında işbirliği tesis etmek amacıyla hazırlanmıştır. Yatırım ve ticaret ana sütunları üzerine kurulan Enerji Şartı Antlaşması'nda yer alan konular; yatırım, ticaret, transit, enerji verimliliği ve ilgili çevresel hususlar, uyuşmazlıkların çözüm mekanizmaları olmak üzere beş ana başlık altında toplanmaktadır. Anlaşmada belirtilen hükümler dört alana yoğunlaşmaktadır. Bu alanlar;

¹³³ Akgül, a.g.m., s.141-142

¹³⁴ Esra Demir, "Enerji Şartı Anlaşması", t.y., <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> (09.02.2015)

_Dış yatırımların ticari nitelikte olmayan risklere karşı korunması,

_Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuralları çerçevesinde enerjiyle ilgili ürünlerin ve donanımın ayrımcılığa uğramaması ve ülkeler arasındaki enerji akışının boru hatları, şebekeler ve diğer araçlar yoluyla sağlanması,

_Yatırım konularında katılımcı, yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıkların ve çatışmaların çözülmesi,

_Enerji üretimi ve kullanımı konusunda çevresel etkileri azaltarak enerji verimliliğinin sağlanmasıdır.

EŞA'nın transite ilişkin hükümleri, ilgili ülkeler arasında politik veya ekonomik uyuşmazlıklardan kaynaklanan transite ilişkin riskleri kaldırmaya veya en aza indirmeye çalışmaktadır. 2006'da Rusya ve Ukrayna arasındaki enerji arzı ve transite ilişkin uyuşmazlık ve Aralık 2006-Ocak 2007 Belarus ve Rusya arasındaki uyuşmazlıkla ilgili uluslararası arenada çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu konuda, Enerji Şartının rolü ve Şartın enerji arzı kesintilerindeki riski nasıl azaltacağı konusu gündeme gelmiştir. Rusya, Ukrayna ve Belarus'un temsilcileri çözüm bulmak amacıyla EŞA'nın hükümlerine ve ilkelerine atıf yapmışlardır. Şunu da belirtmek gerekir ki; Avustralya, Belarus, İzlanda, Norveç ve Rusya henüz bu anlaşmayı onaylamamışlardır.¹³⁵

1994'te imzalanan ve 1997'da yürürlüğe giren Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması (SOİA), Rusya Federasyonu-AB ilişkilerinin hukuki ve kurumsal temelini oluşturmaktadır. SOİA, AB'nin Amsterdam Zirvesi'nde (1997) kabul edilen ortak stratejilerin ilk somut uygulamasıdır. Benzeri anlaşmalar, Tacikistan ve Baltık Cumhuriyetleri hariç, diğer bütün eski Sovyet Cumhuriyetleri ile imzalanmıştır. AB'nin, Rusya Federasyonu ile ilgili iki stratejik amacı bulunmaktadır: Birincisi; Rusya'da kalıcı, açık ve çoğulcu demokratik bir rejimin kurulmasıdır. İkincisi ise, Rusya ile yoğun işbirliği sayesinde Avrupa'da istikrar ve güvenliğin desteklenmesi ve kıta için ortak sorunların beraberce çözülmesidir. "Stratejik ortaklık" ise, bu amaçların gerçekleştirilmesinde kullanılacak mekanizma olarak geliştirilmiştir.

¹³⁵ İbrahim Hasanoğlu, "Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü", 18 Nisan 2014, <http://akademikperspektif.com/2014/04/18/rusya-avrupa-birligi-iliskilerinde-enerji-faktoru/> (12.02.2015)

SOİA, Birinci Çeçenistan Savaşı sebebiyle gecikmeli olarak yürürlüğe girmiştir. Yeltsin iktidarının son dönemine rastladığı için de, anlaşmanın uygulanması başarılı olamamıştır. SOİA'nın verimsiz bir araç haline gelmesine ikinci bir neden olarak da, "ortak stratejinin" esaslarının zayıf olması gösterilebilir. AB üyeleri arasında Rusya ile ilişkilerin önemi üzerinde uzlaşının bulunmasına rağmen, AB'nin Rusya ile ilgili gerçek önceliklerinin neler olduğu konusunda ciddi yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Bu nedenle, SOİA belgesinde yalnızca demokrasi, çoğulculuk, serbest piyasa ekonomisi gibi temel ortak öncelikler yer almıştır. Stratejinin uygulanması ile ilgili teknik prosedürler, finansal kaynak, denetim gibi noktalar ayrıntılandırılmamıştır.

Kasım 2007'de süresi dolan SOİA'nın yeni çerçeve anlaşma taslağı üzerindeki görüşmeleri askıya alınmıştır. Gerek AB'de gerekse Rusya'da bazı siyasi ve diplomatik çevreler, sorunun çözümü konusunda farklı formüller üretmektedirler. Avrupa'daki muhafazakarlar, anlaşmanın olduğu gibi kalması ve böylece Rusya'nın mümkün olduğu kadar AB'den uzak tutulması gerektiğini savunmaktadırlar. Rusya'da iktidar çevresi, yeni düzenlemelerle Rusya'nın küresel aktör olarak uluslararası politikadaki ağırlığının artacağını savunurken, liberal Rus seçkinlerinin görüşü ise, demokratik dönüşümünü henüz tamlamamış olan Rusya için, anlaşmanın, sürecin devamlılığı açısından yeterli olduğu şeklindedir. SOİA'nın modernizasyonu ile ilgili "Bütünleşmiş Avrupa'da Rusya" çalışma grubu, mevcut anlaşmanın korunmasını savunurken, yeni koşullara göre ortaya çıkabilecek ihtiyaçların ise ek protokoller aracılığıyla düzenlenmesini önermektedir.¹³⁶

Rusya'nın enerji konusundaki etkinliği, yeni projelerle Rusya'ya bağımlılığın artacak olması ve yaşanan enerji krizleri, AB'nin 2000 yılından itibaren sürdürdüğü projeleri hızlandırmasına ve Türkiye'nin AB açısından öneminin artmasına neden olmuştur. Çoklu boru hatları politikası izleyerek enerji ithalatında kaynak çeşitliliği yaratmayı amaçlayan AB'nin, Hazar Havzası ve Orta Doğu kaynaklarına Türkiye aracılığıyla ulaşmak istemesi Türkiye'nin transit ülke konumu gündeme getirmektedir. Bu kapsamda AB tarafından 2001'de kurulmuş olan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (TRACECA) için 14 yatırım projesi finanse edilmiştir. Yine aynı amaçla bölgedeki enerji hatlarının entegrasyonuna yönelik projeler üreten ve AB tarafından finanse edilen

¹³⁶ Neziha Musaoğlu ve Uğur Özgöker, "Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 4(8), 73-98, 2008, http://www.harapak.edu.tr/saren/files/GSD/guv_str_sayi_8_aralik2008.pdf (05.02.2015), ss.85-87

INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) işbirliği programı tesis edilmiştir. Bu programla birlikte, Türkiye ile Yunanistan'ın doğalgaz şebekelerinin birbirlerine bağlanması yönünde yürütülen bir proje mevcuttur. 3,398 km uzunluğunda ve 22 milyar metreküp kapasitedeki bu hatla Hazar, İran ve Orta Doğu pazarları Türkiye üzerinden geçen hatla AB'ye bağlanabilecektir.¹³⁷

Putin'in ilk iktidar olduğu dönemde (2000-2004) enerji, ekonomik işbirliği amacı olarak görülmüş ve 2000 yılında başlatılan "Enerji Diyalogu" ile enerji kaynaklarının transferi ve ilgili sektörde Batı yatırımlarının yapılması konusunda taraflar arasında anlaşmaya varılmıştır. Fakat "Enerji Diyalogu" beklenen sonuçları vermemiştir. AB'nin, enerji sektöründe liberalizasyon politikaları izleyeceği beklentisine rağmen, Rusya, Gazprom'un enerji sektöründeki tekeli kuvvetlendirmiştir. Putin'in ikinci iktidar döneminde özellikle Ocak 2006'da Rusya'nın Ukrayna'ya doğalgaz sevkiyatını kesmesiyle yaşanan kriz ile birlikte enerji konusu siyasal ve çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır. Enerji konusunda, AB-Rusya diyalogunu tıkayan siyasal sorunlar aslında tarafların "enerji güvenliği" kavramını farklı tanımlamalarından ve algılamalarından kaynaklanmaktadır. AB açısından enerji güvenliğinin anlamı, enerji kaynaklarına makul fiyatlarla erişimdir. Oysa Rusya için enerji güvenliği kavramı; ödeme gücüne sahip pazarlara açılma, bu pazarlarda riski azaltma ve kullanıcı devletlerden uzun vadeli yatırım güvenceleri alma anlamını taşımaktadır.¹³⁸

Avrupa Birliği'ne olan gaz ithalatının, gelecek on yılda yaklaşık olarak 200 milyar metreküp veya %50'den fazla artacağı öngörüsü bulunmaktadır. Rusya'da var olan büyük gaz rezervleri ve Avrupa gaz iletim sistemi arasındaki doğrudan bağlantıdan dolayı, Kuzey Akım ithal gaza olan ek talebin yaklaşık %25'lik bir bölümünü karşılama kapasitesine sahip olacaktır. Bu çerçevede, 2000'e dönüldüğünde Avrupa Komisyonu, Kuzey Akım Projesi'ni Trans-Avrupa Ağı kapsamına sokmuştur ki bu durum 2006 yılında tekrar doğrulanmıştır. Bu demek oluyor ki; Kuzey Akım, Avrupa'da sürdürülebilirliği ve enerji güvenliğini sağlamaya yönelik olarak sınır aşan hayati taşıma kapasitelerinin oluşturulmasını hedefleyen temel bir projedir.¹³⁹

¹³⁷ Akgül, a.g.m., s.144

¹³⁸ Musaoğlu ve Özgöker, a.g.m., ss.89-90

¹³⁹ Sina Kısacık, "Enerji Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkileri", 26 Haziran 2012, <http://politikaakademisi.org/enerji-baglaminda-rusya-avrupa-birligi-iliskileri/> (18.02.2015)

Avrupa'nın doğalgaz ihtiyacının karşılanmasında, Rusya tedarikçi olarak, Ukrayna ise transit ülke olarak hala ciddi bir yer tutmaktadır. 2013 yılında AB ülkeleri ve Türkiye toplam 162 milyar metreküp doğalgaz ithal etmişlerdir ve bunun 86 milyar metreküpü, yani yarısı, Ukrayna üzerinden geçmiştir. Kıta olarak bakıldığında, Avrupa'nın şu anda kullandığı gazının üçte biri Rus menşelidir. AB ekonomisinin lokomotif ülkelerinden Almanya toplam gaz tüketiminin %36'sını, Fransa %23'ünü, İtalya ise %7'sini Rusya'dan satın almaktadır. Tabii bu oranlar doğuya doğru gidildikçe artmaktadır. Estonya, Finlandiya, Litvanya, Letonya gibi ülkeler yaklaşık %100 düzeyinde, Slovakya ve Bulgaristan %90'dan fazla, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan ve Macaristan %60'dan fazla, Slovenya, Avusturya ve Polonya ise yaklaşık %50 nispetinde Rus doğalgazına bağımlıdır. Balkan ülkeleri de büyük oranda Rus doğalgazı almaktadır.¹⁴⁰

Bunlardan farklı olarak dile getirilen başka bakış açısı ise, AB'nin Rusya'ya bağımlı olduğu kadar Rusya'nın da bu konuda AB'ye bağımlı olduğu düşüncesidir. Avrupa, ihtiyacı olan doğalgazın büyük bir bölümünü Rusya'dan alırken, aynı şekilde Rusya da sahip olduğu doğalgazın büyük bir bölümünü Avrupa'ya satmaktadır. Yani bu durumda, bir karşılıklı bağımlılık söz konusudur.¹⁴¹

AB açısından bakıldığında, enerji arz güvenliğinin en önemli konu olarak öne çıktığı gözükmektedir. AB'ye göre, enerji arz güvenliğinin güvence altına alınması için rekabetin teşvik edilmesi gerekmektedir. Buna karşılık, enerji talep güvenliğini ve enerji piyasalarına uzun vadeli erişim sağlamayı en önemli konu olarak gören Rusya ise, rekabetin sınırlı olduğu ve transit güvenliğinin garanti altına alındığı bir yönetim şeklini desteklemektedir. 2012'de, Avrupa Komisyonu, AB rekabet kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle, Rusya'nın en büyük enerji şirketi Gazprom'a karşı rekabet soruşturması başlatmıştır. Rus doğalgaz devi Gazprom'un Orta ve Doğu Avrupa doğalgaz pazarındaki hakim konumunu kötüye kullandığı, Avrupa doğalgaz ihraç yollarının çeşitlenmesini engelleyici yöntemler izlediği ve doğalgaz fiyatlarını petrol fiyatlarına endeksleyerek adil olmayan ücretlendirmede bulunduğu iddia edilmiştir. Brüksel'in bu adımının, Moskova'daki yankıları ise çok sert olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, bir genelge yayımlayarak, Gazprom başta olmak üzere yurtdışında faaliyet gösteren önemli

¹⁴⁰ Süleyman Bulut, "Enerji Penceresinden Ukrayna ve Kırım Krizine Bir Bakış", 2023, 12(155), 12-17, 2014, s.14

¹⁴¹ Gülşen, **Rusya'nın Enerji Politikası**, s.52

şirketlerin, Rusya'nın ekonomik çıkarlarına zarar verebilecek durumlarda, Kremlin'in onayını almadan yabancı otoritelere bilgi vermesini yasaklamıştır.

AB'nin, Rusya'nın doğal kaynaklarına olan bağımlılığını azaltması için enerji tedarikçilerini çeşitlendirmesi ve konvansiyonel olmayan gaza yönelmesi büyük önem taşımaktadır. AB son dönemde enerji transit yollarını çeşitlendirmek amacıyla üye ülkeler arasında yeni transit hatları inşa etmek gibi adımlar atmıştır. Buna karşılık, AB'nin enerji tedarikçilerini çeşitlendirmek doğrultusunda attığı adımların pek başarılı olduğunu söylemek zordur. Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz sahasından çıkan doğalgazın Avrupa'ya ulaşmasını öngören ve AB'nin Rus doğalgazına olan bağımlılığı azaltmaya yönelik en iddialı projelerden biri olarak görülen Nabucco Boru Hattı Projesi çıkmaza girmiştir. Şah Deniz konsorsiyumunun Nabucco yerine alternatif bir güzergah olan Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı'nı seçmesinin ardından, Nabucco yerini daha mütevazı bir proje olan Nabucco Batı'ya bırakmıştır.¹⁴²

Rusya'nın Avrupa'da bölünme yaratan politika araçlarından birisi, enerji ve enerji güvenliğidir. Avrupa'nın, Rusya'ya enerji bağımlılığı yüksek oranda olduğu için Rusya ile Avrupa arasındaki en önemli konulardan bir tanesini enerji, enerji tedariki ve enerji borularının rotası gibi konular oluşturmaktadır. Rusya, AB Enerji Bakanları toplantısı öncesinde Avrupa'da yeni bir fay hattı yaratmak üzere Güney Akım Projesi'nin iptal edildiğini duyurmuştur. AB için sürpriz olsa da bu iptalin AB'de telaş ve üzüntü yarattığı pek söylenemez. Ukrayna'yı devreden çıkararak bu büyük enerji projesinin AB'nin Üçüncü Enerji Paketi ve ilgili Gaz Direktifiyle uyumlu olmadığı bilinmektedir. Bulgaristan, Güney Akım projesi çerçevesindeki inşaat faaliyetlerini Ocak 2014'te durdurmuştu. Ayrıca AB, iç pazardaki kamu ihaleleri kurallarına uymadığı nedeniyle Bulgaristan aleyhine Avrupa Adalet Divanı'na rekabet kurallarını ihlal davası açmıştır. 2007'de Rusya Güney Akım'ı ilan ettiğinde AB, kendi enerji nakil projesi olarak Nabucco'yu devreye sokmak istemiştir. Ancak Nabucco için etkin gaz arzı kaynağı bulunmadığı için rafa kaldırılmıştır. Dolayısıyla AB, biraz gönülsüzce Güney Akım'a evet demişti. Projenin iptal edilmesiyle birlikte AB, enerji tedariki çeşitliliğini sağlamak üzere zaten üzerinde çalışmakta olduğu İsrail-Kıbrıs-Yunanistan ve Yunanistan-Bulgaristan-Romanya doğalgaz bağlantılarını yeniden gündeme almıştır. Bu arada Rusya'nın Güney Akım projesini iptal etmesinin, hem

¹⁴² Yeliz Şahin, "Stratejik Ortaklık ile Stratejik Rekabet Arasında Rusya-AB İlişkileri", 2013, [http://ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_degerlendirme_notu-74\(1\).pdf](http://ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_degerlendirme_notu-74(1).pdf) (15.12.2014), ss.9-10

siyasi hem de ekonomik arka planı vardır. Güney Akım'ın iptal edilmesi, Rusya'nın Avrupa'ya yönelik sert tavrını ve kendisini bir taraf haline getirme gayretini ortaya koymaktadır. Ayrıca, Rusya için bu hattın finanse edilmesi zorlaşmıştı. Avrupa tarafından uygulanan yaptırımlar ve doğalgaz fiyatlarının son beş yılın en düşük seviyelerinde seyretmesi, Rusya için bu projenin mali yükünü attırmıştı.¹⁴³

2030 yılında AB'nin doğalgaz talebinde %150 artış yaşanacağı tahmin edilse dahi, bu talebin daha çok Rusya dışı ülkelerden karşılanacağı tasarlanmakta, böylece Avrupa'ya doğalgaz ithalatında Rusya'nın payının %35-40'a düşeceği beklenmektedir. Batı basınında yapılan birçok yorumun aksine, AB-Rusya arasında ciddi boyutlara varan enerji krizlerinin yaşanma olasılığının düşük olduğu söylenebilir. Hatta günümüz şartlarında enerji kaynakları ihracatının durdurulması, Rusya bakımından ekonomik intihar anlamına gelebilir. Rusya Federasyonu günümüzde, tabiri caizse, enerji kaynakları olarak adlandırılan “uyuşturucuya” müptela olmuştur.¹⁴⁴

2.5. Rus Enerji Devi: Gazprom

Gazprom, 1989 yılında SSCB Gaz Sanayi Bakanlığı'nın yerine kurulmuştur. Devlet Gazprom Birimi'nin 1993 Şubatı'nda kısmi özelleştirilmesiyle de gerçek rolüne kavuşmuştur. Gazprom, dünyanın en büyük şirketleri arasında yer almaktadır. Gazprom'u tanımlayabilmenin en özet şekli, “Gazprom'u kontrol eden Rusya'yı yönetir” cümlesidir. Gazprom için Ruslar dahi “devlet içinde devlet” tanımlamasını yapmaktadır. Gazprom, Rusya'nın iç ve dış politikası üzerinde son derece etkili bir şirkettir. Örneğin, Moskova Ukrayna'yı cezalandırmak mı istiyor, Gazprom varsa bu çok basittir. Hemen Ukrayna'yı by-pass eden bir güzergah geliştirilmekte ve Kiev de boyunun ölçüsünü almaktadır.¹⁴⁵

İlk kurulduğu dönemde, sadece doğalgaz çıkarma ve işletim faaliyetlerini yürüten Gazprom, 1995'te Yeltsin'in başkanlık karnamesiyle Sibiry'a da faaliyet göstermek üzere kurulan, OJSC Sibiry Petrol Şirketi'nin %75 oranında hissesini 2005'te satın alarak aynı yılın Mayıs ayında Gazprom Neft şirketi olarak adını değiştirmiş ve dünyaya açılma kararı almıştır. Gazprom şirketler grubunun %95 hissesine sahip olduğu Gazprom Neft ek olarak

¹⁴³ Zeynep Songülen İnanç, “Rusya ile İlişkiler: Alman Partner-Avrupalı Rakip”, **Stratejik Düşünce Dergisi**, 6(62), 52-57, 2015, s.54

¹⁴⁴ Galym Zhussipbek, “AB ile Rusya Federasyonu Arasındaki Stratejik Ortaklığın Analizi”, 2011, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/m3.pdf (05.02.2015), s.72

¹⁴⁵ Fırat Gazel, **Mavi Akım Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü**, 1. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2004, ss.94-96

2008’de Sibiry Enerji ve Kömür Şirketi’ni satın alarak petrolün yanında kömür çıkarılması faaliyetlerini de yürütmeye başlamıştır. Rusya’nın elektrik ihtiyacının %43’ünün doğalgazdan, yaklaşık dörtte birininse kömürden sağlandığı dikkate alındığında Gazprom Neft’in söz konusu hamlesi anlam kazanmaktadır. Gazprom Neft son dikkat çekici enerji hamlesini ise ABD merkezli çokuluslu enerji hizmetleri şirketi Halliburton ile teknoloji değiş-tokuşuna yönelik sözleşme imzalayarak gerçekleştirmiştir. Bu yolla, petrol üretiminde etkinliğini artırmayı hedeflemektedir. Rus Gazprom’u, 2012 yılında yaklaşık 153 milyar ABD doları tutarında ciro ve yine yaklaşık 38 milyar ABD doları tutarında net gelir açıklamasında bulunarak Exxon Mobil (44.88 milyar dolar) ve Apple’ın (41.74 milyar dolar) ardından dünyanın en karlı üçüncü şirketi konumuna yükselmiştir. Bunun yanında Gazprom öncelikle Rusya’nın ulusal çıkarları doğrultusunda, kendi enerji politikalarına uygun bir biçimde faaliyet göstermektedir ve ülkenin doğalgaz ihracatında şüphesiz tekel konumundadır. Ayrıca Gazprom tarafından gerçekleştirilen doğalgaz ihracatının, Rusya’nın GSYİH’sı içinde önemli bir pay sahibi olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.¹⁴⁶

Gazprom; Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu ve Afrika, yani gaz ve petrol yataklarının bulunduğu ve Rusya’ya alternatif olabilecek tüm coğrafyalarda enerji kaynaklarını ve boru hatlarını kendine bağlama çabasındadır. Gazprom’un Güney Asya ve Güney Amerika’da da benzer politikalar izlediği göz önünde bulundurulduğunda, Rusya’nın sadece eski Sovyet coğrafyasında değil, bütün dünyada enerji alanında söz sahibi olmak istediği ortaya çıkmaktadır. Bu yayılcılığa karşı çıkan Batı dünyası, Rusya’nın politikasının gaz alanında OPEC benzeri bir örgütün kurulmasına yol açmasından ve bu örgütteki iplerin tamamının Moskova’nın eline geçmesinden endişe duymaktadır.¹⁴⁷

Gazprom, Avrupa’ya gaz satışlarını genel olarak o ülkelerde kurduğu ortak şirketler vasıtasıyla yürütmektedir. Almanya’da Wingas, Finlandiya’da Gasum Oy en önemli örnekler arasındadır. Gazprom ilk ortak girişimini, Alman BASF tarafından kontrol edilen Wintershall ile 1990’da Wingas adı altında gerçekleştirmiştir. Bu şirketlerin genel rekabet kurallarına bağlı olması, Gaz Direktifi ile getirilen şartlardan büyük ölçüde

¹⁴⁶ Alp Yüce Kavas, “Rus Enerji Devi Gazprom’un Afrika’daki Faaliyetleri”, **BİLGESAM**, 25 Ağustos 2013, <http://www.bilgesam.org/incele/58/-rus-enerji-devi-gazprom%E2%80%99un-afrika%E2%80%99daki-faaliyetleri/#.VTaQohtO7VI> (01.03.2015)

¹⁴⁷ Kamalov, **Rusya’nın Yeni Enerji Politikaları**, s.11

etkilenmemelerine yol açmıştır. Gazprom, 2000 yılında iştirakçileri aracılığıyla 1,3 milyar dolarlık gaz satışı gerçekleştirmiştir. Gazprom'un 2000'de Avrupa'ya yaptığı ihracatın yüzde 86'sı Ukrayna üzerinden gerçekleşmiştir. Fakat Ukrayna'nın Rusya ile sürekli anlaşmazlık yaşaması, Gazprom'u yeni arayışlara itmektedir.¹⁴⁸

Gazprom'un Afrika'daki mevcut projeleri, Rusya'nın son yıllarda Afrika kıtasının değerli madenlerine ve enerji kaynaklarına yönelen ilgisine paralel bir durum teşkil etmiştir. Rus enerji devi, iki Kuzey Afrika ülkesinde mütevazı sayılabilecek projeler üstlenmiştir. Bu ülkeler Cezayir ve Libya'dır. Cezayir'in toplam doğalgaz rezervi 4,5 trilyon metreküptür ve bu ülke Afrika'da 5,1 trilyon metreküp oranında doğalgaz rezervine sahip Nijerya'nın ardından ikinci sıradadır. Cezayir'in kanıtlanmış toplam petrol rezervi ise 12 milyar varil civarındadır. Bu bağlamda, yerli enerji şirketi Sonatrach ile yakın işbirliğine yönelme stratejisini uygulayarak Gazprom, ülkedeki etkinliğini geliştirmeyi hedeflemektedir. 2010'da Gazprom ve Cezayir'in ulusal enerji şirketi Sonatrach'ın ortak çalışmaları sonucunda, bölgede petrol ve doğalgaz sondaj ve işletim faaliyetleri başlamıştır. Uzmanlar Ayn El-Essel'de bulunan petrol rezervinin yaklaşık 220 milyon varil civarında olduğunu tahmin etmektedirler.¹⁴⁹

Rusya ve Gazprom, 2000'li yılların ortalarından itibaren Libya ile oldukça olumlu sayılabilecek düzeyde işbirliği geliştirme olanağı yakalamıştır. Ancak daha sonra, 2008 finansal krizi ardından 2011 yılında, Arap coğrafyasında gözlenen halk ayaklanmaları zincirinin Libya'ya sıçramasıyla birlikte tehlike çanları çalmaya başlamıştır. Gazprom Başkanı Aleksey Miller, Nisan 2008'de Libya'dan İtalya'ya doğalgaz boru hattı geçirilmesi projesiyle yakından ilgilendiklerini açıklamıştır. Miller'in söz konusu açıklaması ise, İtalya ve Gazprom'un Afrika'da gittikçe artan etkinliğinden çekinen diğer AB ülkeleri nezdinde endişeye sebep olmuştur.

Nijerya, Afrika'nın önemli miktarda doğalgaz rezervine sahip ülkesi olmasından dolayı, Gazprom'un ilgi gösterdiği ülkelerden biri haline gelmiştir. Özellikle yaklaşık 10 milyar ABD doları tutarındaki Nijerya-Cezayir arasında döşenmesi planlanan ve AB'nin enerji ihtiyacına çeşitlilik getirmeyi amaçlayan Trans-Sahara doğalgaz boru hattı projesine Gazprom'un oldukça ilgi gösterdiği gizli değildir. Nitekim Nijerya, toplam 4128 kilometre

¹⁴⁸ Gazel, a.g.e., ss.183-184

¹⁴⁹ Kavas, **Rus Enerji Devi Gazprom'un Afrika'daki Faaliyetleri**, s.1; BP, **Statistical Review of World Energy**, s.20

uzunluğunda olması hedeflenen Trans-Sahara doğalgaz boru hattı projesine talip olan firmaların arasında Gazprom'un da yer aldığını ve söz konusu projenin 2015'e kadar bitirilmesinin hedeflendiğini açıklamıştır. Rusya ve Cezayir, daha sonra ikili ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusunda somut bir adım atarak Moskova'da, ortak girişim oluşturulması yönünde niyet mektubuna imza atmıştır. Gazprom Nijerya'da da ülkenin başlıca ulusal enerji şirketiyle ortaklığa girme arayışını kendisine amaç edinmiştir. Bu amaçla, yakın gelecekte Afrika'dan AB'ye yönelik enerji arzının kontrolünde daha etkin bir konum elde edebileceği söylenebilir.¹⁵⁰

Gazprom'un daha başarılı olabilmesi ve amaçlarına ulaşabilmesi için şu stratejik açımları dikkate alması gerekmektedir:

_AB ülkeleri ile yeni anlaşmalar: Gazprom, pazar payının görece az olduğu ya da rekabetin yükselme ihtimali olduğu ülkelerle uzun dönemli anlaşmalar yapmayı hedeflemektedir. Bu amaçla 2006-2008 arasında pazar payını yükseltebileceği ülkeler ile petrol fiyatına endeksli uzun dönemli "al ya da öde" anlaşmaları (Avusturya 2027, Hırvatistan 2010, İtalya 2020, Romanya 2030, Slovakya 2028, Slovenya 2017) yapmıştır. Gazprom, aynı süreçte özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin enerji piyasalarının liberalleşmesini engellemek amacıyla yaptığı lobileri yoğunlaştırmıştır.

_AB'ye yönelik Kuzey Akım Projesi: Hazar ve Orta Doğu gazını Türkiye üzerinden geçerek AB'ye ulaştıracak Nabucco ve benzeri projeleri engellemek ya da etkisini azaltmak adına Baltık Denizi'ni boydan boya aşarak başka hiçbir devletin egemenlik alanına girmeden Almanya'ya ulaşan Kuzey Akım projesi devreye sokulmuştur.

_Yeni yatakların devreye konulması için Avrupalı firmalarla işbirlikleri: Başta Shtokman olmak üzere devreye alınacak yeni yataklardaki üretimin teknolojik ve mali açıdan uluslararası işbirliğini gerekli kılıyor olmasıdır.

_Hazar ve Orta Asya kaynaklarına hakim olmak: Gazprom'un iç talebi karşılarken Avrupa pazarındaki hedeflerine ulaşılmasındaki en önemli aracı Hazar ve Orta Asya'dır.

_Başta İran, Libya, Cezayir ve Nijerya olmak üzere yeni üretim paylaşma ve taşıma anlaşmaları: Gazprom; Orta Doğu'da İran, Afrika'da Libya, Cezayir ve Nijerya; Latin

¹⁵⁰ Kavas, **Rus Enerji Devi Gazprom'un Afrika'daki Faaliyetleri**, s.1

Amerika’da Venezüella ve Bolivya; Asya’da ise Hindistan ve Vietnam’la arama-çıkarma fazlarında işbirliğine gitme ve buradan elde edilecek gazı da ticarileştirme amacındadır.

_Gaz Üreticileri Birliği’nin (Organization of Gas Exporting Countries OGEC, “Gaz-OPEC”) Rusya ve Gazprom liderliğinde kurulması: Rusya başta İran, Türkmenistan, Venezüella ve Katar olmak üzere önemli doğalgaz üreticilerinin içinde yer alacağı Gaz Üreticileri Birliği kurulacaksa buna öncülük etmek amacındadır. Gazprom’un liderliğinde “Gaz-OPEC” sinerjisiyle kurulabilecek bir “doğalgaz borsası” ya da “merkezi mekanizması” fiyatların ne olacağı kadar, ödemede de hangi para biriminin kullanılacağını belirleyeceğinden, sadece enerji güvenliği açısından değil, ABD dolarının enerji ticaretindeki yerinin belirlenmesinde de etkili bir rol oynayacaktır. İran doğalgaz piyasalarından uzak kaldığı sürece, Gazprom ayrıcalıklı konumunu sürdüreceğinden bu birlik anlamını yitirecektir. Rusya’nın İran’ın nükleer programına verdiği destek, bu noktada anlam kazanmaktadır. İran nükleer programı yüzünden doğalgaz piyasalarından dışlanmakta, Rusya İran’a nükleer destek vermekte, İran yalnızlaştıkça da bu kısır döngüden en çok Gazprom ve Rusya faydalanmaktadır.¹⁵¹

Gazprom enerji sektörünün (petrol, doğalgaz, rafineri ve elektrik enerjisi üretimi) dışında bankacılık ve medya gibi çok farklı sektörlerde de faaliyette bulunmaktadır. Yurtdışında da aktif olan Gazprom şirketi; Türkiye, Almanya, İtalya, Çin, Orta Asya ve Baltık ülkeleri ile Orta Doğu’da pek çok ülkede faaliyette bulunmakta ya da faaliyete geçmek için proje geliştirmektedir. Gazprom’un yurtdışındaki enerji projelerinin önemlileri; Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Hindistan (Bengal Körfezi), Vietnam ve İran’da bulunmaktadır.¹⁵²

Rusya’da petrol ve özellikle de doğalgaz sektörü büyük oranda Rus hükümetinin kontrolü altındadır. Rusya, bu enerji kaynaklarını kullanarak, kendisine bu alanda bağımlı olan Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkeleri üzerinde etkinlik kurmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda da, Gazprom şirketi, Rusya’nın dış politikasında en etkili araçlardan birisini

¹⁵¹ Mert Bilgin, “Gazprom’un Rekabet Stratejisinin Jeopolitik Anlamı”, **Stratejik Öngörü**, 2010, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/gazpromun_rekabet_stratejisinin_jeopolitik_anlami1_3131e500-bca5-4810-a7eb-18308bc0a2a8.pdf (24.02.2015), ss.9-12

¹⁵² Kenan Şahin, “Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu’nun G-8 Başkanlığı”, t.y., http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa (26.02.2015)

teşkil etmektedir. Rus doğalgaz devi Gazprom, dünya piyasasında her geçen gün etkinliğini arttırmaya devam etmektedir.

2.6. Rusya Federasyonu'nun Dış Politikasında Nükleer Enerji Unsuru

Nükleer enerji özellikle gelişmiş ülkelerin enerji arzında tercih ettiği bir enerji türüdür. Son yıllarda gelişmekte olan ve yeni gelişmiş pek çok ülkenin de nükleer enerjiye ilgi göstermeye başladığı görülmektedir. Nükleer fisyonun 1930'lu yılların sonuna doğru keşfedilmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda gerçekleştirilmesi ise ABD öncülüğünde nükleer silahlanmanın önünü açmıştır. Nükleer enerji teknolojisindeki gelişmeler bu enerjinin elektrik üretiminde kullanılmasına imkan tanımış, çeşitli bilimsel-teknolojik gelişmelere zemin hazırlamıştır. Soğuk Savaş koşullarında Sovyetler Birliği de (dönemin süper gücü olarak) nükleer silah üretiminin yanında ülkenin kalkınması için gerekli enerji üretimini artırma politikaları çerçevesinde nükleer enerjiden faydalanma yoluna gitmiştir.

Sovyet sonrası dönemin ilk yıllarında ciddi siyasi, ekonomik ve toplumsal çalkantılarla mücadele eden Rusya'nın dış politikası bugüne değin değişkenlik göstermiştir. Özellikle 2000'li yılların başında iktidara gelen Vladimir Putin, Soğuk Savaş sonrası uluslararası konjonktüre uygun olarak, Rusya'nın küresel sistemde daha etkin bir oyuncu olması gerekliliğini belirtmiş ve ulusal çıkarlar doğrultusunda gerektiğinde tüm ülkelerle işbirliğine gidilmesi gerektiğini savunmuştur. Nükleer enerji de kuşkusuz Kremlin'in dış politika tercihlerinde kendine has bir yer edinmeye başlamış ve özellikle son yıllarda Rusya'nın pek çok ülke ile ilişkilerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin de Rusya ile nükleer enerji alanında özel bir ilişkisi söz konusudur. Bu ilişki Türk ve Rus karar alıcıların da ifade ettiği gibi iki ülke arasındaki “stratejik ortaklığın” ayaklarından birini meydana getirmektedir.¹⁵³

Dünyada nükleer enerji teknolojisine sahip az sayıda ülke bulunmaktadır. Rusya Federasyonu bu alanda önde gelen üretici ve işleticiler arasındadır. Dünyadaki mevcut nükleer elektrik üretimi tecrübesinde Rus tipi nükleer santrallerin önemli bir pay sahibi olduğu bilinmektedir. Rus nükleer teknolojisi ABD nükleer teknolojisi kadar eski olup şu anda 11 ülkede işletmede ve inşa halinde olan toplam 83 adet Rus tasarımı nükleer reaktör

¹⁵³ Alp Yüce Kavas, “Rusya'nın Dış Politikasında Nükleer Enerji Faktörü”, 2013, <http://www.bilgesam.org/incele/97/-rusya%E2%80%99nin-dis-politikasinda-nukleer-enerji-faktoru/#.VYhRmBvvrVI> (26.02.2015)

bulunmaktadır. Türkiye'nin nükleer enerji konusunda neden Rusya'yı tercih ettiği sorusunun cevapları şu şekilde sıralanabilir:

_Rusya nükleer enerjiden ticari alanda elektrik üreten (Obninsk reaktörü, 1954) ilk ülkedir.

_2010 yılında Venezuela'dan Hindistan'a, Çin'den Türkiye'ye kadar NGS kurma girişimleri oldu.

_Dünyada yapım aşamasında olan 61 Nükleer Güç Santralinden (NGS) 14'ünü Rusya inşa etmektedir.

_Rusya işletmede olan 32 NGS'sini yakın gelecekte 42 NGS'ye çıkarmayı planlamaktadır.

_Rus NGS'lerin başka avantajı, tekliflerinde tüm yakıt çevrimini de sunmalarıdır.

_Rusya, sadece kendi yaptığı santrallerde değil aynı zamanda dünyadaki çeşitli santrallere de nükleer yakıt sağlamaktadır. ABD ve Fransa'da kullanılan yakıtın %30'u, İsviçre'de kullanılanların %100'ü Rus yapımıdır.¹⁵⁴

Türkiye, Rusya için önemli bir ekonomik ve ticari ortaktır. İki ülke aynı zamanda Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu'da nüfuz alanı sağlayabilmek için rekabet halindedir. Bu nedenle iki ülke arasındaki ilişkiler kuşkusuz Soğuk Savaş dönemiyle karşılaştırıldığında daha yakın ama aynı zamanda rasyonel ve pragmatik bir düzlemde devam etmektedir. Türkiye'nin NATO'ya üye olması Rusya ile ilişkilerini geliştirmesinde önemli bir engel olarak görülmektedir. Bununla birlikte özellikle 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in "kazan-kazan" formülünü karşılıklı dış politika tercihi haline getirmeleri sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler "stratejik ortaklık" olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. İkili ilişkilerin nükleer enerji ayağı incelendiğinde söz konusu sürecin iki ülke için de özgün bir deneyim olacağı açıktır. Türkiye enerji açısından bağımlı olduğu bir ülke ile nükleer enerji alanına adım atarak süreç içerisinde deneyim kazanmayı amaçlamakta,

¹⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler", 2011, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FBelge%2FNukleer_Santraller_ve_Ulke_mizde_Kurulacak_Nukleer_Santrale_Iliskin_Bilgiler.pdf (26.02.2015), ss.43-44

Rusya ise Batılı ülkelerle genel anlamda yakın ilişkiler kurmuş bir ülkeyle nükleer enerji gibi stratejik bir alanda işbirliğine yönelmektedir.

Mayıs 2010'da Türkiye ile Rusya arasında Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliği Anlaşması imzalanarak Mersin'in Büyükeceli beldesinde nükleer santral kurulması için gerekli uluslararası hukuki zemin oluşturulmuştur. Rosatom'un yan kuruluşu konumundaki Akkuyu NGS santralin işletimini üstlenmiş ve 2010 sonunda adını Türkiye Cumhuriyeti'nde tescil ettirmiştir. Akkuyu nükleer santrali bünyesinde her biri 1200 megavat güce sahip dört VVER1200/491 modeli reaktörün inşa edilmesi hedeflenmektedir. Proje kapsamında ilk reaktörün inşasına 2016 yılı başında başlanması ve 2023 yılında dört nükleer ünitenin inşa sürecinin tamamlanmış olması hedeflenmektedir. Proje bütünüyle hayata geçirildiğinde Türkiye'nin toplam enerji ihtiyacının %5-10 oranındaki kısmı buradan karşılanabilecektir ve hiç kuşkusuz Türkiye'nin halihazırda enerjideki yüksek oranda dışa bağımlılığını azaltabilecek bir etkidir.¹⁵⁵

Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konum, askeri güç ve dış ilişkileri göz önüne alındığı takdirde siyasi ve ticari ilişkide olduğu herhangi bir ülkenin keyfe keder basit yaptırımlar uygulayabileceği bir ülke değildir. Türkiye tüm komşu ülkelerle siyasi, ticari, tarihi ve etnik kökene dayanan birliktelik içinde olan, bazılarıyla dil ve din birlikteliğini paylaşan bir ülkedir. Uluslararası ilişkilerde bölgesinde barışçıl ve dengeli politikalar güden Türkiye, “nükleer santral” ve “nükleer teknolojiye” sahip olmakla bölgesindeki stratejik gücünü arttıracaktır.¹⁵⁶

SSCB'nin 1992'de dağılmasının hemen ardından kurulan Rusya Federasyonu Atom Enerjisi Bakanlığı (MinAtom) 2004 yılında Atom Enerjisi Federal Ajansı'na dönüştürülmüştür. Bu kuruluş ise 2007 yılında Rusya Federasyonu Parlamentosu tarafından kabul edilen ve Devlet Başkanı Putin tarafından onaylanan kanunla Rosatom isimli kamu şirketi haline getirilmiştir. Rosatom, nükleer silahlar dâhil nükleer teknolojinin kapsadığı her alanda yetkili konumdadır ve bu nedenle faaliyetleri yalnızca nükleer enerjiyi denetlemekle sınırlı değildir. Rosatom bünyesindeki en yetkili merci ise tüm hisseleri devlete ait Atomenergoprom şirkettir.

¹⁵⁵ Kavas, **Rusya'nın Dış Politikasında Nükleer Enerji Faktörü**, s.1

¹⁵⁶ Mete Göknel, “Enerji Bağımlılığı ve Nükleer Santral Yapımında Rusya Federasyonu Tercih”, **Stratejik Analiz**, 9(105), 12-15, 2009, ss.12-13

Atomenergoprom, 2007 yılında Putin'in imzaladığı başkanlık kararnamesiyle Rus menşeli nükleer enerji alanında faaliyet gösteren 34 şirketin birleştirilmesi sonucunda kurulmuş, ardından 55 anonim şirketin kurumsal oluşum içerisinde yer almasıyla birlikte adeta devlet kontrollü bir “nükleer enerji devine” dönüştürülmüştür. Atomenergoprom'un resmi internet sitesinde yer alan verilerde şirketin dünyada nükleer santral yapımında ilk sırada, nükleer kaynaklı elektrik üretiminde ve uranyum rezervlerinde ise ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Şirketin ayrıca dünyadaki uranyum zenginleştirme pazarının %40'ını, nükleer yakıt pazarının ise %17'sini kontrol ettiğini belirtmektedir. Bu oranlar dikkate alındığında, şirketin yalnızca Rusya dahilinde değil küresel boyutta da iddialı bir konuma sahip olmak amacıyla potansiyel taşıdığı ve nükleer enerji alanında ikinci bir “Gazprom” haline gelmeyi hedeflediği söylenebilir.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Kavas, **Rusya'nın Dış Politikasında Nükleer Enerji Faktörü**, s.1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ PROFİLİ VE NAKİL HATLARI

3.1. Rusya Federasyonu'nun Petrol Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi

Petrol rezervleri ile dünya enerji kapasitesinin önemli bir bölümüne sahip olan Rusya Federasyonu, enerji gücünü küresel egemenlik amaçları için şüphesiz en etkin biçimde kullanan ülke konumundadır. Rusya Federasyonu, sahip olduğu rezervler ve üretim bakımından önemli enerji gücüne sahiptir.¹⁵⁸

3.1.1. Petrol Rezervleri

Rusya Federasyonu, Orta Doğu ülkeleri kadar olmasa da önemli ölçüde petrol rezervlerine sahiptir. Rusya'nın kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük çoğunluğu, Batı Sibirya'daki Ural Dağları ve Orta Sibirya platosu arasında bulunmaktadır. Rusya'daki başlıca petrol yatakları; Volga-Ural Bölgesi, Batı Sibirya Bölgesi, Kuzey Kafkasya Bölgesi ve Kuzey Denizi kıyısında Kimmonpaşava Bölgesi'nde yer almaktadır. Petrol rezervleri bakımından, Batı Sibirya havzasının Rusya için ayrı bir önemi bulunmaktadır. Çünkü bu bölge, Rus petrol üretimi açısından büyük bir kaynak noktasını teşkil etmektedir. Bu bölgede Sovyetler Birliği döneminden beri petrol üretimi yapılmaktadır. Ancak, özellikle Sovyet döneminin sonlarına doğru burada petrol üretimi düşmesine rağmen Rusya'nın enerji alanındaki altyapı yatırımları sayesinde bölgedeki petrol üretiminde tekrar artış görülmüştür. Rusya'da, Batı ve Orta Sibirya bölgelerinin yanı sıra Doğu Sibirya bölgesinde de petrol rezervlerinin olduğu bilinmektedir. Fakat Doğu Sibirya'daki coğrafi elverişsizlikten dolayı günümüze kadar bu bölgede yoğun bir araştırmanın yapıldığı söylenememektedir. Bunların yanı sıra Rusya'da, son dönemde yoğunlaşmaya başlayan araştırmalar neticesinde 4,5 milyar varillik yeni rezerv alanları da bulunmuştur. Yeni

¹⁵⁸ Demir, Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Bölgeleri Enerji Kapasitelerinin Türkiye'nin Enerji Güvenliği Açısından Önemi, s.630

keşfedilen petrol rezervleriyle birlikte, Rusya'nın uluslararası petrol piyasasındaki prestijini arttırarak daha fazla söz sahibi olması beklenmektedir.¹⁵⁹

Dünya petrol rezervlerinin sistematik bir biçimde incelenmesiyle elde edilmiş sayıları göz önüne aldığımızda, Rusya önemli miktarda petrol rezervine sahip bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁰ Rusya Federasyonu, 2013 yılı BP verilerine göre sahip olduğu 93 milyar varil ile dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin yüzde 5,5'ine sahiptir.¹⁶¹

3.1.2. Petrol Üretim ve Tüketimi

Rusya Federasyonu, son yıllarda petrol alanında büyük bir gelişim gösteren ülkedir. Ortaya çıkan bu büyük gelişme de, petrol ihracatının artmasını sağlamıştır. Özellikle Rusya'nın petrol ihracatında hiçbir kota ile karşılaşmaması ve engellenmemesi Rusya'da petrol üretimini arttırmış ve bu gelişme de Rusya'nın petrol ihracatının artmasını sağlamıştır. Rusya Federasyonu'nun en büyük petrol üretici şirketi Rosneft şirkettir.

Rusya'da, SSCB'nin yıkılmasının ardından 1992-2002 yılları arasında petrol üretimi 6-8 milyon varil/gün seviyesinde gerçekleşmiştir. 1992 yılında yaklaşık 8 milyon varil/gün olan Rus petrol üretimi, 1993'te 6 milyon varil/güne düşmüş ve 1998'e kadar da bu seviyede kalmıştır. 1999'dan itibaren Rusya'nın petrol üretimi tekrar yükselen bir trende girmiştir. Rusya Federasyonu, 2000'li yılların başından itibaren petrol üretiminde artış yakalamaya başlamıştır. Özellikle, 2000 ile 2004 yılları arasında, Rusya'nın petrol üretimi yaklaşık ortalama olarak 400 milyon ton kadar olmuştur. 2006'da 9,8 milyon varil/günlük seviyesine kadar çıkmıştır. Rusya Federasyonu, 2006 yılındaki bu üretiminin 2,8 milyon varil/günlük kısmını kendi tüketimi için kullanmıştır. Rusya, 2007 yılında ise, 496,8 milyon tonluk bir üretim seviyesine çıkmıştır. 2008 yılında ise, 493,7 milyon ton petrol üretmiştir. Rusya Federasyonu'nun, 2009 yılındaki petrol üretimi ise 500,8 milyon ton olmuştur.¹⁶² Rusya, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi konumundadır. 2013 yılına göre, dünya petrol üretiminin yüzde 12,9'unu gerçekleştiren Rusya'nın günlük petrol üretimi 10,788 milyon varildir. Dünya petrol

¹⁵⁹ Azime Telli, "Rusya'nın Petrol ve Doğal Gaz Rezervlerinin Analizi", **BİLGESAM**, 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014122215guvenlik_kongresi_bildirileri-12.pdf (07.01.2015), ss.162-163

¹⁶⁰ Şener Üşümezsoy, "Rus Avrasyacılığı Mı Tatar Petrollerinin Rus Petrollerine Dönüştürülme Stratejisi Mi?", 2006, <http://www.turksolu.com.tr/113/usumezsoy113.htm> (09.02.2015)

¹⁶¹ BP, **Statistical Review of World Energy**, s.6

¹⁶² Yazgan Erbil, **Rusya-Ukrayna Doğal Gaz Krizi ve Enerji Güvenliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, ss.118-119

tüketiminin yüzde 3,7'sini gerçekleştiren Rusya'nın günlük petrol tüketimi 3,313 milyon varildir.¹⁶³

Tablo 3: Rusya'nın Petrol Üretimindeki Şirket Payları (2012)

Şirket	Bin bbl/d (Varil/Gün)
Rosneft	2.448
Lukoil	1.670
TNK-BP	1.493
Surgutneftegaz	1.223
Gazprom Neft	626
Tafneft	518
Slavneft	356
Gazprom	314
Bashneft	307
Rusneft	295
PSA'nın Operasyonları	283
Novatek	85
Diğerleri	697
Toplam	10.315

Kaynak: U.S. Energy Information Agency, 2014,

<http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Russia/russia.pdf> (01.03.2015)

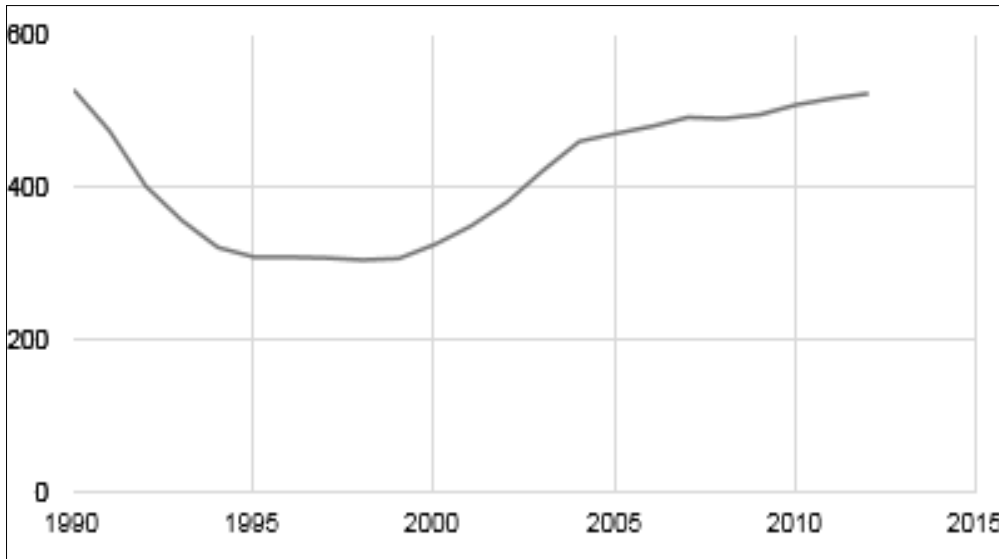
Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) raporuna göre, 2004-2030 döneminde, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi Orta Doğu ülkelerinde, ham petrol üretiminin yıllık %2,6 oranında artacağı, buna karşılık Rusya Federasyonu'nun toplam petrol üretiminin binde 7 civarında çok düşük bir ortalama yıllık artış hızıyla, 2020'de 10,9 ve 2030'da ancak 11,1 milyon varil/günlük düzeyine çıkacağı öngörülmektedir. IEA'ya göre, kısa ve orta vadede meydana gelen üretim artışlarının çoğunu ihracata yönlendirmek mümkün olsa da, günlük 7,3 milyon varil ihracat düzeyinin yakalanacağı 2010'dan sonra, Rus petrol ihracatının dünya petrol ticaretindeki payı da hızla gerilemeye başlayacaktır. OPEC'in %41 civarında olan dünya petrol üretimindeki mevcut payı, 2020'de dünya petrolünün %45'i ve 2030'da %50'si OPEC tarafından üretilecektir. Buna karşılık, Rusya'nın %12 civarında olan küresel petrol üretimindeki mevcut payı, 2020'de %10,4 ve 2030'da %9,6 seviyelerine düşecektir.¹⁶⁴

¹⁶³ BP, *Statistical Review of World Energy*, s.8

¹⁶⁴ International Energy Agency, *World Energy Outlook*, 2013, <http://www.worldenergyoutlook.org/publications/weo-2013/> (10.02.2015)

Rusya'nın kısa, orta ve uzun vadede sadece OPEC petrol üretimi ve ihracatıyla değil, OPEC petrol rezervleri ile de rekabet etmesi çok zor gözükmektedir. Her ne kadar, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan'ın ardından dünyanın ikinci en büyük petrol üreticisi ve ihracatçısı konumuna sahip olsa da, dünya ispatlanmış ham petrol rezervlerinin %72'sine sahip, OPEC ülkeleri ile kıyaslandığında, global toplamdan aldığı yaklaşık %6'lık payla bu listenin ancak yedinci sırasına yerleşebilmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı, dünya petrol üretiminde 2010-2030 yılları arasında yaşanacak artışın, temel olarak OPEC'in Orta Doğulu üyelerince sağlanacağını öngörmektedir. Ayrıca, rezerv ömrü bakımından da OPEC ve Orta Doğu ülkeleri Rusya Federasyonu'na göre çok daha avantajlı bir konuma sahiptirler. Mevcut üretim düzeylerinin korunması halinde, Rus petrolüne 21 yıldan biraz daha fazla ömür biçilmektedir. Oysaki OPEC'in 74 yıl, Orta Doğu bölgesinin ise 82 yıllık petrolü bulunmaktadır.¹⁶⁵

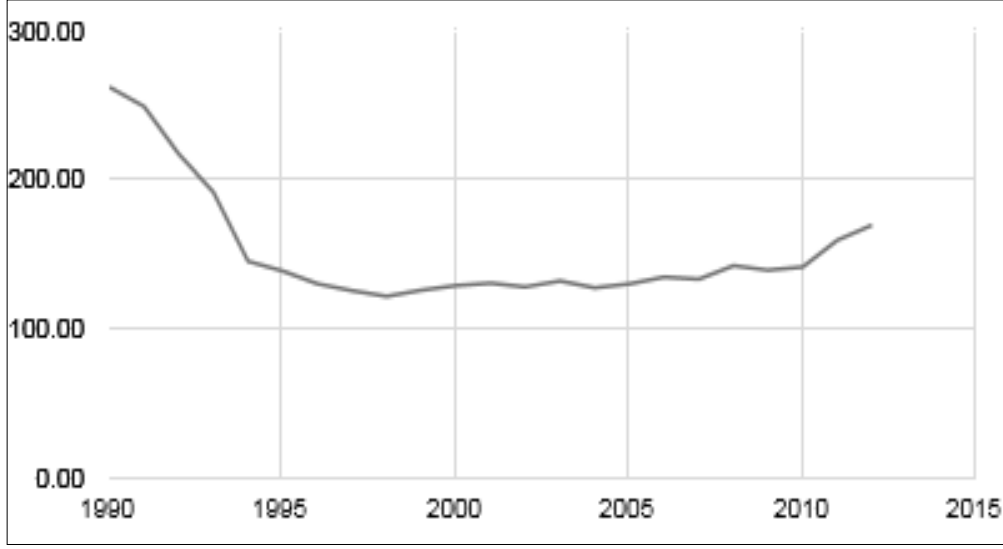
Şekil 6: Rusya'nın Ham Petrol Üretimi (Milyon Ton)

Kaynak: International Energy Agency, 2014, <http://energyatlas.iea.org/?subject=-1920537974> (09.01.2015)

¹⁶⁵ Telli, a.g.m., s.164

Şekil 7: Rusya'nın Petrol Tüketimi (Milyon Ton)

Kaynak: International Energy Agency, 2014, <http://energyatlas.iea.org/?subject=-1920537974> (09.01.2015)

3.2. Rusya Federasyonu'nun Doğalgaz Rezervleri, Üretimi ve Tüketimi

Dünya kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin çok büyük kısmına sahip olan Rusya, Avrupa'nın temel enerji tedarikçisi konumundadır. Önemli bir doğalgaz tedarikçisi olan Rusya'nın en büyük üç müşterisi Almanya, Türkiye ve İtalya'dır. Rusya, Avrupa'nın en önemli doğalgaz tedarikçilerinden biri olmasının yanı sıra Orta Asya'dan da en fazla doğalgaz alan ülke konumundadır. Orta Asya'dan aldığı gazı, üretim-tüketim sürecinde dengeleyici bir unsur olarak kullanan Rusya Federasyonu, bu gazın önemli bir kısmını da Batı'ya ihraç etmektedir.¹⁶⁶

3.2.1. Doğalgaz Rezervleri

Rusya Federasyonu, dünya doğalgaz rezervleri bakımından dünya toplam enerji rezervlerinin dörtte birinden daha fazlasına sahip bulunmaktadır. Dünya rezervleri bakımından kendisine rakip olabilecek tek ülke İran'dır. Bütün bu yönleriyle Rusya, doğalgaz rezervleri bakımından dünya devi konumundadır.

¹⁶⁶ Habibe Özdal ve diğerleri, "Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine", **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, 2013, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/t%C3%BCrkiye%20rusya%20tr%20nete.pdf (09.01.2015), s.49

Rusya'nın sahip olduğu doğalgaz kaynaklarının yaklaşık %74'ü Batı Sibirya'daki Yamburg, Urengoy ve Medvezhe'deki doğalgaz yataklarında bulunmaktadır. Rusya'nın doğalgaz rezervlerinin büyük çoğunluğu, Yamal Yarımadası, Stokman Adası ve Doğu Sibirya'da bulunmaktadır. Rusya'nın doğalgaz yataklarından en önemlisi Urengoy doğalgaz yataklarıdır. Bir diğer doğalgaz rezerv alanı olan Yamburg ise Urengoy rezerv alanından sonra Rusya'nın en büyük doğalgaz alanıdır. Rusya'nın bir diğer önemli rezerv alanı olan Shtokman ise dünyanın en büyük beşinci doğalgaz rezerv alanıdır. Dünyanın en büyük doğalgaz alanlarından sekiz tanesi Rusya sınırları içinde bulunmaktadır. Bu alanlar; Urengoy, Yamburg, Orenburg, Shtokman, Zapolyaroye, Kharasevey, Bovanenko ve Medvezhe Rusya'nın en büyük doğalgaz alanları olarak söylenebilir. Rus doğalgaz şirketi Gazprom, Yamal Yarımadasında bulunan doğalgaz alanlarına da büyük yatırımlar yapmaktadır. Bütün bu özellikleriyle Rusya doğalgaz rezervleri bakımından dünya devi olarak görülmektedir. Ülkenin mevcut üretim verileri göz önüne alındığında, seksen yıl yetecek kadar doğalgaz kaynağına sahip olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁷ 2013 yılına göre, Rusya, sahip olduğu 31,3 trilyon metreküp ile dünya kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin yüzde 16,8'ine sahiptir.¹⁶⁸

3.2.2. Doğalgaz Üretim ve Tüketimi

Dünya enerji piyasasının önemli bir aktörü olan Rusya Federasyonu, bu sıfatını enerji piyasalarındaki ihracatına, üretimine, boru hatlarına ve büyük rezervlerine borçludur. Fakat Rusya'nın gerçekleştirdiği bu uluslararası enerji ticaretinin yanında, ne kadar doğalgaz ürettiği ve bunun ne kadarını kendi içinde tükettiği konusu da Rusya'nın enerji politikası için dikkat çekici bir konudur.

Rusya'nın 2007'deki toplam doğalgaz üretimi 592 milyar metreküp şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak Rusya Federasyonu'nun son yıllarda doğalgaz üretimi artan ivmesinden yoksun kalmaya başlamıştır. Yani doğalgaz üretimindeki artış azalmaya başlamıştır. Zaten Rusya'nın doğalgaz üretiminin çok büyük oranını Gazprom gerçekleştirmektedir. Gazprom'un ülkedeki tekeli faaliyetleri ve eski, yetersiz olan boru hatları yüzünden Rusya'nın doğalgaz üretimindeki artışı azalma göstermiştir. 2009'da doğalgaz üretiminde, ABD'nin Rusya'yı geçmesi de yukarıdaki açıklamaların bir sonucu

¹⁶⁷ Telli, a.g.m., s.157-158

¹⁶⁸ BP, **Statistical Review of World Energy**, s.20

olmuştur. 2009 yılında Rusya'nın doğalgaz üretimi %12,4 oranında azalmıştır. Rusya, 2009 yılında yaklaşık olarak 528 milyar metreküp doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir. Böylece Rusya doğalgaz üretimi açısından 7 yıl içinde ilk kez gerileyerek yerini Washington'a kaptırmıştır. Buna göre, Rusya 2002 yılında 539 milyar metreküp doğalgaz üretmiş, 2008 yılında ise 602 milyar metreküplük bir doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir. Ancak 2009 yılında bu üretim miktarı düşme eğilimi göstermiştir. Bu düşüş eğiliminde Rusya'nın en büyük doğalgaz üretim bölgeleri olan Urengoy, Yamburg ve Medvezh gibi doğalgaz üretim alanlarında doğalgazın %50'lere varan oranlarda tükenmesi de çok büyük bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın bu bölgeler haricinde elinde kalan en önemli bölgesi Zapolyarnoye doğalgaz bölgesidir.¹⁶⁹

2009 yılının, özellikle Ocak ve Temmuz ayları arasında büyük bir azalış görülmüştür. Rusya Federasyonu Sanayi ve Enerji Bakanlığı verilerine göre ülkenin doğalgaz üretimi Ocak-Temmuz döneminde geçen yılın aynı dönemine göre %20,2 azalmıştır. Rusya Federasyonu 2009 yılının Temmuz-Aralık döneminde ise 267,3 milyar metreküplük bir doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir. Rusya'nın tekrar 2000'li yılların başındaki üretim seviyesine ulaşabilmesi için, üretim alanlarına ve doğalgaz boru hatlarına büyük yatırım yapması gerekmektedir. Çünkü Rusya ağırlıklı olarak, doğalgaz üretimini yıllardır kullandığı ve yarısından fazlasını tükettiği doğalgaz alanlarından sağlamaktadır. Buna ek olarak, kullandığı boru hatları da eskimeye başlamıştır. Gazprom'un bu durumu göz ardı etmesi ve uzun yıllardır bu bölgelere yatırım yapmaması, üretimdeki bu düşüşün ana nedenidir. Bunun yanı sıra, daha önce de değinildiği gibi Gazprom'un doğalgaz alanındaki tekeli faaliyetleri de üretimde düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Rusya'da araştırma ve üretim alanında Gazprom'un başka bir doğalgaz şirketine rekabet imkanı vermemesi bu düşüşe sebep olmuştur. Rusya Federasyonu, aynı zamanda yabancı şirketlerin kendi doğalgaz alanlarındaki yatırımlarına da karşı çıkmaktadır.¹⁷⁰ Rus doğalgaz üretiminin tekrar eski seviyelere gelebilmesi için, devlet tekelinin çok az da olsa azaltılması gerekmektedir. Rusya'da, devletten bağımsız olarak farklı üreticilere yer verilmesi doğalgaz üretimini arttıracaktır.

¹⁶⁹ Erbil, a.g.e., ss.120-121; BP, **Statistical Review of World Energy**, s.22

¹⁷⁰ Erbil, a.g.e., ss.121-122

Tablo 4: Rusya'nın Doğal Gaz Üretimindeki Şirket Payları (2012)

Şirket	Bcf/d (milyar kübik feet/günlük)
Gazprom	47.1
Novatek	5.5
PSA'nın Operasyonları	2.6
Lukoil	1.6
TNK-BP	1.3
Rosneft	1.2
ITERA	1.2
Surgutneftegaz	1.2
Diğerleri	1.6
Toplam	63.4

Kaynak: U.S. Energy Information Agency, 2014,

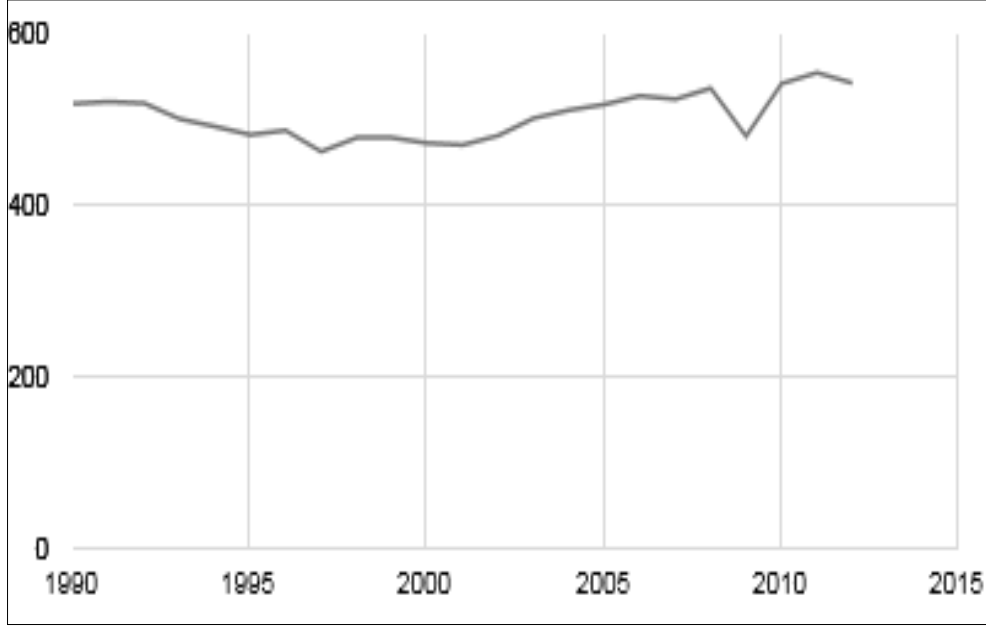
<http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Russia/russia.pdf> (10.02.2015)

Rusya'nın doğalgaz üretimi 2010 yılında, 588,9 milyar metreküp iken doğalgaz tüketimi ise 414,2 milyar metreküp şeklinde gerçekleşmiştir. 2011 yılında, doğalgaz üretimi 607 milyar metreküp, doğalgaz tüketimi ise 424,6 milyar metreküp olmuştur. 2012 yılında, doğalgaz üretimi 592,3 milyar metreküp, doğalgaz tüketimi ise 416,3 milyar metreküp olmuştur. 2013 yılında ise, Rus doğalgaz üretimi 604,8 milyar metreküp, doğalgaz tüketimi ise 413,5 milyar metreküp olmuştur.¹⁷¹ Ekonomisinin yarıya yakını petrol ve doğalgaz üretim ve ihracatına dayalı olan Rusya'da 2014'ün ilk on ayında geçen yılın aynı dönemine göre doğalgaz üretimi yüzde 5,2 azalmıştır. Petrol ve Enerji Dağıtım Merkezi verilerine göre, Rusya ilk on ayda 516 milyar metreküp doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir. Sadece Ekim ayında doğalgaz üretimi 53 milyar metreküpü bulmuştur. Rusya'nın toplam doğalgaz üretiminin 346 milyar metreküpünü Gazprom, 44,6 milyar metreküpünü Novatek, 35 milyar metreküpünü de, diğer doğalgaz şirketleri üretmiştir. Petrol şirketlerinden Rosneft 30 milyar metreküp, Lukoil 15 milyar metreküp, Surgutneftegas da 7,7 milyar metreküp doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir.¹⁷²

¹⁷¹ BP, *Statistical Review of World Energy*, ss.22-23

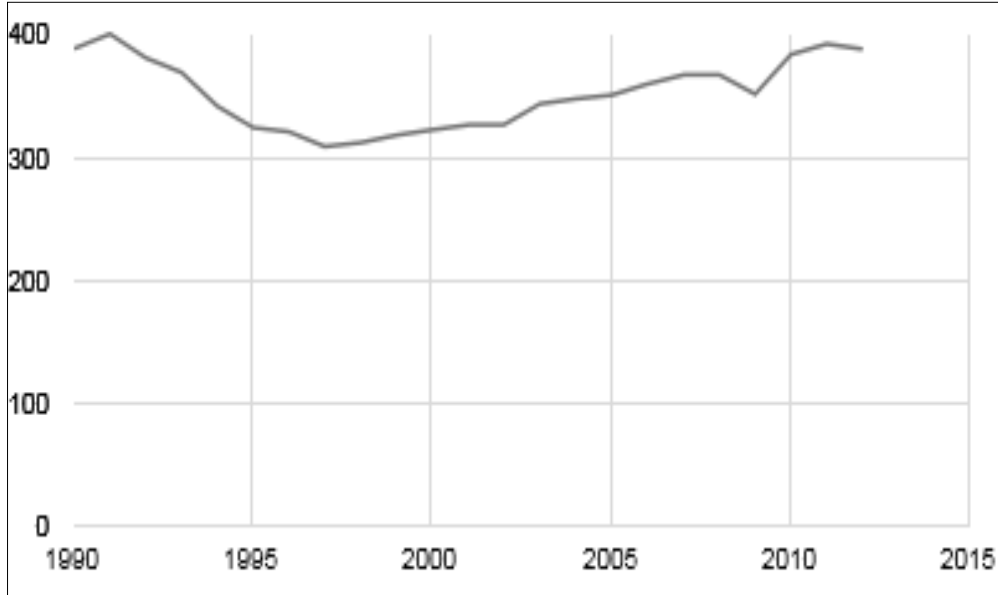
¹⁷² "Rusya'nın Doğal Gaz Üretimi %5,2 Düştü, Petrol Üretimi %0,7 Arttı", 02.11.2014, <http://www.bugun.com.tr/son-dakika/rusyanin-dogalgaz-uretimi-yuzde--haberi/1329669> (09.03.2015)

Şekil 8: Rusya'nın Doğalgaz Üretimi (Milyon Ton)

Kaynak: International Energy Agency, 2014, <http://energyatlas.iea.org/?subject=-1165808390> (12.01.2015)

Şekil 9: Rusya'nın Doğalgaz Tüketimi (Milyon Ton)

Kaynak: International Energy Agency, 2014, <http://energyatlas.iea.org/?subject=-1165808390> (12.01.2015)

3.3. Rusya'nın Boru Hatları ve Boru Hatları Politikası

Son yıllarda, uluslararası arenada tartışılan önemli konuların başında enerji arz güvenliği gelmektedir. Enerji ithalatçısı durumundaki ülkeler, mevcut enerji kaynaklarına ulaşabilmek ve bu kaynaklardan güvenli bir şekilde yararlanabilmek için enerji nakil hattı projelerine büyük önem vermektedirler. Bu projelerin başında, petrol ve doğalgaz boru hattı projeleri gelmektedir. Özellikle doğalgaz boru hatları konusunda yaşanan rekabet, son dönemde büyük hız kazanmıştır.¹⁷³ Rusya Federasyonu enerji sektöründe, petrol boru hatları Transneft, doğalgaz boru hatları ise Gazprom'un tekelindedir. Gazprom aynı zamanda Rusya Federasyonu doğalgaz üretiminde de tekele yakın konumdadır ve Sibneft'i satın alarak petrol üretimi alanında da büyümeyi hedeflemiştir.¹⁷⁴

Rusya Federasyonu, boru hatları politikalarıyla, hem AB'ye daha fazla enerji akışı sağlamayı hem çeşitli boru hatlarıyla Ukrayna, Beyaz Rusya ve Polonya'yı enerji oyununda by-pass etmeyi hem de Uzakdoğu'da Japonya ve Çin enerji pazarında da söz sahibi olmayı hedeflemektedir. Hazar petrolünün taşınması gerçekte Rusya'yı ekonomik alandan çok, siyasi planda daha çok ilgilendirmiştir. Çünkü Moskova, boru hattının başında duracak ülkenin, Kafkasya ve Orta Asya'yı denetimi altında tutacağını çok iyi bilmektedir. Bundan dolayı da, Rusya kendi bölgesinde bulunan boru hatlarına ve onların üzerindeki egemenlik durumuna çok önem vermektedir. Rusya için Hazar Bölgesi'nin önemini söylemeye gerek yoktur. Hazar Havzası jeopolitiğinin merkezinde, bölge ülkelerinin dış aktörlerin yardımıyla Rusya denetimindeki altyapıya ve birbirlerine olan bağımlılıklarını azaltma çabaları yatmaktadır. Önerilen diğer boru hatları, Rusya ve İran'ın etkisini kontrol altında tutarak, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve Hazar bölgesindeki devletlerin bağımsızlıklarının güçlendirilmesini hedeflemektedir. Fakat Rusya, Hazar Bölgesindeki stratejik çıkarlarını korumayı ve boru hatlarının büyük kısmının kendi topraklarından geçmesini istemektedir. Ayrıca, Rusya Federasyonu kendi topraklarından geçmeyen bir boru hattıyla, Batılı ülkelerle yaptığı enerji kaynakları ticaretinde kendi payının azalacağından ve bu durumun sonucu olarak da enerji gelirinden mahrum kalacağından endişe etmektedir. Bu olay, aynı zamanda bölge ülkelerinde Batılı

¹⁷³ Halit Gülşen, "Boru Hattı Savaşları: Düellonun Yeni Adı Güney Akım-Nabucco", **Stratejik Analiz**, 9(110), 38-43, 2009, s.38

¹⁷⁴ Şahin, a.g.m., s.1

sermayenin artmasına neden olacak ve bu ülkelerin batıyla olan ticareti arttırıp Rusya ile olan ticaretin azalmasına yol açacaktır.

Rusya Federasyonu, bağımsız cumhuriyetlerden elde ettiği enerji kaynaklarının dünya pazarlarına sunumunu kendi topraklarından geçen nakil hatlarıyla gerçekleştirmektedir. Bundan dolayı fiyatları ve ihracat miktarını belirleme kendi tekelinde olmaktadır. Rusya, boru hatları ile Orta Asya devletleri ile olan ilişkilerini yönlendirmektedir. Orta Asya ülkelerinin enerji konusundaki en önemli partneri Rusya'dır. SSCB döneminde inşa edilen boru hatları bu ilişkinin bu kadar üst düzeyde olmasının en önemli sebebi olmuştur. Rusya, mevcut boru hatlarını onararak ve yenilerini inşa ederek Orta Asya ülkeleri ile arasında bir enerji köprüsü kurmuş ve bu bölgeden aldığı doğalgazı Avrupa'ya iletmeye başlamıştır. Orta Asya ülkelerinden çok ucuza aldığı doğalgazı yüksek fiyatlara Avrupa'ya satan Rusya, coğrafi konumunun verdiği bu avantajla hem kendi ekonomisini güçlendirmiş hem de 21. yüzyılın enerji süper gücü haline gelmiştir.

Rusya'nın boru hatlarının diğer özelliği ise, Sovyetler Birliği döneminden kaldığı için birçoğunun yaşlı olmasıdır. Rusya'nın boru hatlarının bir diğer özelliği ise, özellikle Avrupa'ya uzanan nakil hatlarında %80 oranında Ukrayna'ya bağımlı olmasıdır. Rusya'nın Ukrayna'ya enerji transit geçişindeki bağımlılığı, iki devlet arasındaki krizin uluslararası politikadaki öneminin ne kadar büyük olduğunu göstermek açısından iyi bir durumdur. Rusya boru hattı politikaları sayesinde, Kuzey Akım Projesiyle Almanya'yı, Mavi Akım Projesiyle Türkiye'yi bir enerji pazarı haline getirmek istemektedir. Özellikle Kuzey Akım Projesiyle, Rusya ile Almanya arasındaki enerji ticareti önemli boyutlara ulaşmıştır. Bütün bu gelişmeler, Rusya'nın boru hatlarına yönelik politikalarının ve amaçlarının birer göstergesi durumundadır. Bu konuda, Rusya Federasyonu'nun boru hatları, petrol ve doğalgaz boru hatları olarak ikiye ayrılacak ve her bir enerji kaynağının boru hatları teker teker incelenecektir.¹⁷⁵

3.3.1. Rusya'nın Petrol Boru Hatları ve Politikası

Rusya Federasyonu için petrol ve petrol boru hatları, Rusya'nın jeoekonomik statüsünü desteklemekte ve onun ekonomik ve enerji güvenliğini arttırmaktadır. Rusya ayrıca, BDT ülkelerinin petrol piyasalarına girme, yeni petrol yataklarının geliştirilmesine

¹⁷⁵ Erbil, a.g.e., ss.105-107

katılma, Doğu-Batı petrol ulaşım sistemini organize etme, Rus sınırı boyunca enerji taşıyıcılarının geçişlerini güvenlik altına alma ve petrol boru hatlarının inşasında BDT ülkeleri ile uygun politikalar geliştirmeye çalışmaktadır. Rusya'nın petrol boru hatları ve projelerine bakacak olursak, Baltık Boru Hattı Sistemi, Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı ve Druzhba (Dostluk) Boru Hattı ön plana çıkmaktadır.¹⁷⁶

3.3.1.1. Baltık Boru Hattı Sistemi

Baltık Boru Hattı Sistemi (BPS), Samara'yı Finlandiya Körfezi'ndeki Primorsk'ta bulunan Rusya'nın petrol tankeri terminaline bağlamaktadır ve Rusya'nın Transneft'i tarafından işletilmektedir. Rusya'nın Batı Sibirya bölgesinden ham petrolü hem Kuzey hem de Batı Avrupa pazarlarına taşımaktadır.¹⁷⁷ Sibirya ve Timan-Pechora bölgesinden gelen petrolü Rusya'nın Finlandiya Körfezi'ndeki Primorsk Limanı'na taşımayı öngören bu boru hattı projesi 2001 yılında gündeme alınmıştır. 2004 sonu itibariyle, Primorsk Limanı'nın kapasitesi 1 milyon varil/gün'e çıkarılmıştır. Kapasitenin daha da artırılarak 1.24 milyon varil/gün'e ulaşması beklenmektedir. Bu projenin gerçekleşmesi ile beraber Rusya'nın, Baltık ülkelerine (Estonya, Litvanya ve Letonya) transit ülkeler olarak ihtiyacı kalmayacaktır. Baltık ülkelerine ait limanlardan ihraç edilen Rus petrolünün miktarı da her geçen gün azalmaktadır.¹⁷⁸

Vladimir Putin, 2007'de Belarus'la yaşanan petrol sevkiyat probleminin ardından inşasına karar verilen, Avrupa'ya tankerlerle ulaşımı sağlayacak Baltık Denizi Petrol Boru Hattı'nın (BPS-2) ikinci ayağının açılışını yapmıştır. Rusya, Avrupa'ya petrol taşıyan Druzhba boru hattına dört gün süreyle sevkiyatı durdurunca, Beyaz Rusya transit geçiş için ödeme talebinde bulunarak Rus petrolüne geçiş hakkı tanımamıştır. Transneft tarafından inşa edilen BPS-2 boru hattı Druzhba boru hattının Unecha kavşağından Rusya-Beyaz Rusya sınırındaki Ust-Luga terminaline uzanmaktadır. Terminal Luga Nehri'nin Finlandiya Körfezi'ne döküldüğü noktada bulunmaktadır. Ust-Luga bölgesine yanaşacak tankerler, boru hattı ile gelen petrolü doldurup Avrupa pazarlarına hareket edecektir. Rusya BPS-2 aracılığı ile yıllık 10 milyon ton petrol ihracatı yapmayı planlamaktadır. Rusya'nın transit ülkelere bağımlılığını azaltacak hattın kapasitesi, önümüzdeki yıllarda 30 milyon

¹⁷⁶ Mert, a.g.e., s.207

¹⁷⁷ Michel Chossudovsky, "The Eurasian Corridor: Pipeline Geopolitics and The New Cold War", 2008, <http://www.globalresearch.ca/the-urasian-corridor-pipeline-geopolitics-and-the-new-cold-war/9907> (02.03.2015)

¹⁷⁸ Şahin, a.g.m., s.1

tona kadar artırılabilir. Bin kilometre uzunluğundaki petrol boru hattı ile birlikte toplam projenin maliyetinin 4 milyar dolar civarında olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁹

1000 km uzunluğundaki yeni boru hattı Beyaz Rusya sınırından Baltık Denizi'ne uzanmaktadır. Ancak 2006'da baş gösteren transit geçiş krizi sonrasında, tartışmaların merkezinde yer alan güzergah üzerinde, bundan böyle Kremlin enerji kaynakları hattını kontrol edecek ve Ukrayna'dan gelen petrolün yeniden yönlendirilmesi seçeneğini elinde bulunduracaktır. Dünyanın ikinci büyük petrol ihracatçısı Rusya, son yıllarda Ukrayna ve Beyaz Rusya ile yaşadığı transit krizleri sonrasında zengin petrol yatakları, doğal gaz rezervleri ve Avrupa'daki müşterileri ile kendi arasında yer alan ülkeleri teğet geçme konusunda oldukça kararlı görünmektedir. Baltık Boru Hattı Sistemi'nde yılda 30 milyon ton veya Rusya'nın geçen yılki üretim miktarının yüzde 6'sı kadar petrol, Baltık Denizi'ndeki Ust-Luga limanına taşınacaktır. BPS-2 adıyla bilinen söz konusu projenin 2012'nin üçüncü çeyreğinde tamamlanacağı bildirilmiştir. İnşaat çalışmaları Rusya'nın Beyaz Rusya'daki ekonomik güçlükler için vermeyi kabul ettiği 500 milyon dolarlık kredinin askıya alınmasından sonra başlamıştır. Rusya, Beyaz Rusya Cumhurbaşkanı Alexander Lukashenko'nun ekonomi politikalarını onaylamadıklarını gerekçe göstermiştir. Rusya'nın enerjiden sorumlu üst düzey yetkilisi Igor Sechin BPS-2'nin ya Beyaz Rusya'dan geçen Druzhba boru hattı güzergahının değiştirilmesi gibi bir esneklikle veya Odessa-Brody güzergahıyla Rus petrolünün Ukrayna'nın güneyinden Karadeniz limanlarına taşınmasını sağlayacağını belirtmiştir.¹⁸⁰

BPS-2 Boru Hattı'nın dip tarama işlemlerinde meydana gelen sorunlar nedeniyle, Ekim 2011'den itibaren birkaç kez askıya alındığı bilinmektedir. Transneft'in sözcüsü Igor Dyomin, Transneft olarak, BPS-2 Boru Hattı ile ilgili henüz herhangi bir petrol ihracat planı ya da ücretlendirme çalışması yapmadıklarını da kaydetmiştir.¹⁸¹

¹⁷⁹ "Putin Ukrayna ve Belarus'u Transit Geçerek Ulaşacak Petrol Boru Hattının Açılışını Yaptı", **Enerji Enstitüsü**, (24.03.2012), <http://enerjiinstitutusu.com/2012/03/24/putin-ukrayna-ve-belarusu-transit-gecerek-ulasacak-petrol-boru-hattini-acilisini-yapti/> (04.03.2015)

¹⁸⁰ "Rusya Baltık Boru Hattıyla Beyaz Rusya'yı Teğet Gececek", 12.06.2009, <http://www.euractiv.com.tr/enerji/article/rusya-baltik-boru-hattıyla-beyaz-rusyay-teget-gececek-006011> (08.03.2015)

¹⁸¹ "Baltık Boru Hattı Açılıyor", 27.02.2012, <http://gazetem.ru/haber/baltik-boru-hatti-aciliyor/12850/> (08.03.2015)

3.3.1.2. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı

Rusya'nın Sibirya bölgesine yaptığı ziyareti sırasında Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu (ESPO) petrol boru hattının açılışını yapan Putin, daha sonra tankere ilk petrolün pompalama başlangıcını da vermiştir. 2008 yılının Ekim ayında, Rusya ile Çin arasında imzalanan anlaşma doğrultusunda kurulan ESPO boru hattı günlük 1,6 milyon varil petrol pompalanma kapasitesine sahiptir. Boru hattı vasıtasıyla Rusya'nın Doğu Sibirya bölgesinden Çin ve Doğu Pasifik Asya ülkelerine yılda 30 milyon ton (220,5 milyon varil) petrolün pompalanması amaçlanmıştır. ESPO projesine eklenecek 2 bin 100 km'lik ikinci hattın da inşaatı devam etmektedir. Skovordina bölgesinden Pasifiğe uzanacak olan bu hat ilk aşamada yıllık 367 milyon varil üretecek zamanla bu miktarın 588 milyon varile çıkartılacağı kaydedilmektedir.¹⁸²

Nisan 2006'da Rusya, Doğu Sibirya ve Pasifik Okyanusu boru hattının inşasına başlamıştır. Bu projedeki amaç, Çin'e Sibirya üzerinden doğrudan boru hatlarının ulaştırılmasıdır. 2009'da Doğu Sibirya ve Pasifik Okyanusu boru hattı Rosneft, Trasneft ve CNPC (Çin Milli Petrol Şirketi) şirketlerinin imzaladıkları anlaşmalar çerçevesinde başlatılmış olup, anlaşma maddelerine göre Çin tarafı Rus şirketlere 25 milyar dolarlık kredi sözü vermiştir. 2011'de açılan Doğu Sibirya ve Pasifik Okyanusu boru hattının 2013'te tamamlanarak, 4,700 kilometreyle dünyanın en uzun petrol boru hattı olacağı belirtilmiştir. Nitekim ilk fazın açılmasının ardından ESPO-2'nin açılması gündeme gelmiş ve böylece Rusya'nın bölgeye akıtacağı petrol miktarında önemli bir artış olacağı açıklanmıştır.¹⁸³ Trasneft'in ikinci ve son ayağının açılması ile 4,700 km uzunluktaki ESPO boru hattı çifte kapasite ve 2013'te 36 milyon tonluk bir ihracat ile Avrupa'ya karşı büyük bir koz elde etmiş olacaktır.¹⁸⁴ Bu projelerin hedeflendiği gibi ilerlemesi durumunda, bugün Çin'in dördüncü büyük petrol sağlayıcısı olan Rusya'nın Çin'in enerji pazarındaki payı da artacaktır. Aynı zamanda bu durum iki ülke arasında doğal gaz alanında da daha büyük ticari anlaşmaların önünü açabilecektir. Nitekim Rusya AB'ye

¹⁸² Yaşar Niyazbayev, "Putin Pasifik Petrol Boru Hattının Açılımı Yaptı", 28.12.2009, <http://haberrus.com/politics/2009/12/28/putin-pasifik-petrol-boru-hattinin-acilisini-yapti.html> (10.03.2015)

¹⁸³ Merve Suna Özel, "ABD'yi Kışkırtan Çift: Rusya-Çin", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 15.04.2013, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya/2013/04/15/6949/abdyi-kiskandiran-cift-rusya-cin> (11.03.2015)

¹⁸⁴ Jen Alic, "Russian ESPO Pipeline Threatens Europe Oil Supplies", 06.01.2013, <http://oilprice.com/Energy/Crude-Oil/Russian-ESPO-Pipeline-Threatens-Europe-Oil-Supplies.html> (12.03.2015)

karşı Çin kozunu kullanmak isterken, Çin ise Rusya'nın fiyatını daha da aşağı çekmesini isteyecektir.¹⁸⁵

3.3.1.3. Druzhba (Dostluk) Boru Hattı

Harita 1: Druzhba Boru Hattı

Kaynak: Michel Chossudovsky, “The Eurasian Corridor: Pipeline Geopolitics and The New Cold War”, 22.08.2008, <http://www.globalresearch.ca/the-urasian-corridor-pipeline-geopolitics-and-the-new-cold-war/9907> (12.03.2015)

2002'nin Aralık ayında anlaşma sağlanmasıyla, Rus Druzhba Boru Hattı Hazar'dan temin edilen petrolün Ukrayna, Rusya, Beyaz Rusya, Macaristan ve Slovakya üzerinden Adria Hattı ile bağlanarak, Omsalj'e kadar uzanmaktadır. Hattın ortalama olarak günlük kapasitesi 1,2-1,3 milyon varil kadardır. Toplam uzunluğu yaklaşık 4000 km ile dünyanın en uzun petrol boru hattını oluşturmaktadır.¹⁸⁶

Druzhba Boru Hattı, genel olarak kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmaktadır. Hattın kuzey kısmı Almanya'ya bağlanmaktadır. Bu hattan günlük 850.000-950.000 varillik

¹⁸⁵ Scott W. Harold ve Lowell Schwartz, “A Russia-China Alliance Brewing?”, 12.04.2013, <http://thediplomat.com/2013/04/a-russia-china-alliance-brewing/> (12.03.2015)

¹⁸⁶ Yasin Şenyurt, **Hazar ve Basra Körfezi Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler ve Türkiye**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.53

petrol geçişi yapılmaktadır. Hattın diğer kısmı olan güney kısmı ise, günlük 350.000 varillik kapasiteye sahiptir. Hattın güney kısmında Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya bulunmaktadır. Slovakya'nın bu noktada önemi büyüktür. Rusya ile Slovakya arasındaki Druzhba boru hattı ile Slovakya, Rusya'dan gelen petrolün Çek Cumhuriyeti'ne geçişini sağlayan ülkedir.¹⁸⁷

3.3.2. Rusya'nın Doğalgaz Boru Hatları ve Politikası

Rusya'nın gerek iç politikasında gerekse de dış politikasında, Vladimir Putin'in 2000 yılında devlet başkanı seçilmesinden itibaren büyük çaplı değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Yürürlüğe koyduğu merkeziyetçi politikanın yardımıyla ülke içinde kontrolü tekrar kuran Putin, Rusya'nın imajının değiştirilmesi konusunda da başarı sağlamıştır. Rusya Federasyonu'nun doğal zenginlikleri, Moskova'nın dış politikasındaki önemini her geçen gün arttırmaktadır. Rusya coğrafî konumundan dolayı, diğer ülkelere gaz transit hizmetleri sağlama yoluyla Avrupa ve Asya pazarları arasında bir enerji köprüsü olma potansiyeline sahiptir.

Kremlin, Kiev'in gaz boru hatlarını kendi kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır. Kiev aynı zamanda ticaretinin büyük bir bölümü bakımından da Moskova'ya bağlıdır. Buna rağmen, Avrasya'daki boru hatlarının coğrafyasının tümü Kremlin'in arzu ettiği gibi değildir. Orta Asya hidrokarbonlarını Çin'e getiren boru hatları da bulunmaktadır. Bazı boru hatları aracılığıyla Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki petrolünü Gürcistan'ı geçerek Karadeniz'e ve Türkiye üzerinden Rusya'yı devre dışı bırakarak Akdeniz'e getirmektedir. Ayrıca yine Rusya'yı bypass etmek suretiyle Hazar'dan Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden Balkanlar kanalıyla Orta Avrupa'ya gaz taşımak için bir boru hattı inşası planlanmaktadır. Fakat Kremlin, güney yönünden Karadeniz'in altından geçip Türkiye'ye giden bir gaz boru hattı ve batı yönünden yine Karadeniz'in altından geçip Bulgaristan'a giden bir boru hattı inşasını planlamaktadır. Hazar'ın en uzak bölgesinde yer alan Aşkabat kendi doğal gazını Rusya üzerinden ihraç etmektedir. Sonuçta, farklı enerji tedarik kaynakları olsa bile, özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar bağlamında Avrupa hala önemli bir ölçüde Rusya'ya bağımlı olacaktır. Geçmişte olduğu gibi Avrupa'nın geleceği Mackinderci modeldeki gibi önemli bir ölçüde doğuya yönelik gelişmelerde yatmaktadır.

¹⁸⁷ Mete Alpkan Karahasanoğlu, **Rusya'nın Enerji Hatları ve Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.49

Gazprom ve Rusya için, Avrupa'nın özel bir anlamı vardır. Moskova, Avrupa ve kendi komşularına yönelik gaz ihracatlarını, Avrupa değerleriyle demokratikleşme ve NATO özelinde güvenlik girişimleri çerçevesindeki Avro-Atlantik genişlemeye karşı denge oluşturmaya yardımcı olacak bir biçimde stratejik bir araç olarak değerlendirmektedir. Rusya'nın doğal gaz boru hattı projelerini inceleyecek olursak, Yamal-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı, Transgaz Boru Hattı, Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı ve Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı ön plana çıkan projelerdir.¹⁸⁸

3.3.2.1. Yamal-Europe II Doğalgaz Boru Hattı

Rusya'yı, Avrupa pazarına bağlayan ilk doğalgaz boru hattı olan Yamal-Avrupa I'nin yapımı 1992-1999 yılları arasında sürmüştür. 4 bin 200 kilometrelik hat, Beyaz Rusya ve Polonya'dan geçip Alman Jagal boru hattına bağlanarak Berlin'e ulaşmaktadır. Hattın yıllık kapasitesi 33 milyar metreküp olmasına rağmen önceki senelerde yılda ancak 17 milyar metreküp doğalgaz taşınmıştır. Söz konusu hat, Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği doğalgazın %25'ini oluşturmuş ve özellikle Almanya ve İngiltere'nin ihtiyacını karşılamayı hedeflemiştir.¹⁸⁹ Yamal-Avrupa I doğalgaz boru hattı aracılığıyla, Rus doğalgazı, Almanya'ya ulaşmakta buradan da Avrupa Birliği doğalgaz şebekesine aktarılarak diğer bazı Avrupa ülkelerine aktarılmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Sina Kısacık, "Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi: Dış İlişkilerde Bir Ekonomik ve Siyasi Baskı Aracı mı?", 06.11.2013, <http://politikaakademisi.org/rusya-federasyonu-enerji-stratejisi-dis-iliskilerde-bir-ekonomik-ve-siyasi-baski-araci-mi/> (15.03.2015)

¹⁸⁹ Ela Uluatam, "Avrupa Doğal Gaz Piyasasında Yeni Dengeler", 2010, <http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/Avrupa%20Dogalgaz%20Piyasalarinda%20Yeni%20Dengeler.pdf> (15.03.2015), s.63

¹⁹⁰ Anıl Çağlar Erkan, **Enerji Arzı Güvenliği Bakımından Avrupa'nın Rusya Federasyonu'na Bağımlılığı**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Mendres Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s.184

Harita 2: Yamal-Europa Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak: Gazprom,

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/yamal-evropa/> (16.03.2015)

Belarus üzerinden geçmesi planlanan Yamal-Avrupa II doğalgaz boru hattı projesi, Güney ve Kuzey Akım projelerinin başlatılmasıyla ertelenmişti. Projenin Avrupa ülkeleri için çok gerekli olduğunu belirten Rus lider Putin, boru hattının 2019 yılına kadar faaliyete geçebileceğini belirtmiştir. Putin-Miller görüşmesi, bu yönüyle Rus basınında Rusya'nın Avrupa enerji güvenliği sisteminde yeni bir etaba geçtiği şeklinde yorumlanmıştır. Yamal-Avrupa II, 1990 yıllarında faaliyete geçen ilk doğalgaz boru hattının ikinci kolu olacaktır. Hat üzerinden yılda 15 milyar metreküp Rus gazı, Belarus ve Polonya sınırından Slovakya ile Macaristan'a aktarılacaktır.¹⁹¹

3.3.2.2. Transgaz Boru Hattı

Transgaz Boru hattı, Ukrayna üzerinden geçmektedir. Bu hat ile Avrupa'ya Ukrayna üzerinden yaklaşık 130 milyar metreküplük bir doğalgaz taşınmaktadır. Rusya ile Ukrayna arasındaki bu hat, gerçekten doğalgazın taşınmasında önemli bir güzergah olarak ön plana çıkmaktadır. Bu hattın Ukrayna'dan sonraki batı ucunda Polonya bulunmaktadır. Rusya bu hattın ucunda Polonya'nın bulunmasından büyük rahatsızlık duymaktadır. Çünkü

¹⁹¹ "Yamal-Avrupa 2 Hattı 2019'da Açılacak", 04.04.2013, http://tr.sputniknews.com/rsfmradio.com/2013_04_04/Yamal-Avrupa-2-hatti-2019-da-acilacak/ (17.03.2015)

Polonya ile Rusya arasındaki ilişkiler özellikle 2004'ten sonra gerilmiş durumdadır. Polonya'nın Turuncu Devrim'e verdiği destek nedeniyle gerilmiştir ve bu gerginlik iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinde de kendini göstermektedir. Bu nedenlerden dolayı, hattın 130 milyar metreküplük kapasitesine rağmen Rusya bu hattı kullanmak istememektedir.¹⁹²

Harita 3: Transgaz Boru Hattı

Kaynak: Gazprom,

<http://www.gazprom.com/about/subsidiaries/listitems/gazprom-transgaz-saint-petersburg/>
(17.03.2015)

3.3.2.3. Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı

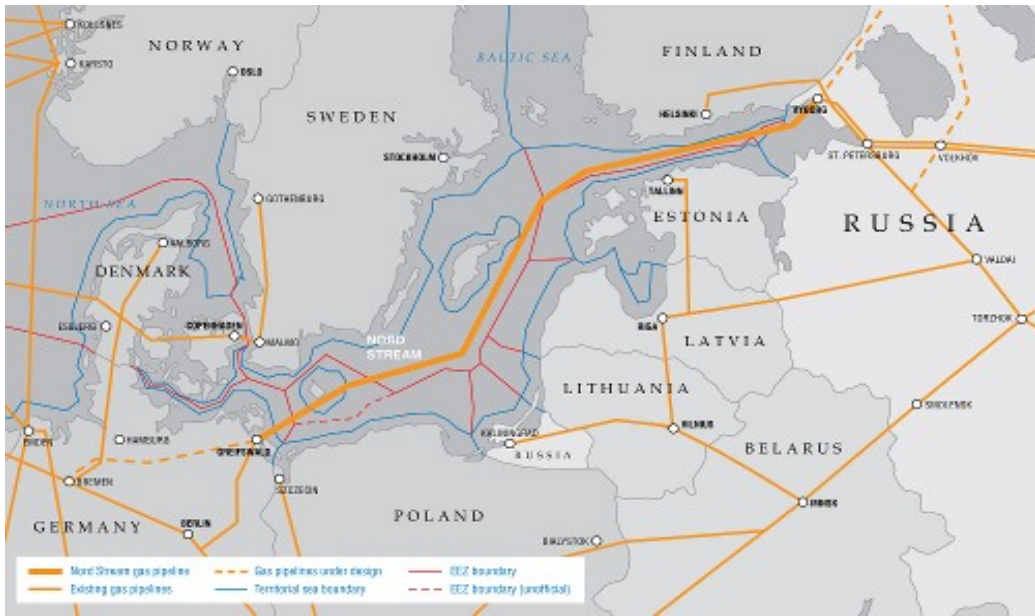
Kuzey Akım Projesi, Rusya'nın Vyborg kentinden Baltık Denizi altından Almanya'nın Greifswald bölgesine doğalgaz aktarılmasını hedeflemektedir. Proje, toplam 1.220 km uzunluğundadır. Bu proje ile yılda 55 milyar metreküp gaz transfer edileceği ve bu miktarın 25 milyonun üstünde haneye yetecek bir miktar olduğu tahmin edilmektedir. Kuzey Akım Projesinde dört ana şirket yer almaktadır: Rus enerji şirketi Gazprom'un %51, Alman Wintershall Holding'in %20, Alman E. ON Ruhrgas'ın %20 ve Hollanda Gasunie'nin %9 ortaklığı bulunmaktadır.

Kuzey Akım Projesi, Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını arttıracak bir proje olarak değerlendirilmektedir. Rusya bu projeye, üçüncü ülkeleri aradan çıkararak,

¹⁹² Erbil, a.g.e., 117-118

Avrupa'ya doğrudan ulaşma imkanını elde edecektir. Aynı zamanda bu hat sayesinde Rusya, Almanya ile ikili bir doğalgaz anlaşması imzalama avantajını sağlamıştır. Böylece AB'nin lokomotif ülkelerinden birisi olarak nitelendirilen Almanya, Kuzey Akım'dan ihtiyacı olan gazı elde ettiği için Nabucco Projesine çekimser yaklaşmaktadır. Ortaya çıkan bu durum, Rusya'nın yürüttüğü enerji politikası ile birebir örtüşmekte ve AB'ye karşı Rusya'nın elini güçlendirmektedir.¹⁹³ Paralel iki hattın oluşacak Kuzey Akım'ın ilk hattının 2011 yılında, ikinci hattın ise 2012'de tamamlanması öngörülmüştür.¹⁹⁴

Harita 4: Kuzey Akım Doğal Gaz Boru Hattı

Kaynak: Gazprom,

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/nord-stream/> (18.03.2015)

2005 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Alman Şansölyesi Gerhard Schröder tarafından imzalanan ve altı yılın sonunda sonuca varan Kuzey Akım doğalgaz boru hattı 2011 yılında törenle açılmıştır. Kuzey Akım boru hattı iki paralel hattın oluşmakta ve her iki borudan 27,5 milyar metreküp olmak üzere toplamda 55 metreküp gaz pompalanması planlanmıştır. Kuzey Akım sayesinde daha önce Ukrayna, Belarus ve Polonya üzerinden Avrupa pazarına giriş yapan Rus gazı, bundan böyle aradaki transit ülkelere yüzde yüz bağımlı olmadan gazını ulaştırabilecektir. Yeni hat sayesinde Rus

¹⁹³ Gülşen, **Boru Hattı Savaşları: Düellonun Yeni Adı Güney Akım-Nabucco**, s.4

¹⁹⁴ Uluatam, a.g.m., s.66

gazının Almanya haricinde Danimarka, İngiltere, Hollanda, Fransa, Çek Cumhuriyeti, Belçika ve diğer bazı Avrupa ülkelerine ulaşması da öngörülmüştür.

2005 yılında Rusya ve Almanya arasında imzalanan anlaşma neticesinde ortaya çıkan Kuzey Akım doğalgaz boru hattı projesi öncelikle eski Demir Perde ülkelerinden olan Polonya ve Baltık ülkeleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Almanya, Avrupa Birliği'nin çıkarlarına uymamakla, Rusya da Avrupa'yı bölmekle suçlanmıştır. Yine Avrupa Birliği üyesi İsveç de, Rusya'nın boru hattını korumak amacıyla Baltık Denizi'nde ileride askeri varlığını artırma olasılığından rahatsız olmuş ve durumu Soğuk Savaş'a benzetmiştir.

Açılan yeni boru hattı sayesinde Rusya ilk olarak, transit ülkelere olan bağımlılığından kurtulmuştur. Rus gazından büyük miktarlarda yararlanan Orta ve Batı Avrupa'daki sanayileşmiş ülkeler de, Rusya ile Ukrayna arasında 2006 ve 2009'larda yaşanan krizler gibi durumlarda gazsız kalma riskinden kurtulmuş oldular. Daha önce tam kış ortasında yaşanan gaz kesintileri nedeniyle Doğu Avrupa gazsız kalmıştır. Almanya ve Avusturya eksik gaz arzını kendi depolarından tamamlamaya çalışmış ve krizin bir an önce çözülebilmesi için AB yetkilileri Kiev ve Moskova arasında adeta mekik diplomasisi takip etmişlerdir. Her ne kadar Kuzey akım, Ukrayna üzerinden geçen hattın tam olarak alternatifi olmasa da Ukrayna ayrıcalıklı transit ülke olma statüsünü kaybetmiş gibi gözükmemektedir. İkinci olarak ise, Kuzey Akım boru hattının açılmasının AB içindeki çeşitli çevrelerin Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını arttıracak endişesine kapılmalarına yol açmıştır. Bu endişeler, genellikle Rusya'nın AB enerji piyasasına istediği şekilde hakim olma olmasına, fiyatları istediği şekilde belirlemesine ve Avrupa'nın enerji piyasasında güvenliği artırma çabalarını engelleyeceği yönünde yoğunlaşmaktadır.¹⁹⁵

3.3.2.4. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

Mavi Akım çerçevesinde inşa edilen boru hattı, 2003 yılı başlarında kullanıma girmiştir. Karadeniz'in 2150 metre derinlikteki tabanından geçen boru hattı Rus doğalgazını doğrudan Türkiye'ye iletmektedir. Bu ikiz boru hattı Güney Rusya'daki İzobilnoye'den Karadeniz kıyısındaki Jugba'ya gitmekte, sonra Karadeniz'i geçerek

¹⁹⁵ Tuğçe Varol, "Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 14.11.2011, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/guney-kafkasya-iran-pakistan-arastirmalari-merkezi/2011/11/14/6364/kuzey-akim-boru-atti-acildi-sira-guney-akimda> (18.03.2015)

Samsun Limanı'na ulaşmaktadır. Bu boru hattının, Türkiye'ye yılda 16 milyar metreküp doğalgaz iletmesi beklenmektedir. Halihazırdaki altyapı Ankara'ya ulaşmakta ancak boru hattının Ceyhan'a kadar uzatılması ve kapasitesinin İsrail'e de doğalgaz iletebilecek kadar genişletilmesi planlanmaktadır. Bu amaçla ilgili ülkeler arasında mutabakat zaptları imzalanmıştır. Mavi Akım hattı Türkiye'nin Rus doğalgazına bağımlılığını arttırmıştır. Bu durum Türkiye'nin Rusya'ya bağımlılığını azaltma çabalarını aksatmaktadır.¹⁹⁶

Harita 5: Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak: Gazprom,

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/blue-stream/> (20.03.2015)

Türkiye bu hattın devreye girmesiyle beraber enerji konusunda 2/3 oranında Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Buna ek olarak, anlaşmada yapılan en büyük hatalardan birisi ithal edilen Rus gazının bu ülkenin rızası olmadan üçüncü ülkelere satılmayacağıdır. Bu madde ile Türkiye Rusya Federasyonu'na adeta bağımlı kılınmış ve Orta Asya'dan gaz ithalatının önü kesilmiştir. Bunun yanında, Orta Asya doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevkiyatının da önü kesilerek, bu sevkiyatın Ukrayna üzerinden gerçekleştirilmesinin önü açılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin 21. yüzyılın enerji köprüsü olma hedefinin gerçekleşme olasılığını büyük oranda sekteye uğratmıştır. Çünkü bu nakil üzerinde anlaşmaya varılması, Şahdeniz projesinin gecikmesine ve Trans-Hazar Projesi'nin rafa kaldırılmasına sebep olunmuştur. Bu olay, Türkiye-Azerbaycan ve Türkiye-Türkmenistan arasındaki sıcak ilişkilerin soğumasına neden olmuştur. Çünkü

¹⁹⁶ Pamir, **Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı**, s.258

Mavi Akım doğalgazından çok daha ucuza alınacak olan Türkmen doğalgazının direk olarak alınması bu proje ile imkansız hale gelmiş ve yapılan bu hata ile Türkmenistan Rusya'nın tekeline mahkum edilmiştir.¹⁹⁷

Mavi Akım projesinin deniz geçişi için yaklaşık 1,8 milyar dolar, Türkiye bölümü için de yaklaşık 300 milyon dolar maliyet tespit edilmiştir. Deniz geçişindeki maliyeti, hat konusunda anlaşma imzalayan İtalyan Eni ve Rus Gazprom şirketleri paylaşmıştır. Rusya topraklarındaki maliyetle birlikte, projenin 2,8-3,3 milyar dolar civarında toplam maliyete eriştiği tahmin edilmektedir. Deniz geçişinin finansmanına ilişkin olarak, İtalyan ihracat sigorta kuruluşu SACE tarafından garanti edilmiş olan 1 milyar 130 milyon dolarlık kredi, Banco Commerciale Italiano, Medi Kreditta Centrale ve W. Deutche Landesbank'dan oluşan bankalar konsorsiyumu tarafından sağlanırken, 600 milyon dolarlık kısmı da Japon ihracat sigorta kuruluşu tarafından garanti edilmiştir. Projede, Türkiye kısmı dışındaki kısımlarda boru temini Japon Konsorsiyumu Mitsui-Sumitomo-Itochu, kompresör istasyonu ise Fransız Bouyges tarafından yapılmıştır.¹⁹⁸

Doğalgaz konusunda Türkiye'nin Rusya'ya ciddi oranda bir bağımlılığı mevcuttur. Şu an Rus doğalgazını alan 19 ülke içerisinde dördüncü büyük müşteri olan Türkiye, Mavi Akımla beraber Avrupa ülkeleri arasında, Almanya'dan sonra ikinci en büyük tüketicisi olmuştur. Doğalgazda art arda imzalanan üç ayrı anlaşma ile Rusya'ya yaklaşık 2/3 oranında bağımlı olunması “Ankara'nın stratejik bir hatası” olarak değerlendirilmektedir.¹⁹⁹

Dünyanın önemli miktarda doğalgaz rezervlerine sahip olan Rusya Federasyonu, sadece kendi gazını değil, diğer Orta Asya ülkelerinden aldığı doğalgazı da Türkiye'ye satmaktadır. Rusya Federasyonu'na doğalgaz konusunda olan bağımlılık, Türkmenistan, Irak ve Katar gibi farklı ülkelerle yürütülen görüşmelerin olumlu neticelenmesi durumunda azalabilir.

¹⁹⁷ Yüksel Yatar, **Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Bu Politika Bağlamında Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, ss.136-137

¹⁹⁸ Gazel, a.g.e., s.17

¹⁹⁹ Sinan Oğan, “Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık”, **TÜRKSAM**, 02.01.2006, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/548-mavi-akim-turk-rus-iliskilerinde-mavi-bagimlilik> (20.03.2015)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ POLİTİKASININ TÜRKİYE İÇİN ÖNEMİ VE TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Genel hatlarıyla değerlendirdiğimizde, Soğuk Savaş dönemi boyunca iki ülke arası ilişkilerin “gergin” ve “mesafeli” olduğu söylenebilir. Yine de zaman zaman ülkeler arası ziyaretler ve ekonomik işbirliği türünden bazı antlaşmalar gerçekleşmiştir. Özellikle bu anlaşmalar ve ziyaretler, Batı Bloğu'nda yer almış bulunan Türkiye'nin blok dahilinde hayal kırıklığına uğradığı dönemlerde yaşanmıştır. Örneğin ABD ile ilişkilerin ciddi düzeyde sarsıldığı 5 Haziran 1964 “Johnson Mektubu” olayı sonrası ve 1974 Kıbrıs müdahalesinin ardından gelen Amerikan silah ambargosu akabinde Türk-Sovyet ilişkileri göreceli olarak artmıştır. Hatta 1975 yılında İskenderun Demir-Çelik Fabrikası Rus sermayesiyle açılmış ve 1978 yılında dostluk, iyi komşuluk ve işbirliğine dayalı bir siyasal belge imzalanmıştır. Yine 1984'de bir doğalgaz anlaşması imzalanmıştır. Ancak bütün bunlar, Türk-Rus ilişkilerindeki genel olumsuz havayı değiştirmeye yetmemiştir. Bu durumun en temel nedeni ise, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından ağır bir Rus baskı ve tehdidine maruz kalmasıdır.²⁰⁰

4.1. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

Soğuk Savaş sonrası Türk-Rus ilişkilerini, önemli dönemeçlerin yaşandığı tarihsel sürece bakarak üç farklı dönemde incelemek mümkündür. Birinci dönem, 1992-1999 arasındaki ilk yıllardır. Bu dönemde yükselen ekonomik ilişki grafiğinin bütün zorlamalarına rağmen her iki ülke de enerji, etnik yapılanmalar, bölgesel durum gibi birçok alanda rekabeti öne çıkararak bu dönemi yeterince değerlendirememişlerdir. Bundan dolayı, politik anlamda birinci dönem Türk-Rus ilişkilerinin kayıp yıllarıdır denilebilir. Kayıp yıllar olarak tabir ettiğimiz birinci dönemi bitiren, 1999 yılının Aralık ayında dönemin Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit'in Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaretti. Bu

²⁰⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, 2010, http://bjmer.net/Makaleler/828608403_27-42%20muzaffer.PDF (22.03.2015), s.28

ziyaretle birlikte Türkiye, Çeçenistan konusunun Rusya'nın iç işi olduğunu açıkça söyleyerek 1990'lı yıllardaki ilişkilerde kriz çıkartan etnik kartların artık masadan kaldırılması gerektiğini belirterek bir anlamda birinci dönemi kapatan adımı atmıştı.

İkinci dönem, 2000-2008 arasındaki yılları kapsamaktadır. Bu yıllar, her iki ülkenin yürüttükleri rekabetin ilişkilere verdiği zararı ve yükselen ekonomik ilişkilerin ortaya çıkardığı faydayı göz önüne alarak, buradan çıkardıkları derslerle aralarındaki güven ilişkisini güçlendirme yönünde arayış içerisine girdikleri yıllardır. Bu yüzden politik anlamda ikinci dönem, Türk-Rus ilişkilerinin arayış yıllarıdır denilebilir. Üçüncü dönem ise, 2008 sonrası yıllar olarak değerlendirilebilir. İlk iki dönemin periyodundan hareketle, gelecekteki yılların Türk-Rus ilişkilerinde çok önemli rol oynayacağı öngörüsü yapılabilir. Gelecekteki dönem, iki ülke ilişkilerinde kayıp yılların arkada kaldığı ve arayışın bittiği işbirliği yılları olma potansiyeli taşımaktadır.²⁰¹

İlk dönemin başlarında Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal 11-15 Mart 1991 tarihleri arasında Moskova'yı ziyaret etmiştir. Böyle bir ziyaret, 1969'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Moskova'yı ziyaretinden beri hiç gerçekleşmemişti. Bu nedenle, Özal'ın Moskova gezisi özel bir önem taşımaktaydı. 12 Mart 1991'de Moskova'da Turgut Özal ve M. Gorbaçov Türkiye ve SSCB arasında dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşması imzalamıştır. Ancak, Aralık 1991'de SSCB'nin yıkılması ile bu antlaşma geçerliliğini kaybetmiştir. Rusya Federasyonu kurulduktan sonra iki ülke arasında karşılıklı diplomatik ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Rusya Federasyonu'nu tanımmasının ardından 1992'de dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin bu ülkeye ilk resmi ziyareti gerçekleştirirken, bu durumu Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in Türkiye ziyareti izlemiştir. Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in 25-26 Mayıs 1992'deki Moskova ziyaretinde iki ülke arasında, 25 Mayıs 1992 tarihli "Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma" imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişki dönemi resmen başlamış oluyordu.²⁰²

²⁰¹ Fatih Özbay, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010, **Bilge Strateji**, 2011, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-26-2014031956bs2011-1-35-78.pdf> (22.03.2015), ss.38-39

²⁰² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri", t.y., <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (23.03.2015)

1990'lar boyunca iki ülke arasındaki bölgesel rekabet, bazı önemli alanlarda olası ortaklık fırsatlarının değerlendirilmesinin önüne geçmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından gündeme gelen temel soru "bölgede oluşan güç boşluğunu kim dolduracak?" olmuştur. Böylesi bölgesel güç çatışmalarının yanı sıra, iki ülke içindeki ayrılıkçı hareketler de Soğuk Savaş sonrası tehdit algılarını arttırmıştır. Rusya'da Çeçenistan ve Türkiye'de PKK ayrılıkçı hareketleri, dış destek almayı başarmış ve söz konusu durum iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri kaçınılmaz olarak kötü etkilemiştir. Bölgesel güç mücadelesi ve iç siyasette ayrılıkçı hareketler ile karşı karşıya kalan her iki ülkedeki siyasi kadrolar; gerilim, çatışma ve rekabet gibi eski paradigmalara hareket etmeye devam etmişlerdir. Bundan dolayı, 1990'lar boyunca Kafkaslar'da ve Karadeniz'de çıkar çatışmaları sürmüştür.

1992'nin ilk altı ayında Türk ve Rus Dışişleri Bakanları karşılıklı ziyaretlerde bulunmuş, Türkiye Cumhurbaşkanı ve Başbakanı Moskova'yı 1996'ya kadar dört kez ziyaret etmiştir. Kısa bir sürede yaşanan söz konusu yoğun diplomasi trafiği, Soğuk Savaş dönemiyle önemli bir tezat oluşturmuştur. Bu yoğun diplomasi sonucunda, 1992-1996 yılları arasındaki dönemde, Türkiye ve Rusya arasında bilim ve teknik, eğitim, kültür, ekonomik işbirliği ve karşılıklı silahlı kuvvetler personeli değişim programları gibi konuları kapsayan 15 anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Fakat PKK sorunu ve Çeçenistan'da yaşanan savaş gibi bazı güvenlik alanları konusunda güçlü bir diyalogun kurulamaması, sağlıklı bir ilişkinin gelişmesine engel olmuştur. 1990'ların sonunda, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ilk defa Türkiye'nin Rusya'ya bir Çeçen militanı iade edeceğini açıklamıştır. Benzer bir şekilde Rusya da, PKK'nın Moskova'daki ofisini kapatmış ve 1999'da Rusya'ya sığınmak isteyen Abdullah Öcalan'ın ülkeye girişini reddetmiştir. Başbakan Ecevit'in 1999 Moskova ziyaretinde, dönemin devlet başkanı Putin; "Rusya, kökenleri ne olursa olsun, Türkiye'ye karşı hiçbir zaman terörizmi desteklemedi ve ileride de desteklemeyecek" diyerek Rusya'nın yeni dönemdeki tavrını ifade etmiştir. Türkiye de aynı şekilde Rusya'nın Çeçenistan'da düzeni sağlamak için gösterdiği çabaları desteklediğini açıklamıştır.²⁰³

1997 ve 1998 yıllarında Rusya Federasyonu ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizleri takiben iki ülke arasındaki ticaret hacminde şaşırtıcı bir gelişme ve artış gözlemlenmiştir. 1990'ların başında 1,7 milyar dolar seviyesinde seyreden ticaret

²⁰³ Özdal ve diğerleri, a.g.m., ss.20-21

hacminin, 1997’de 4,2, 2004’te 10,8, 2005’te ise 15,1 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmüştür. Bu rakam 2006 yılı içinse 22 milyar dolara ulaşmıştır. Bu haliyle Türkiye hacim olarak Rusya’nın en büyük yedinci ticari ortağı olmuştur. Başlangıçta daha çok bavul ticareti merkezli yürütülen ilişkiler 1990’larda kendine has sektör yaratmıştır. Bu sektör, yani bavul ticareti, iki ülke arasındaki ticaretin şekillenmesinde önemli fonksiyonlar yerine getirmiştir. Döviz girdisinin yanı sıra çok sayıda üretim tesisinin kurulmasına imkan vererek üretim ve istihdam artışını sağlamış ve iki ülke arasında resmi ticaretin artışına yol açmıştır. Bu temelde başlayan ticari ilişkiler yavaş yavaş normal ticari ilişkilere dönmüştür. Türkiye’nin ihraç kalemleri arasında tekstil, hazır giyim, meyve ve sebze gibi tüketim malları ve kara ulaşım araçları gibi fiyat elastikiyeti yüksek olan mallar önde gelmektedir. İthalatta ise petrol ve doğalgazın yanı sıra kömür, demir çelik ve birtakım hammaddeler yer almaktadır. Son dönemde dikkat çeken ve Türkiye’nin aleyhine gittikçe büyüyen açığın sebebi ise tahmin edilebileceği üzere doğalgaz alımıdır. Türk tarafı son dönemde bu açığın kapatılması için mal karşılığı alım ve fazla doğalgazın başka ülkelere satılması alternatifleri üzerinde dursa da Rus tarafının tatmin edici bir yanıt vermediği belirtilmelidir.²⁰⁴

11 Eylül olaylarından sonra ilerleyen ABD ve Rusya yakınlaşması, Türkiye’ye Avrasya bölgesinde Rusya ile işbirliği imkanlarının artacağı izlenimini verdi. Uzun yıllar terörden zarar gören iki ülke için 11 Eylül olayları karşılıklı anlayış çerçevesinde yakınlaşmaya sebep oldu. Ekonomik işbirliğini öne çıkartarak sorunları geride bırakma politikası, 11 Eylül saldırıları sonrası oluşan ortamda bir adım daha ileri götürüldü. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısı için New York’ta bulunan Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Rusya Dışişleri Bakanı İgor S. İvanov 16 Kasım 2001’de, “Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı: İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa” adlı belgeyi imzaladılar.²⁰⁵

7 Mart 2002’de dönemin Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç’ın, Türkiye’nin ABD’yi göz ardı etmeden AB’ye karşı Rusya ve İran ile işbirliği yapması gerektiğini söylemesi oldukça ses getirmiş ve tartışılmıştır. Rus Genelkurmay Başkanı Anatoli Kvaşnin’in 14-18 Ocak 2002’deki Ankara ziyaretinde iki ülke arasında

²⁰⁴ Mitat Çelikpala, “1990’lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, 13(1), 267-293, 2007, ss. 284-285

²⁰⁵ Rusya Federasyonu’nun Türkiye Büyükelçiliği, “Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı”, 16 Kasım 2001, http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html (23.03.2015)

“Askeri Alanda işbirliğine ilişkin Çerçeve ve Askeri Personel Eğitim İşbirliği Anlaşması” imzalandı. Recep Tayyip Erdoğan, 24 Ekim 2002’de Moskova’ya gerçekleştirdiği ziyarette Devlet Başkanı Putin ve Başbakan Kasyanov ile görüştü. Irak krizi sırasında hem Ankara hem de Moskova Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması taraftarı olduklarını açıkladılar. Rusya Federasyonu’nda Vladimir Putin döneminin başlaması, Türkiye’de de Ak Parti’nin iktidara gelmesiyle beraber Türk-Rus ilişkileri ivme kazanmaya başladı.²⁰⁶

İki ülke ilişkilerinin 2004-2005 yılları arasındaki dönemi, anlaşmalarla çizilen çerçevenin sonuçlarının alınmaya başlandığı dönem olarak nitelenebilir. Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 23-26 Şubat 2004 tarihleri arasında Moskova’ya resmi ziyaret gerçekleştirdi. Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerin gelişen dinamiği göz önüne alınarak ilk defa bu ziyaret “istisnai” bir hal olarak “Başbakan” düzeyine çıkarılmıştı. Bu ziyareti ise, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin’in 5-6 Aralık 2004’teki Ankara ziyareti izlemiştir. Türk-Rus ilişkilerinin beş yüz yılı aşkın tarihinde, 1972’de dönemin Yüksek Prezidyum Başkanı Podgorni’nin Türkiye ziyareti sayılmazsa, ilk defa bir Rus devlet başkanının Türkiye’yi ziyaret etmesi sebebiyle bu ziyaretin gerçek anlamıyla tarihi nitelikte olduğu söylenebilir.²⁰⁷

Dönemin TBMM Başkanı Bülent Arınç Temmuz 2006’da Rusya’yı, Rusya Federasyon Konseyi Başkanı Sergey Mironov ise Mart 2007’de Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin ve Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, 25 Haziran 2007’de İstanbul’da düzenlenen Karadeniz Ekonomik İşbirliği zirvesine katılmıştır. Türk Dışişleri Bakanı Ali Babacan, 19-20 Şubat 2008’de Rusya’ya resmi ziyarette bulunmuştur. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov 1-2 Temmuz 2008 ve 2 Eylül 2008’de olmak üzere Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Rusya Savunma Bakanı Serdyukov 18-19 Kasım 2008’de Türkiye’yi ziyaret etmiştir. 2007 yılında Türkiye’de Rusya Kültür Yılı, 2008 yılında da Rusya’da Türkiye Kültür Yılı ilan edilmiştir.²⁰⁸

2009 yılı Türkiye-Rusya Federasyonu arasındaki üst düzey ziyaretler yönüyle verimli bir yıl olmuştur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 12-15 Şubat 2009’daki Moskova ve Kazan’ı kapsayan ziyaretini Başbakan Erdoğan’ın 16 Mayıs 2009’daki Soçi

²⁰⁶ Özbay, a.g.m., s.51

²⁰⁷ Suat Kınıklıoğlu, “Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi”, **Avrasya Dosyası**, 12(1), 99-124, 2006, s.101

²⁰⁸ İlyas Kamalov, “Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri”, **ORSAM**, 2010, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201258_3raportum.pdf (23.03.2015), s.10

ziyareti izlemiştir. Rusya Başbakanı Putin de, 6 Ağustos 2009'da Türkiye'ye bir günlük çalışma ziyareti gerçekleştirmiştir. Başbakan Erdoğan 12-13 Ocak 2010'da Rusya Başbakanı Putin'in davetlisi olarak gerçekleştirdiği çalışma ziyaretinde, Türkiye-Ermenistan protokolleri çerçevesinde Güney Akım, Nabucco Projeleri, Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Mavi Akım ve Mavi Akım 2, Ceyhan limanı rafineri projeleri, vizelerin kaldırılması, "al ya da öde" şartının kaldırılması veya hafifletilmesi, nükleer enerji santralleri, gerileyen turizm hacmi, Tuz Gölü doğalgaz depolarının inşası, Irak'ta enerji işbirliğinin geliştirilmesi konularını değerlendirmişlerdir. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Medvedev'in 12 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleşen ziyareti son yıllarda istikrarlı bir şekilde ilerleyen Türk-Rus ilişkilerinin önümüzdeki yıllarda da güçlü bir ivmeyle gelişeceğinin ipuçlarını taşımaktadır.²⁰⁹

Son zamanlarda ikili ilişkileri etkileme potansiyeline sahip gelişmelerden biri de, Ekim 2012'de Rusya'dan Suriye'ye giden Suriye havayollarına ait yolcu uçağının Esenboğa Havalimanına indirilmesi olmuştur. Moskova'dan kalkan ve içlerinde Rus vatandaşlarının da bulunduğu 35 yolcu taşıyan uçağın inişe zorlanması, Türkiye-Rusya ilişkilerinde gerilimin kısa süreli de olsa yükselmesine neden olan örneklerden biri olmuştur. Başbakan Erdoğan, uçakta Rus askeri teçhizatlarının olduğunu belirtmişse de Moskova iddiaları reddetmiş ve uçaktaki kargonun sadece yedek parçalardan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Yaşanan "uçak krizi" sonrasında Ekim 2012'de gerçekleştirilmesi planlanan Üst Düzey İşbirliği Konseyi toplantısının, Rusya Devlet Başkanı Putin'in sağlık sorunları dolayısıyla ertelenmesi, çoğu çevrelerde "yolcu uçağı kriziyle" bağlantılandırıldıysa da krizin gerçekleşmesinden birkaç gün sonra Putin'in ziyaretinin 3 Aralık 2012'ye ertelendiği açıklanmıştır. Söz konusu bu açıklama, ikili ilişkilerde bir kopuşun yaşanmayacağına dair güçlü bir mesaj anlamına gelmiştir.²¹⁰

2014 Mart ayına geldiğimizde ise, Kırım Rusya tarafından işgal ve ilhak edilmiş ve Ukrayna'nın doğusundaki silahlı muhalifler Rusya tarafından desteklenerek iç savaş körüklenmiştir. Bu savaş, Rusya-Ukrayna savaşından çok Rusya-Batı rekabetini simgeliyordu. Rusya Federasyonu, Batı'ya karşı kendisine yaklaşabilecekleri azami sınırları çizerken, Batı'da ise "Rusya tehlikesi" ve "Soğuk Savaş" çanları çalmıştır. Ukrayna üzerinden Rusya'ya sert mesajlar veren Batı, ticari ambargolar uygulayarak

²⁰⁹ Özbay, a.g.m., s.53

²¹⁰ Özdal ve diğerleri, a.g.m., s.23

Rusya'yı sıkıştırmaktadır. Batı'nın ambargosunu ve sert tehditlerini ciddiye almayan Putin, Rusya'yı kendi ayakları üzerinde tutmaya çalışmaktadır. Avrasya jeopolitiğinde farklı alternatifler deneyen Putin, "Türkiye'de yeni ufuklar" aramaktadır. Batı'dan gelen ağır saldırılar altında Türkiye'nin kıymetini ve potansiyelini daha iyi anlamaya başlayan Rusya, Türkiye siyasetinin "Batı'dan bağımsızlaşmasını" değerlendirmeye çabalamaktadır.

Son zamanlarda gerçekleşen Putin-Erdoğan zirveleri, Soğuk Savaş sonrası, küresel güçlere ve "tek kutuplu dünyaya" karşı başkaldıran bölgesel duruşun bir ifadesidir. Türkiye 20. yüzyılın, Rusya 21. yüzyılın kuşatmasını yarmaya çalışmaktadır. Bu yeni Türkiye ve yeni Rusya'nın kimlik mücadelesinin bir aşamasıdır.²¹¹

4.2. Enerji Bağlamında Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkilerinin günümüzdeki boyutunun gerçek yaratıcısı, ticari ve ekonomik ilişkilerin temeli sayabileceğimiz, Türk-Rus Karma Ekonomik Komisyonu'nun kurulmasıdır. 14 Mayıs 1992 tarihli anlaşmayla oluşturulan Komisyon ilk toplantısını 2-6 Kasım 1992'de Ankara'da yapmıştır. Eş zamanlı bir biçimde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu bünyesinde kurulan Türk-Rus İş Konseyi'nin yüklendiği önemli rol de buna eklenmelidir. Buradaki yoğunlaşmanın ardında, 1984'te yani Sovyetler Birliği döneminde imzalanan ve 1987'de yürürlüğe giren doğalgaz anlaşmasının olduğu belirtilmelidir. Anlaşmada öngörülen gaz bedelinin %70'lik kısmının mal ve hizmetlerle ödenmesi şartı, pek çok Türk sanayi ürününün Rus pazarına girmesini sağlamış ve 1991'de Türkiye'nin ihracatı 400 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Yine 1987'de imzalanan müteahhitlik hizmetlerine ilişkin anlaşma da, bugünkü ilişkiler açısından bir diğer köşe taşı olarak görülebilir.²¹²

Doğalgaz ihracatında yeni dönemin başladığı 1992'de, Rusya Federasyonu Türkiye'ye doğalgaz verilmesini onaylasa da, pratikte ödemelerde Türk tarafına eski ödeme kolaylığını sağlamaktan çekinmiştir. 1984 yılında imzalanan doğalgaz anlaşması Rusya Federasyonu'ndan alınan doğalgazın yüzde 70'inin Türk mal ve hizmetleriyle ödenmesi konusunda bir hüküm içermekteydi. Ancak, anlaşmanın son yıllarında Rus tarafı bu hükmün gereğini yerine getirmediğinden mal ve hizmetle geri ödeme oranı yüzde 7'ye

²¹¹ Aydın Bolat, "Türkiye-Rusya Jeopolitiğin Zorladığı Reel Politik", *Stratejik Düşünce Dergisi*, 6(62), 48-51, 2015, ss.48-51

²¹² Çelikpala, *1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri*, s.272

kadar düşmüştür. Daha sonraki yıllarda imzalanan Mavi Akım ve Batı Doğalgaz Hattının genişletilmesine ilişkin anlaşmalarda ise mal veya hizmetle ödemeye ilişkin bir hüküm yer almamaktadır. Söz konusu anlaşmalar çerçevesinde Türkiye'nin Rusya'dan doğalgaz ithalatı her yıl önceden belirlenmiş oranlarda artmakta, buna karşılık Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı ise aynı oranda büyümektedir.²¹³

1997 yılının sonunda Rusya Federasyonu ve Türkiye arasındaki doğalgaz işbirliğinde yeni bir dönem başlamıştır. 1990'lı yılların jeopolitik sarsıntılarında sonra, Avrupa ve Orta Asya'daki göreceli istikrar ve uluslararası arenadaki yeni aktörlerin dış politika esaslarının belirlenmesi, Rusya'nın uluslararası arenada kendi dış politik ve ekonomik çıkarlarını daha açık belirleyip ve bu çıkarlarını kararlı biçimde savunmasını gerektirdi. Hazar Havzası petrolünün uluslararası piyasaya taşınması projelerinde de, Rusya'nın bir tutum belirlemesi gereksinimi doğdu. Türkiye'nin Boğazlardan petrol tankerlerinin geçişini sınırlandırma girişimi, petrolün Rusya'nın mevcut petrol boru hatları ile Rus limanı Novorossisk'e, oradan da deniz aracılığı ile uluslararası piyasaya taşınması projesinin gerçekleşmesini oldukça zorlaştırdı. Rusya Federasyonu, Boğazlardan geçiş düzeninin ekolojik gerekçelerle değiştirilmesine kuşku ile yaklaşmakta ve bu girişimi Hazar petrolünü Türkiye üzerinden taşıma projesine üstünlük sağlamak olarak değerlendirmektedir. Boğazlarda gerginlik yaratan sorunların diplomatik yollardan çözümünde başarı sağlayamayan Rusya yönetimi, geçmişteki Türkiye ile politik sorunları ekonomik işbirliğini genişletme yoluyla çözme politikasını hatırlamıştır. Aralık 1997'de dönemin Rusya Başbakanı Viktor Çernomirdin Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaretin amacı, oldukça geniş kapsamlı bir ekonomik anlaşma paketinin imzalanmasına yöneliktir. Aynı zamanda, Rus doğal gazının Türkiye'ye Karadeniz üzerinden, 2007'den sonra yılda 16 milyar metreküp gaz hacmine ulaşacak sevkiyatı konusunda yeni bir anlaşmanın imzalanması hedefleniyordu. Söz konusu anlaşmaya göre gaz sevkiyatının ticari koşulları, Türk firması BOTAŞ ile Rusya Gazprom Anonim Şirketi'nin dış ekonomi işletmesi Gazeksport arasında yapılacak bir ilave kontrat ile belirlenmiştir.²¹⁴

²¹³ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), "Rusya Federasyonu Ülke Bülteni", 2012, http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/4024/Rusya_Federasyonu_%C3%9Cİke_B%C3%BCİteni.html (24.03.2015), s.24

²¹⁴ Natalya Ulçenko ve Gülten Kazgan, **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Hasan Aksoy (çev.), 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, ss. 186-187

Putin Dönemi'nde Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında yapılan ilk protokol "Avrasya Eylem Planı" olmuştur. 2001'de her iki ülkenin Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan protokol; ticaret, kültür ve turizm konularında işbirliğini içermektedir. Müşterek ekonomik çıkarlar, bölgesel güvenlik kaygıları ve politik gelişmeler; tüm dünyanın dikkatini çeken Türkiye Rusya yakınlaşmasının temel nedenleri olarak görülebilir. Bu gelişmeler içerisinde 2003'te TBMM'nin ABD askerleri ile ilgili aldığı karar, 600 yıllık Türk-Rus ilişkileri için dönüm noktası olarak görülmektedir. Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın, 2004 yılı Aralık ayında gerçekleştirdiği Moskova ziyaretinde imzalanan 'Türkiye ve RF Arasında Dostluk ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine Dair Ortak Deklarasyon'un ardından, Putin'in 2005 Ocak ayında Ankara'yı ziyaret etmesi, ekonomik ilişkilerle başlayan işbirliğinin politika ve bölgesel güvenlik konularına da yansıdığını göstermiştir. Yalnızca 2005 yılında, Putin ve Erdoğan'ın dört kez bir araya gelmesi ilişkilerin boyutunun anlaşılması açısından önemlidir.²¹⁵

Genel olarak, Ankara'nın, Karadeniz, Irak ve İran konusunda Moskova ile benzer politikalar izlemesi, Rusya'nın ABD ile bölgede yürüttüğü rekabette önemli kazanımlar sağlamasına yol açmıştır. Enerji alanında Rusya ile işbirliği, bölgede sıkı bir şekilde uygulanan Rus enerji politikalarına yeni açılımlar sağlamıştır. Öte yandan ise, Rusya'nın bu açılımlarından birisi olan Mavi Akım Projesi kapsamında yapılan anlaşma, Türkiye'nin bölge enerji politikaları için en büyük handikap görünümündedir. Mavi Akım doğalgaz boru hattının Türkiye üzerindeki ekonomik ağırlığı yadsınamayacak şekilde ön plana çıkmaktadır. Bu anlaşmayla Türkiye, 25 yıl için yaklaşık olarak %65 oranında Rusya'dan ithal ettiği doğalgazı kullansa da kullanmasa da para ödemektedir. Ayrıca, aldığı bu gazı ihracatçı ülkelerin izni olmadan üçüncü bir ülkeye ihraç edememekte ve tesis yetersizliğinden dolayı depolayamamaktadır. Dolayısıyla bu anlaşmanın koşulları; Rusya'ya doğalgaz yönünden bağımlılık, dış ticaret açığının artması ve yeni enerji projelerinin avantajlarından yararlanılamaması gibi sıkıntılara neden olmaktadır.²¹⁶

Rusya Federasyonu, Hazar petrolünün kendisini dışlayarak Bakü-Ceyhan Boru Hattı üzerinden batı pazarlarına taşınmasını ise kendisi için bir yenilgi olarak görmüştür. Rusya, bu olayın ve diğer gelişmelerin de etkisiyle, ürettiği enerjiyi dünya pazarlarına ulaştırmak amacıyla, yani sadece üretimde değil nakilde de söz sahibi olabilmek için,

²¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, **Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri**, s.1

²¹⁶ Akgül, a.g.m., ss.146-147

sürekli biçimde alternatif yolları gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, Rusya'da üretilen enerjinin dünya pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye'yi de alternatif bir güzergah olarak görenler vardır. Fakat belirtmek gerekir ki, Rusya'da, Türkiye'nin enerji dağıtım üssü ve enerji geçiş yolu olma çabasını endişeyle karşılayanlar çoğunluktadır.

Karadeniz ve Türk Boğazlarını kendisi açısından hayati önemde gören ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi konusunda çok hassas olan Rusya, 2008'de Gürcistan'la yaptığı savaş sırasında, Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi konusunda gösterdiği hassasiyeti ise takdir etmiştir. Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyesi olmasına şiddetle karşı çıkan Moskova'nın bu kaygılarını Ankara da büyük ölçüde paylaşmaktadır. Ancak Ukrayna'da yaşanan gelişmeler sonrasında Türkiye'nin izlediği diplomasi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi konusunda esnemeye başlayan tavrı, Moskova'da endişeyle izlenmektedir.²¹⁷

Doğal gaz anlaşmalarında, genellikle birden fazla ülkeye satış yapan firmaların anlaşma şartlarını gizli tutması, alıcı ülkenin ise sahip olduğu avantajı bozmak istememesi, anlaşma şartlarının genellikle ticari sır olarak saklanması yol açmaktadır. Ancak, Ukrayna'da yaşanan kriz sonrası, Türkiye'ye indirimli gaz verildiği iddiası üzerine Gazprom tarafından gazın Türkiye'ye 2006 yılında ortalama 260 dolardan satıldığını açıklaması, Türk kamuoyunda yoğun tartışma başlatmıştı. Bu açıklama, Rusya Federasyonu'nun enerji politikalarının tartışmaya açılmasının yanı sıra, Mavi Akım projesinde aldatılma ve yolsuzluk şüphelerini de gündeme getirmişti. Türkiye'nin Avrupa devletleriyle aynı fiyatlarda ithal ettiği doğal gazın, aslında, ülkenin transit konumu, enerji kaynaklarına yakınlığı ve yerel kaynakların artması göz önüne alındığında nispeten pahalı olduğu değerlendirilmektedir. Bundan dolayı, maliyetin düşürülmesine yönelik alternatiflerin üretilmesi gerekmektedir.²¹⁸

Dünya kanıtlanmış petrol ve doğalgaz rezervlerinin yüzde 70'ini çevresinde bulunduran Türkiye, dünyanın enerji nakil merkezi ve enerji transit istasyonu olmaya çalışmaktadır. Bu hedef, Türkiye'yi heyecanlandırmaktadır. Fakat bu hedefe Rusya'ya rağmen ulaşmak imkansız gözükmektedir. Türkiye, boru hatları politikası izlemeye çalışırken Rusya'ya karşı net, kararlı, etkili bir siyaset takip edememektedir. Türkiye'nin ne yazık ki bütüncül, sağlıklı ve etkili bir enerji politikası yoktur. Rusya Federasyonu ise

²¹⁷ Doster, a.g.m., s.606

²¹⁸ Akgül, a.g.m., ss.148

kaynak ülke olarak ve Avrupa'nın doğalgazda kendisine olan bağımlılığını bilerek, dinamik ve başarılı bir boru hatları politikası izlemektedir. Özellikle Karadeniz, Hazar Havzası ve çevresindeki enerji kaynakları söz konusu olduğunda Rusya'nın bariz bir belirleyiciliği söz konusudur. Ayrıca, Akdeniz'deki, Irak'taki ve İran'daki enerji kaynaklarının çıkarılması ve dünya pazarlarına ulaştırılması için de, Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler içinde olması gerekir. Ancak mevcut durumda Türkiye, Suriye ve Irak başta olmak üzere komşularıyla irili ufaklı sorunlar yaşamaktadır. Bölgesel bir güç olan İran'la ise tarihsel rekabet içerisindedir. Türkiye, en az problemlili olduğu komşusu olan ve enerji ithal ettiği Azerbaycan'la da, Ermeni açılımı sonrasında gerginlik yaşamıştır. Rusya Federasyonu'nun özellikle Suriye ve İran'la yakın ilişkiler sürdürmesi, Irak'la gelişen ilişkileri ve Azerbaycan üzerindeki nüfuzu dikkate alındığında, Türkiye'nin enerji konusundaki hedefine ulaşmasının, enerji köprüsü olmasının, en azından şimdilik olanaksız olduğu görülmektedir.²¹⁹

4.3. Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikasının Türkiye'ye Etkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun kuruluşunu takip eden erken dönemde sıkıntılı bir biçimde başlayan Türk-Rus ilişkileri 1990'ların ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş da olsa normalleşmiştir. Jeopolitik boyutta, özellikle yeni kurulan Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerine nüfuz etme noktasında iki ülke arasında büyük rekabet yaşanmıştır. Fakat ekonomik alandaki işbirliği ve bunun yarattığı karşılıklı bağımlılık nedeniyle, ilişkiler farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Türk-Rus ilişkileri 1990'lı yıllarda en azından ekonomik ve ticari alanda gelişme göstermiş ancak karşılıklı korkular ve güvensizlik nedeniyle dostluk ve işbirliğinin geniş bir alana yayılması mümkün olmamıştır. Fakat bu durum, iki ülkeyi karşılıklı işbirliği ve anlayıştan çok boyutlu ortaklığa taşıyan “sanal yakınlaşmanın” oluşmasını da engellemiştir.

1990'lı yılların başlarındaki ikili ilişkilerin sorunlu alanları olarak şunlar sıralanabilir: “Kanat” olarak adlandırılan Kafkasya'da Rusya'nın Avrupa Konvansiyonel Kuvvetlerin İndirimi Anlaşmasına (AKKA) uymaması, Türkiye'nin Çeçen-Abhaz ve Dağlık Karabağ sorunlarındaki tutumuna karşılık Rusya'nın PKK'ya bakışı, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'da Rus askeri üslerinin durumu ve NATO'nun etkinlik kurma girişimleri, Kıbrıs ve S-300'ler bağlamında silahlanma sorunu, Karadeniz'de Türk

²¹⁹ Doster, a.g.m., ss.607-608

donanmasının hakimiyeti ve İran-Rusya ilişkileridir. Bu faktörlerin yanı sıra Boğazlar ve enerji nakil hatları da ikili ilişkilerdeki potansiyel sorun alanları olarak varlığını sürdürmekteydi. 1992-1997 arasındaki süreç, Türkiye ve Rusya açısından ortak çıkarların, ticari menfaatlerin büyük ölçüde geri plana itildiği bir dönem olmuştur.²²⁰

İhtiyacı olan doğalgazın yaklaşık %70'e yakın bir kısmını Rusya'dan tedarik eden Türkiye için, Rusya'nın enerji alanlarında izlediği politika önemlidir. Mevcut Türk hükümeti, göreve geldiği 2002 yılından bu yana Rusya Federasyonu ile ilişkilerini geliştirmeyi bir öncelik haline getirmiştir. Rusya ile ticaret gelişmeye başlamıştır. Türkiye, siyasi ve güvenlik konularında da işbirliğine yol açacak şekilde enerji ve ekonomik ilişkileri geliştirme arayışında olmuştur. Birçok Rus ve Türk müşteri karşılıklı ekonomik bağlardan yararlanmışlardır. Moskova, Ankara'nın periyodik olarak ABD ve Avrupa politikalarına meydan okuyan uluslararası politikada daha bağımsız bir tutum izlemeye yönelik mevcut isteğini teşvik etmek amacıyla bu bağlantıları araç olarak kullanmaya çalışmıştır. İki ülke Yüksek Seviyeli İşbirliği Konseyi; yıllık zirveler ve ekonomik, politik, kültürel ve güvenlik işbirliğini geliştirmekle sorumlu kılınan Ortak Bir Stratejik Planlama Grubu'nu kapsayan stratejik ortaklık kavramını 2010 yılında hayata geçirmişlerdir. Ancak ilişki, stratejik olmaktan daha çok taktik düzeyindedir. Çünkü her iki ülkenin ortak bir siyasi gündemi olmayıp ortak çıkarlardan çok, farklı çıkarları vardır.²²¹

Son on yılda iki ülke arasındaki ticaret, yatırım ve turizm büyük miktarda artmıştır. Rusya Federasyonu, 2008'den bu yana AB'nin ardından, Türkiye'nin önemli ticaret ortağı olmuştur. 2008 yılı itibarıyla Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı 6,4 milyar dolar, Rusya'dan yaptığı ithalatı ise 31,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Küresel ekonomik krizin ve gümrüklerde yaşanan sorunun etkisiyle ticaret hacmi 2009 yılında 22 milyar dolara kadar gerilese de, 1992 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin sadece 1,4 milyar dolar olduğu göz önüne alındığında gelinen seviye iki ülke için de büyük başarıdır. 2011 senesinde toplam ticaret 30 milyar dolara ulaşmasına rağmen, bu oranın %80'lik bölümünü Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı enerji ithalatı oluşturmaktaydı. Mevcut durumda Rusya, Türkiye'nin üçüncü büyük ihracat pazarını oluşturmaktadır ki burada üretim, tekstil

²²⁰ Çelikpala, **1990'lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri**, ss.269-270

²²¹ Sina Kısacık, "21. Yüzyılda Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Mı, Yoksa Giderek Artan Tek Taraflı Bağımlılık Mı?", 27.06.2014, <http://politikaakademisi.org/21-yuzyilda-turkiye-rusya-federasyonu-enerji-iliskileri-karsilikli-bagimlilik-mi-yoksa-giderek-artan-tek-taragli-bagimlilik-mi/> (25.03.2015)

ve bazı tüketici ürünleri ön planda yer almaktadır. Türk işletmelerin Rusya'daki yatırım tutarı 7 milyar dolardan fazla olmuştur. Türk müteahhitleri bu ülkede 33,8 milyar dolar değerindeki projeleri tamamlamıştır. Rusya ve Türkiye arasındaki bavul ticareti ve turizm de son 20 yılda büyük aşama kaydetmiş ve vizesiz seyahatlerin başlaması ile daha da artış göstermiştir.²²²

2009 yılı ve sonrası dönemde Ankara ve Brüksel'in öncelikle Nabucco olmak üzere Anadolu'yu geçmek suretiyle Avrupa'ya varacak boru hatlarını bitirme konusundaki kararlılığının yanı sıra, Moskova'nın bu projelerde yer alarak kuzey-güney akışını güçlendirme girişimi çok yönlü merkez yaklaşımını tetiklemiştir. Rusya'nın Türkiye ve Akdeniz kanalıyla erişebileceğini değerlendirdiği piyasalar için ortaya attığı projeler, bu kapsamı güçlendiren unsurlar olmuştur. Rusya'dan başlayan Karadeniz'i ve Anadolu'yu kuzey-güney istikametinde geçip, Ceyhan'a ulaşacak Mavi Akım 2 doğal gaz ve Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı gündemde yer almıştır. Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı'na Kazak petrolünün de dahil olması söz konusudur. Kuzey-güney boru hatları projelerinin gündemde yer almaya başlamasıyla birlikte Ankara, enerjide köprü olma stratejisini doğu-batı hattının yanı sıra kuzey-güney doğrultusuna da atıfta bulunarak yeniden tanımlamıştır.²²³

Türkiye'nin enerji stratejisi, Rusya'dan doğalgaz sevkiyatını güvence altına alma ihtiyacı ve Doğu-Batı arasında hayati bir enerji köprüsü sağlama amacı arasında denge kurmayı tesis etmektir. Ekonomik işbirliğinin siyasi ilişkileri yürüten faktörlerden birisi olmasıyla beraber Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile kurduğu yakın işbirliği sadece ticaret verilerine yansımamakta, aynı zamanda karşılıklı bir ekonomik bağımlılık yaratmak suretiyle siyasal alanda ilişkilerin daha da derinleşmesine katkıda bulunmaktadır. Hem Türkiye hem de Rusya enerji ilişkilerinde karşılıklı çıkar ilkesine önem vermektedir. Herhangi bir proje ya da işbirliği konusu, her iki ülkenin de çıkarlarına hizmet etmelidir. Doğalgaz, bu iki ülke arasındaki kapsamlı ilişkilerin sadece bir boyutudur. Rusya-Ukrayna 2008 ve 2009 gaz krizlerinde ve de İran'ın Türkiye'ye yönelik olarak 2007 ve 2008 kış aylarında gaz kesintileri esnasında Moskova, Türkiye'ye karşı cömert davranmış ve kesintilerin olumsuz etkisiyle karşılaşmaması için Türk pazarına gaz tedariki konusunda

²²² Özbay, a.g.m., s.40

²²³ Kısacık, 21. Yüzyılda Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Mı, Yoksa Giderek Artan Tek Taraflı Bağımlılık Mı?, s.1

dikkatli davranmıştır. Bu örnek ve daha sonraki benzeri uygulamalar, Rusya'nın "güvenilir tedarikçi" olma konusundaki sözünü göstermektedir. Recep Tayyip Erdoğan tarafından sıklıkla gündeme getirilen karşılıklı fayda veya kazan-kazan prensibi, Mavi Akım ve daha güncel olan Akkuyu Nükleer Santrali gibi büyük projeler üzerinde Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında işbirliği yapılmasını olanaklı kılacak şekilde iki ülke arasında dengeli bir karşılıklı bağımlılık kurmayı amaçlamaktadır. Fakat bu durum, Türkiye'deki bazı enerji uzmanları tarafından sert bir biçimde eleştirilmekte ve hükümete, Rusya ile enerji alanında tek yanlı bir politika uygulamaması konusunda uyarılarda bulunmaktadır.²²⁴

Türkiye ve Rusya arasında, 1980'lerin ikinci yarısında enerji alanında hız kazanmaya başlayan ilişkiler, günümüzde çok farklı alanlara yansımaları olan bir ilişki durumundadır. Rusya'dan Türkiye'ye doğalgaz sevkiyatı ile başlayan enerji sahasındaki ilişkiler bugün Türkiye'nin ilk nükleer santralının Moskova tarafından inşa edilecek olmasıyla çok farklı bir boyuta ulaşmıştır. Doğalgaz alanında yüksek oranda dışa bağımlı durumda bulunan Türkiye'nin, enerji elde etme kaynaklarını çeşitlendirmeye yönelik bir politikası söz konusudur. Böyle bir politikası olmasına rağmen Ankara, ilk nükleer santral inşasını da, doğalgazda bağımlı olduğu bir ülkeye, ülke çıkarlarına aykırı şartlarla vermesi sorgulanması gereken bir durumdur.

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki enerji temelli gelişen ilişkilerin önümüzdeki yıllarda da artarak devam edeceği öngörülmektedir. Türkiye'nin Kremlin'e olan yüksek enerji bağımlılığından dolayı Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik müdahalesi konusunda fazla ses çıkaramaması, aslında bu alandaki ilişkilerin Ankara'nın Moskova'nın hassas olduğu konulara yönelik izlediği dış politikalar hususunda elini kolunu bağlaması açısından çok çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.²²⁵

Rusya, enerji alanında Türkiye'yi kendisine bağımlı hale getirerek, bu durumu ileride gerek ikili ilişkilerde gerekse bölgesel konularda bir avantaj olarak elinde bulundurmaya isteyebilir. Bu konuda Rusya'nın şu ana kadar başarılı olduğu da söylenebilir. Türkiye kendisi için olumsuz cereyan etmiş olan bu süreci, lehine çevirmek

²²⁴ Sina Kısacık, "21. Yüzyılda Avrasya Jeopolitiği Bakımından Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri", 2014, <http://politikaakademisi.org/21-yuzyilda-avrasya-jeopolitigi-bakimindan-turkiye-rusya-federasyonu-iliskileri/> (26.03.2015)

²²⁵ Kısacık, **21. Yüzyılda Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Mı, Yoksa Giderek Artan Tek Taraflı Bağımlılık Mı?**, s.1

için alternatif enerji kaynaklarının kullanımına ve teminine hız vermelidir. Bu konuda Türkiye'nin mevcut hidroelektrik enerji kapasitesinin yaklaşık %30'unu kullanabildiği gerçeği göz önünde bulundurulursa, işe hidroelektrik enerji kullanımını arttıracak projeleri hayata geçirmekle başlaması doğru bir yaklaşım olacaktır. Bunun yanı sıra, Türkiye doğalgazdan elektrik elde etme faaliyetlerinden bir an önce vazgeçmelidir. Bunun için iki önemli neden bulunmaktadır: Birincisi, doğalgazdan elektrik enerjisi üretmek pahalıdır. İkinci nokta ise, Rusya'ya doğalgaz konusunda olan bağımlılığımız yaklaşık %70'ler seviyesinde iken, alınan doğalgazın elektrik enerjisi üretiminde de kullanılması, dolaylı yoldan Türkiye'yi orta ve uzun vadede elektrik enerjisi konumunda da Rusya'ya bağımlı hale getirecektir.²²⁶

Türkiye, gelecek yıllarda büyük güçlerin sahne aldığı enerji oyununda ABD-Rusya arasında kalabilir. Özellikle petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçiş güzergahı üzerinde bulunması ve bu doğrultuda enerji köprüsü olma hedefini gerçekleştirebilmesi için, iki taraf arasında dengeli ve akılcı bir politika izlemesi, Türkiye'nin yararına olacaktır. İki güçten herhangi birini tamamen göz ardı ederek uygulamaya konacak politikalar, ileride Türkiye'yi, dış politika konularında zor durumda bırakabilir.

4.4. Türkiye'nin Enerji Politikası

Üç kıtanın birleştiği bir coğrafyada yer alması ve Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan su yollarına sahip olması, Türkiye'ye jeostratejik açıdan çok büyük önem kazandırmıştır. Diğer taraftan, Türkiye kendi iç kaynakları ile tüm enerji gereksinimini karşılamak olanağı kısıtlı olan bir ülke olmasından dolayı ülke dışından güvenli enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Enerji tüketiminin yaklaşık %70'i ithalatla karşılanmaktadır. Türkiye'nin enerji gereksinimi ekonomik gelişmeye bağlı olarak artan bir seyir izlemiştir. Bu sebeple dışa bağımlı olan bir enerji politikası izlemek zorunda kalmıştır. Enerji yönü ile dışa bağımlık, Türkiye'nin jeostratejik konumundan gereği kadar faydalanamamasına ve dış politikaya yönelik alınabilecek kararlarda bir faktör olarak dikkate alınmasına neden olmaktadır.

Türkiye'nin enerji güvenliğinin esası, enerji gereksinimini kesintisiz ve güvenli bir şekilde karşılamak olarak söylenebilir. 1990'lı yıllarda yaşanan küresel gelişmeler, ulusal

²²⁶ Gülşen, **Rusya'nın Enerji Politikası**, ss.53-54

enerji kaynakları yetersiz olan Türkiye'nin enerji jeopolitiğini farklı bir şekilde oluşturmasına sebep olmuştur. Oluşturulan yeni politika, küresel gelişmelerden ve stratejik konumundan faydalanarak enerji gereksinimini kesintisiz ve en güvenli şekilde sağlamak, doğu-batı arasında enerji merkezi olmak şeklinde şekillenmiştir. Bu strateji doğrultusunda girişilen çabalara küresel politik gelişmeler de olumlu yönde destek sağlamıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra yakın çevresinde meydana gelen olaylar, Türkiye'nin enerji güvenliği kavramını derinleştirmiş ve genişletmiştir. Buna göre yeni enerji güvenliği, enerji arzının kesintisiz devamını sağlamak ile başta Karadeniz, Kafkasya, Hazar bölgesinde bulunan enerji rezervlerinin geliştirilmesinde ve alternatif güzergahlara yönelik çalışmalarda aktif rol üstlenmek şeklinde belirlenmiştir. Bölge ülkeleriyle tarihi ve kültürel bağları bulunan ve jeostratejik konuma sahip Türkiye'nin, enerji zengini Hazar ve Orta Doğu bölgeleri ile Avrupa arasında bir köprü teşkil etmesi, ayrıca kendi ihtiyaçlarını da farklı kaynaklardan karşılaması hedeflenmiştir. Çok boyutlu bir niteliğe sahip Türkiye'nin enerji stratejisini, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve enerji arz güvenliğini sağlamak, bölgenin önde gelen tüketim ve transit terminali olmak, şeklinde özetlemek mümkündür.

Türkiye bu politikaları uygulamaya başlarken tarihsel bir fırsat yakalamıştır. Dağılan SSCB'nin bıraktığı boşluğu doldurmak isteyen ABD; Karadeniz, Kafkaslar ve Orta Asya'da yeni bağımsızlıklarını kazanan devletlerle tarihi ve kültürel yakınlık içinde bulunan Türkiye'nin "yumuşak güç"ünden faydalanmak istemiştir. ABD ve Türkiye kısmen örtüşen enerji jeopolitik hedeflerine ulaşmak için ortak hareket etmeye başlamıştır. Türkiye, Orta Doğu ve Hazar Havzası ile Batı arasında doğal bir enerji köprüsü olmanın gerekliliğini algılayarak bu politikalara yönelmiştir.²²⁷

Hem bölgesel bir enerji ticaret merkezi hem de büyüyen bir enerji tüketicisi olarak Türkiye'nin dünya enerji piyasasındaki önemi giderek artmaktadır. Ülkemizin enerji talebi geçtiğimiz son yıllarda artmış olup, gelecekte de bu artışın devam etmesi beklenmektedir. Ülkemizin toplam birincil enerji kaynağı tüketimi 2012 yılında 119,2 Mtep olarak gerçekleşmiştir. Birincil enerji kaynakları tüketimi içerisinde ilk kez 2008 yılında en büyük payı alarak birinci sıraya yerleşen doğalgazın, 2009 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle

²²⁷ Demir, **Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Bölgeleri Enerji Kapasitelerinin Türkiye'nin Enerji Güvenliği Açısından Önemi**, ss.619-620

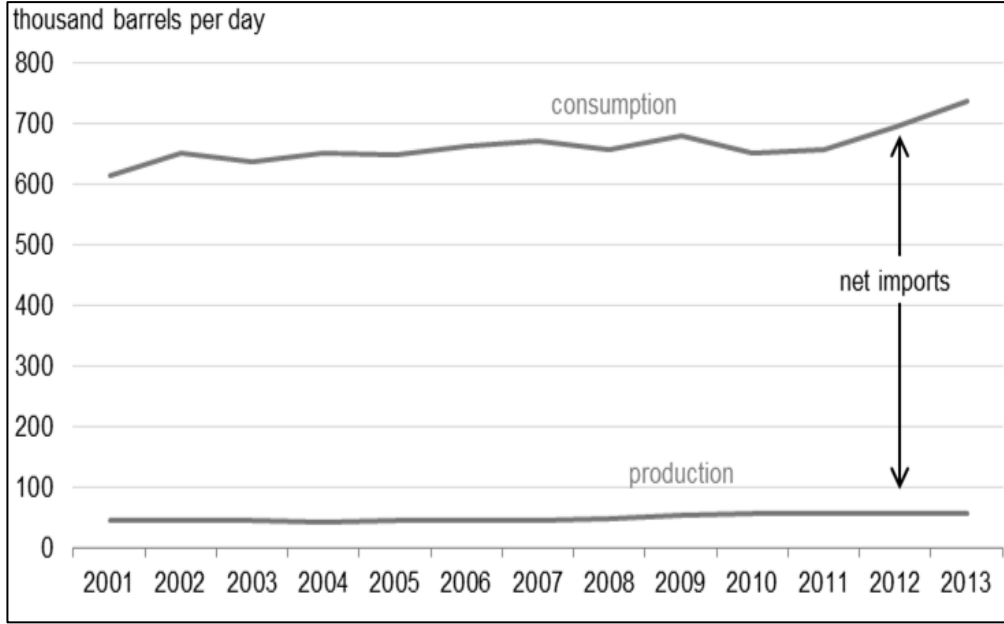
tüketiminde bir miktar gerileme olmasına rağmen bu konumu hala devam etmektedir. Ülkemizin doğalgaz tüketim profilinde göze çarpan temel husus, birincil enerji kaynağı olarak doğalgaz kullanımının elektrik üretimindeki yüksek payıdır. Elektrik üretimi amaçlı doğalgaz tüketiminin yanı sıra, sanayi ve mesken amaçlı doğal gaz tüketiminin de gelecek yıllarda artış eğiliminde olması beklenmektedir. Petrol tüketimi ise 2001 yılından 2008 yılına kadar olan dönemde birincil enerji kaynakları tüketiminde birinci sırada yer alırken bu yıldan itibaren yerini doğalgaza bırakarak en çok tüketilen ikinci enerji kaynağı konumuna gelmiştir. Ülkemiz birincil enerji kaynakları tüketiminde kömür üçüncü sırada yer almakta olup, kömürü sırasıyla hidroelektrik ve yenilenebilir enerji kaynakları takip etmektedir.

Ülkemizin, her geçen gün daha büyük ölçüde ihtiyaç duyduğu ve modern toplumun en önemli enerji kaynaklarından birisi olan doğalgazın, öncelik olarak yurt içi kaynaklardan sağlanması amacıyla, kara alanlarımızın yanı sıra son yıllarda özellikle denizlerimizde başta TPAO olmak üzere yerli ve yabancı şirketler tarafından yoğun bir şekilde arama ve sondaj faaliyetlerinde bulunmaktadır. Yerli kaynaklara ağırlık vererek, ithalat bağımlılığının düşürüldüğü, kaynak ve ülke çeşitliliğinin artırıldığı, enerjinin verimli kullanıldığı, sanayimizin rekabet gücünü artıracak seviyede enerji fiyatını sağlayacak şeffaf ve rekabete dayalı pazarın oluşturulduğu, çevre ile uyumlu, dünya enerji sistemi ile bütünleşmiş bir enerji sistemi ve sektör yapısının kurulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda yerli kömür, petrol ve doğalgaz arama-üretim faaliyetlerine öncelik verilmektedir.²²⁸

Petrol ve doğalgaz bağlamında, büyük ölçüde dışarıya bağımlı olan Ankara, bu alanlarda tedarikçi çeşitliliğine gitmek amacıyla yeni politikalar oluşturmakta ve buna uygun stratejiler geliştirmektedir. Türkiye'nin enerji politikasının en önemli ayaklarından birisi, bölgesel çerçevede bir enerji terminali oluşturmaktır. Doğusunda bulunan zengin hidrokarbon kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasında Doğu-Batı Enerji Koridoru ve Güney Gaz Koridoru bağlamında anahtar bir ülke konumuna sahiptir.

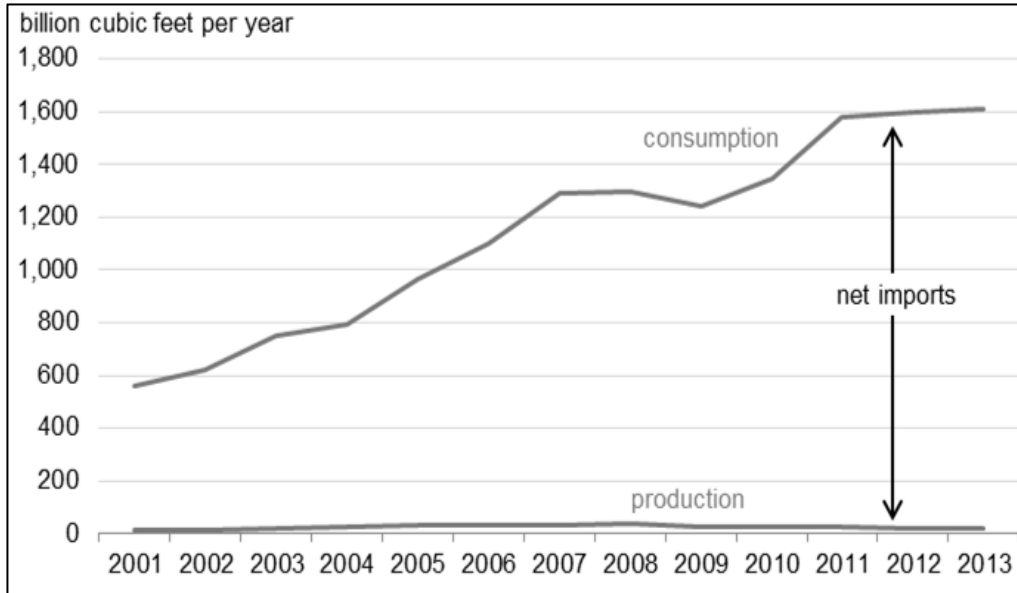
²²⁸ Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ), "Sektör Raporu", 2013, <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r+Raporu%2FBOTAS+2013+Sektor+Raporu.pdf> (27.03.2015), ss.12-17

Şekil 10: Türkiye'nin Petrol ve Diğer Sıvılar Üretimi ve Tüketimi

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, 2014, <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Turkey/turkey.pdf> (27.03.2015)

Şekil 11: Türkiye'nin Doğalgaz Üretimi ve Tüketimi

Kaynak: U.S. Energy Information Administration, 2014, <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Turkey/turkey.pdf> (27.03.2015)

Bulunduğu coğrafyanın büyük ülkelerinden biri olarak Türkiye, çevre ve enerjiyle ilgili ve de işbirliği çabalarında büyük bir potansiyel rol oynama şansına sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkiye, bazı bölgesel işbirliği mekanizmaları geliştirmiş ve diğer girişimlere de aktif olarak katılmıştır. Ankara, enerji üreticisi bölge ülkelerinden Avrupa'ya petrol ve doğalgaz taşınması için alternatif yollar aramaya başlamıştır. Bu noktada, AB ülkelerine yönelik enerji ithalatlarındaki artış ekonomik büyümesini desteklemek için Türkiye'ye yeni ve karlı bir fırsatın kapılarını açmıştır. Enerji üreticisi ve tüketicisi ülkelerin ortasında doğru bir konumda bulunan Türkiye, bu jeopolitik pozisyonu bir fırsat penceresi olarak algılamış ve daha liberal bir enerji pazarı yaratmayı hedeflemek suretiyle güvenilir, çeşitliliğe dayanan ve verimlilik temelinde enerji politikaları geliştirmeye yoğunlaşmıştır.²²⁹

Bugün Türkiye'nin enerji politikasını oluşturan temel ilkeler şunlardır:

_Genel olarak enerjinin zamanında, yeterli miktarda ve olabildiğince çevreyle uyumlu bir biçimde sağlanmasının güvence altına alınması;

_Enerji talebinin mümkün olduğunca yerli ve yenilenebilir kaynaklardan karşılanması noktasında gerekli tedbirlerin alınması ve arama çalışmalarının arttırılması;

_Enerji üretim (özellikle elektrik üretiminde) ve tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi;

_Üretim ve tüketim süreçlerinde enerji verimliliğinin artırılması doğrultusunda gerekenleri yapmak ve gerekli tedbirleri almak;

_Verimlilik ve etkin olmayı hedefleyen enerji sektörünün liberalleştirilmesi çalışmalarını sürdürmek, rekabetçi ve şeffaf bir enerji sektörü oluşumu açısından gerekli olan iyileştirici tedbirleri almaya devam etmek;

_Karşılıklı bağımlılık bağlamında benimsenmiş olan “enerji koridoru” ve “enerji terminali” rolüyle uyumlu olarak Türkiye'nin jeopolitik konumundan etkin bir biçimde faydalanmak;

²²⁹ Sina Kısacık, “Türkiye: Enerji Bağımlılığı Sarmalında Gelişen Bir Ülke”, 11.09.2013, <http://politikaakademisi.org/turkiye-enerji-bagimliliği-sarmalinda-gelisen-bir-ulke/> (27.03.2015)

_Artan enerji talebinin karşılanmasının güvence altına alınması amacıyla enerji arz güvenliğine öncelik vermek, bu güvenliğin artırılması amacıyla yönelik projeler geliştirilmesine önem vermek (doğalgaz depolama kapasitesini artırmayı ve iletim sistemini güçlendirmeyi hedef alan projeler gibi);

_Genel çevre şartlarında iyileşme sağlama ve benimsenmiş olan sera gazı emisyon amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olarak enerji üretiminin tüm safhalarında temiz enerji teknolojilerinin geliştirilmesi ve kullanılmasının temini için gerekli tedbirleri almak.²³⁰

4.4.1. Türkiye'nin Enerji Politikasının Ana Hatları

Türkiye her ne kadar enerji üreticisi bir ülke olmasa da, gerek geçmişten itibaren Doğu ve Batı blokları arasındaki rekabetin kesişme noktası olması gerekse de benzersiz denilebilecek jeopolitik olanakları nedeniyle, 21. yüzyıldaki enerji temelli denklemlerin önemli bir kısmında kritik bir ülke olarak yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu politikalardaki varlığı, kendi gücüyle değil koşulların zorlamasıyla jeopolitik bir ödül niteliğindedir.

Enerji kaynakları bakımından fakir bir ülke olarak görünen Türkiye, tükettiği enerjinin çok önemli bir kısmını ithal etmektedir. Türkiye'nin enerji ithalatı için ödediği toplam tutar 2010 yılı için 38,4 milyar dolar iken enerji ithalatının toplam ithalat içerisindeki payı %20,7'dir. 2011 yılı rakamları ile ithal edilen enerjinin tamamı 90 milyon ton petrol eşdeğeri iken bunun 73 milyon ton kadar sadece doğalgaz ve petrolden oluşmaktadır. Enerji ithalatı için ödenen toplam tutar 54 milyar dolar iken bunun 34,4 milyar doları petrol ve doğalgaz için ödenmiştir. 2012 yılsonu ithalatı ise, 98 milyon ton eş değeri petrol iken bunun 75 milyon ton kadarı yine petrol ve doğalgazdan oluşmaktadır. Türkiye'nin toplam 120 milyon ton eşdeğeri petrol olan enerji arzı içerisindeki yerli üretim payı ise 34 milyon ton civarındadır. Bu veriler açık bir şekilde göstermektedir ki, Türkiye enerji tüketiminde önemli ölçüde dış kaynaklara bağımlıdır ve bu kaynakların da %75'ten fazlası petrol ve doğalgazdır.²³¹

Türkiye'nin enerji stratejisi çok boyutlu bir niteliğe sahiptir. Kaynak ülke ve güzergah çeşitliliği, Avrupa enerji güvenliğine katkıda bulunmak, coğrafi konuma dayalı

²³⁰ Yazar, **Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri**, ss.60-62

²³¹ Dağ, a.g.m., ss.212

köprü konumunu kullanmak, Rusya, Norveç ve Cezayir gibi enerji naklinde ana arterlerden birisi olmak, Ortadoğu ve Hazar enerji kaynaklarının piyasalara güvenli bir şekilde transferini sağlamak bu stratejinin temel unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, enerji kaynakları açısından üretici ülkelerle tüketici ülkeler arasında doğal bir köprü görüntüsüne sahiptir. Bu özelliği, Türkiye'yi, kaynak ve güzergah çeşitlemesi açısından önemli bir ülke olarak ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca Hazar ve Ortadoğu enerji kaynaklarının piyasalara ulaştırılma sürecinin her aşamasına katılım da Türkiye için önemli bir politika olarak ön plana çıkmaktadır.²³²

Enerji alanı, Türk dış politikasındaki ağırlığını arttırmakta ve giderek önemli ölçüde Türk dış politikasının ana dinamiği ve belirleyeni haline gelmektedir. Enerji politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında Türkiye'de çevre dikkati ve hassasiyeti giderek daha önemli ve öncelikli bir hal almaktadır. Bu bağlamda, son yıllarda, Türkiye'nin AB'ye üyelik çabalarına paralel biçimde gözle görünür iyileşmeler yaşanmaktadır. Kömür yakıtlı mevcut termik santrallerdeki iyileştirme çalışmaları bu çerçevede kayda değerdir. Sözü edilen bu iyileştirmeler Türkiye'yi Kyoto Protokolü karşısında daha iyi bir pozisyona getirmiştir. Getireceği maliyetler de göze alınarak Kyoto Protokolü'nün onaylanması konusundaki açılım da yerinde bir tutum olmuştur ve bu adım gelecek kuşaklara daha temiz ve yaşanabilir bir dünya bırakmak şeklinde özetlenebilecek bir kaygıyı merkez almaktadır.²³³

Türkiye, eski Sovyetler Birliği ülkeleri olan Orta Asya Türk Cumhuriyeti ülkeleriyle dilsel ve güçlü kültürel bağlara sahiptir. Türkiye, Orta Asya ülkeleriyle ticari ve ekonomik olarak yaptığı anlaşmalarla onların dünyaya açılmasını sağlamaya çalışmaktadır.²³⁴ Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında Hazar Denizi konusunda Rusya karşısında gerçekleştirilecek bir işbirliği Türkiye'nin Orta Asya politikasının temel esaslarından biri olmak zorundadır. Bu ülkelerle ilişkilerin ihmal edilmesi durumu, Sovyetler Birliği'nin Rusya imparatorluğu şeklinde geri dönüşüne ortam

²³²Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Enerji Stratejisi", t.y., http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (27.03.2015)

²³³ Yusuf Yazar, "Türkiye'nin Enerjideki Durumu ve Geleceği", **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, 2010, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/58085.pdf> (28.03.2015), s.17

²³⁴ Giovanni Ercolani, "The Geopolitical and Economic Transition in Eurasia: Problems and Prospects", Vildan Serin ve diğerleri (Ed.), **Turkey and Energy: Human Factor and Security içinde** (105-119), New York: Global Scholarly Publications, 2004, s.117

hazırlar ve Türkiye'yi de Hazar Havzası'ndan uzaklaştırır.²³⁵ Türkiye, sahip olduğu konumun avantajlarına rağmen enerji oyununda Rusya ile ABD arasında sıkışmış durumdadır. Çünkü bu mücadelenin sebebi olan Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarıyla ilgili olarak Rusya'nın da ABD'nin de Yeni Büyük Oyun bağlamında kendi ulusal çıkarlarına yönelik amaçları vardır. ABD, Sovyetlerin dağılmasından itibaren Orta Asya'da hakimiyet kurmanın yollarını ararken, Rusya da küresel pazarlarda bir enerji tekeli yaratabilmek için enerji kaynaklarını denetim altına almanın peşindedir. Bölge kaynaklarına yönelik kendine göre hedefleri olan Türkiye, Rusya ile yakın ilişki içerisine girdiği zaman ABD'nin etkinlik imkanı ortadan kalktığından dolayı ABD baskısıyla karşılaşmaktadır. Öte yandan bu kaynakların Batı pazarlarına açılması için, ABD ile işbirliğine gittiğinde ise, Rusya için bir tehdit olarak algılanmakta ve Rusya tarafından bölgeden dışlanmak istemektedir. Türkiye'nin bu açmazı, jeopolitikteki güç ve konum orantısızlığı ile ilgili bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şekilde iki tarafın arasında sıkışmış olan Türkiye, bölgede tek başına hareket edememekte, tek başına proje geliştirmemektedir. Türkiye, hedeflediği enerji stratejilerini gerçekleştirebilmek için her iki gücü de karşısına almamaya özen göstermektedir. Ancak, bu durum da Türkiye'nin etkinliğini zayıflatmaktadır.

Türkiye, enerji konusunda baştan beri kaynak ve güzergah çeşitlemesi, sektörler arası uyum, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Hazar bölgesini birbirine bağlayan, enerji diyalogunu temel alan bir enerji merkezi olmayı amaçlamaktadır. İran ve Rusya dolayısıyla Hazar enerji kaynaklarının piyasalara taşınmasında Türkiye'nin öne çıkması, Türkiye'nin bölgesinde bir enerji merkezi planlarını hayata geçirmesine imkan vermektedir. Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu enerji miktarının gelecekte daha da artacak olmasıyla birlikte Rusya dışı alternatiflerin önem kazanması, bu bağlamda Hazar Denizi'ndeki Azerbaycan mülkiyetindeki enerji kaynaklarıyla birlikte Türkmenistan ve Kazakistan enerji kaynaklarının Avrupa için öneminin artması, Türkiye üzerinden enerji geçişini önemli bir konu haline getirmektedir. Rusya dışı alternatiflere ihtiyacı olan Avrupa için, enerjide yeni bir çözüm olarak Güney Gaz Koridoru ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu koridorun önemli bir ayağı olan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ile yıllık 40-50 milyar m³ Hazar doğalgazının Avrupa'ya ulaşması amaçlanmaktadır. Avrupa'nın enerji güvenliği için ortaya çıkmış olan Güney Gaz Koridoru fikri 2011 yılında AB ve Azerbaycan arasında

²³⁵ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s.181

bir anlaşmayla ilan edildikten sonra bu koridorun en önemli ayağı olan Türkiye'nin üzerinden geçecek olan TANAP projesinin önemi daha da artmıştır. Hazar enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında ve Avrupa'nın enerji tedarikinde Türkiye, bir geçiş ülkesi olarak kilit ülke konumunu iyice pekiştirmiştir. Türkiye'nin hem kendi kullandığı enerji kaynaklarının çeşitliliğini sağlayacak olan hem de uzun vadede Avrupa'nın Rusya'dan temin ettiği doğalgaza önemli bir alternatif olacak Azerbaycan doğalgazını Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan TANAP sözleşmesi, 26 Haziran 2012'de Türkiye ile Azerbaycan arasında imzalandı. Bu proje, tamamen Türkiye ile Azerbaycan inisiyatifinde ortaya çıkan proje olarak ayrı bir öneme sahiptir. İlk etabı 2018 yılında tamamlanacak olan proje, Avrupa'nın çok önemseydiği Güney Gaz Koridoru'nun en önemli ayağını teşkil etmektedir. 2018'de 10 milyar m³ olarak planlanan taşıma kapasitesinin 2026 yılında 31 milyar m³'e çıkarılması hedeflenmektedir. Ayrıca Avrupa, Irak'ın kuzeyindeki enerji kaynaklarının da Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını istemekte bu da Türkiye'nin bağlantı ülkesi olma stratejisini daha da güçlendirmektedir. Türkiye'nin enerji üzerinden Avrupa, Hazar, Ortadoğu gibi birbirine ulaşımı çok zor coğrafyaları birleştirmesi birbirinden farklı ilişki ağları üzerinden politik etkinin artmasına yol açmaktadır. Bu ilişkilerin yarattığı siyasi etkiler ve güç, Türkiye'yi bölgesinde etkili bir güç konumuna taşımaktadır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye, birbirinden farklı bölgelerin enerji kaynaklarını toplayıp, onu da ihtiyaç duyulan piyasalara dağıtan önemli bir enerji merkezi niteliği kazanmaktadır. Bu da Türkiye'nin en başta ortaya koyduğu enerji geçiş ülkesi (enerji köprüsü) stratejisini uygulamaya çalıştığını göstermektedir.²³⁶

4.4.2. Enerji Koridoru Yoluyla Türkiye'nin Açılım Stratejisi

Türkiye'nin enerji politikasının amacı, Türkiye'yi bölgenin enerji köprüsü haline getirmektir. Bu amaçla, Türkiye, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji koridorları bağlamında Rusya ve Batılı devletler tarafından ortaya atılan uluslararası projelere açık destek vermektedir. Bu bağlamda, bir yandan Nabucco projesine ortak olarak iştirak eden Türkiye, diğer yandan Rusya'nın Karadeniz'deki kendisine ait münhasır ekonomik bölgesinde sismik araştırma yapmasına izin vermektedir. Türkiye'nin mevcut yaklaşımı, Avrupa Birliği'nin yaklaşımı ile benzerlik göstermektedir. Fakat Rusya daha çok emperyalist anlayışla hareket ederek, dünya enerji sektörünü kontrolü altına almayı arzu etmektedir. ABD ise, Kuzey-Güney hattına ilişkin girişimleri temkinli şekilde karşılarken,

²³⁶ Dağ, a.g.m., ss.214-215

Nabucco projesine açık destek vermektedir. Bugün Batılı ülkelerin enerji talepleri düşünüldüğünde, Türkiye, kaçınılmaz olarak bölgenin en önemli enerji terminali olma yolunda ilerlemektedir.²³⁷

Güvenli bir enerji nakil güzergahına sahip olmak, enerji güvenliği sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu durum, özellikle boru hattı geçişi için güvenli bir güzergahı sağlayabilecek uygun coğrafi konuma sahip ülkelere “enerji koridoru” rolü oynama imkanı sunmaktadır. Bulunduğu coğrafyanın kendisine sunduğu bu imkanı keşfetmiş olan Türkiye, 2000’li yıllarla beraber, sahip olduğu bu imkandan yararlanmasını mümkün kılacak politikalar geliştirmiştir. Enerji konuları, Türk dış politikasındaki ağırlığını artırmıştır. Bu çerçevede Türkiye, enerji üreten ülkelerle enerji ithal etmek durumundaki Avrupa ve diğer dünya ülkeleri arasında yer alan pozisyonuyla bir “enerji koridoru” ve “enerji terminali” rolünü başarılı bir diplomasi planıyla sürdürmektedir. “Enerji koridoru” ya da “enerji terminali” projeleri, büyük uluslararası projeler olmaları niteliğiyle politik desteğin yanı sıra devletin en üst düzeyde diplomasi desteği ve katkısı olmadan gerçekleştirilmesi pek mümkün olmayan projelerdir. Örneğin, bir enerji projesi olarak BTC projesi dünya çapında bir mühendislik başarısı olduğu kadar, bir diplomasi başarısı olarak da değerlendirilmelidir. Şimdilerde ise Türkiye, Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi, Samsun Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı Projesi gibi diğer uluslararası projelerin en doğru ve iyi şartlarda gerçekleşmesini sağlamak üzere belli bir enerji diplomasisi yürütmeye çalışmaktadır.²³⁸

Hazar petrolünü Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Akdeniz’deki Ceyhan limanına, oradan da dünyaya taşıyacak olan BTC boru hattı projesinin gerçekleştirilmesi, Türkiye açısından, ulusal çıkarlara hizmet edecek önemli bir girişimin başarıya ulaştırılması olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye açısından bakıldığında BTC boru hattı projesi, küresel politikada etkinliğini arttıracığı için, kendisinin dış politikasının en önemli girişimleri arasında bulunmaktadır. Ayrıca sadece kendisi için değil, fakat aynı zamanda Batı için büyük faydalar getirecek bir proje niteliği taşımaktadır. Diğer taraftan BTC boru hattının ve onunla bağlantılı doğalgaz hatlarının faaliyete geçmesi, Orta Doğu kaynaklarına alternatifler ortaya çıkarmış olacak ve Azerbaycan ile Gürcistan’ın dış güçler ve aşırı

²³⁷ Ertan Efeğil ve Neziha Musaoğlu, “Rusya-Avrupa Birliği Ekseninde Türkiye’nin Enerji Politikasının Analizi”, 2009, http://iaud.aydin.edu.tr/makaleler/yil1sayi1/IAUD_Yil_1_Sayi_1_Makale_3.pdf (28.03.2015), s.28

²³⁸ Yazar, **Türkiye’nin Enerji Durumu ve Geleceği**, ss.17-18

unsurlar tarafından kullanılmasının önüne geçerek bu ülkelerin güçlendirilmesine yardımcı olacaktır. Türkiye'nin kendisinin enerji ihtiyaçlarının giderilmesi de daha ucuz ve kolay bir şekilde gerçekleştirilecektir.

Türkiye'nin enerji güvenliği denkleminde önemli bir değişken olduğu inkar edilemez bir gerçektir. Batılı devletlerin, kendilerinin stratejik çıkarları açısından hayati önem taşıyan Türkiye'yi ve onun etrafındaki bölgeyi göz ardı etmeleri mümkün değildir. Türkiye, İran Körfezi ile Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanmasında önemli roller üstlenebilmesini sağlayacak stratejik bir konuma sahip bulunmaktadır.²³⁹

“Enerji koridoru” veya “enerji köprüsü” konseptleri daha önceden de zaman zaman kullanılmıştır. Ancak bu konseptler hiçbir zaman son dönemdeki kadar güçlü bir biçimde benimsenmemiştir. Bu konseptin öngördüğü rolün güçlü bir biçimde benimsenmesi, belli ekonomik avantajlar sağlamanın yanı sıra Türkiye'nin AB'ye tam üyelik çabalarına da katkı sağlamıştır. Türkiye'nin AB'nin enerji güvenliğinin sağlanmasında göz ardı edilemez bir yeri olduğu çok açıktır. Böyle bakıldığında beklenmesi gereken durum, AB yetkililerinin Türkiye'nin tam üyeliğine verdikleri desteği arttırmalarıdır. Şartlar, doğru bir partner olarak görünen Türkiye için, süreci mümkün olduğunca hızlandırmayı ve kolaylaştırmayı öngörmektedir. Bir başka söyleyişle, enerji kartı Türkiye'nin AB üyeliği yolunda elini güçlendiren bir karttır.²⁴⁰

Tarih boyunca İpekyolu ticaretinin en önemli duraklarından birisi olan Türkiye'nin önemi, önümüzdeki dönemde de giderek artacaktır. Enerji koridoru olma yolunda birçok adım atılmaktadır. Doğu'nun zengin yer altı kaynaklarının Türkiye üzerinden Batı'ya ulaştırılacağı enerji hattı projeleri de hızla ilerlemektedir. Türkiye, önümüzdeki dönemde bölgenin en önemli aktörlerinden birisi haline gelecek adımları hızla atmaktadır. Özetle, ticaret Doğu'dan Batı'ya kaydığında da Batı'dan Doğu'ya kaydığında da Türkiye avantajlı olmaktadır.²⁴¹

²³⁹ Uslu, a.g.e., ss.209-211

²⁴⁰ Yazar, **Türkiye'nin Enerji Durumu ve Geleceği**, ss.18-19

²⁴¹ M. Levent Yılmaz, “Küresel Ekonomik Dengeler ve Türkiye'nin Yolu”, **Stratejik Düşünce Dergisi**, 5(57), 105-107, 2014, s.107

4.5. Rusya Federasyonu ile Rekabet Mi? İşbirliği Mi?

Rusya ve Türkiye iki tarihi komşudur. Bu komşuluk, uzun süre çıkar çatışmaları, rekabet ve savaşlar üzerinden yürümüştür. Bugün ise durum tarihsel komşuluk ilişkilerinden daha farklı boyutlar içermekte ve rekabet kadar işbirliği imkanları da gündeme gelmektedir. Bir yandan Rusya'nın enerjide tekel yaratma çabası ile Türkiye'nin enerji güvenliğinde söz sahibi olma politikaları çatışırken, diğer yandan da Karadeniz ve Havzası gibi konularda Rusya ve Türkiye iki ciddi ortak olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, Batı merkezli enerji politikaları Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri karmaşık bir hale getirmektedir. Türkiye'nin Avrasya jeopolitiğinde etkin olabilmek amacıyla, Batı ile ortak hareket etmesi, Rusya ile Türkiye'nin karşı karşıya gelmesine yol açarken, ABD'nin kendi çıkarları için özellikle Karadeniz Bölgesi'ne yönelik arayışlarda olması ise Türkiye ile Rusya'yı bir anda iki yakın komşu haline getirmektedir. Öte yandan enerji kaynaklarının nakledilmesi, Türkiye'nin Ermeni ve Kıbrıs sorunları, Rusya'nın Ukrayna ve Çeçenistan sorunları, Karadeniz Havzası'nda ortak yaşam normları geliştirebilmek, ortak komşularla iyi ilişkiler geliştirebilmek gibi konular bu komşuluğu çeşitlendiren etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki temel sorunları bir bütün olarak; etnik sorunlar, Azeri-Ermeni çatışması, boru hatları meselesi, Boğazlar, Gürcistan ve Ermenistan'daki Rus askeri varlığı, Rusya'nın Transkafkasya'daki askeri varlığı, Karadeniz'de Türkiye'nin artan donanma gücü, Çeçenistan, Rusya'nın İran'a yakın durması şeklinde sıralamak mümkündür. Bunun yanı sıra, Türkiye ile Rusya'nın daha yakın ilişki içerisinde olması için konjonktürel faktörler de söz konusudur.²⁴²

Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin önemli bir ayağını da Mavi Akım projesi oluşturmaktadır. Rusya bu projeyi hayata geçirmekle, Türkiye'yi adeta kendisine bağlamış ve büyük kazançlar elde etmiştir. Bu noktada Rusya'nın Türkiye yönelik temel amacı şöyledir: Türkiye'nin gaz ihtiyacını büyük ölçüde tek başına karşılayarak Türkmen ve Azeri gazının Türkiye'ye taşınmasını mümkün olduğunca geciktirmek ve böylece AB'ye gaz teminindeki liderliğini devam ettirmektir. AB'nin Türkmen ve Azeri gazını alabilmesinin temel koşulu, ara tüketim pazarı olan Türkiye'nin bu gazları bir miktar tüketmesidir. Türkiye'nin alıcı ülke olması durumunda, Türkmenistan'dan Hazar geçişli boru hattının Türkiye'ye ulaştırılması, Türkiye üzerinden de Avrupa'ya geçiş yapması çok

²⁴² Dağ, a.g.m., s.216

kolaylaşacaktır. Ancak temel sorun, Türkiye'nin gaz ihtiyacının çözümü için, bir başka yolu Rusya'yı seçmesidir.²⁴³

Sovyetler Birliği döneminde, Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarını piyasalara taşıyan boru hatlarının tamamı Rusya'ya yönelik olarak inşa edilmiştir. Bu durum, bölge devletleri bağımsız hale geldikten sonra bile onları Rusya'ya bağımlı olmaya zorlamıştır. Sovyet mirası olan altyapının tamamı, bölgede Rusya'nın ağırlığını artırmaktadır. Bölge ülkelerinin Sovyetler sonrası dönemdeki temel arayışı, Moskova'ya bağımlılığı azaltmaktır. Türkiye, Batıyla işbirliğinin bir parçası olan BTC ile enerji geçiş ülkesi stratejisinde önemli bir imkan elde etmiştir. Bu hat ile bir yandan Boğazlardaki petrol trafiğini azaltmak isteyen Türkiye, diğer yandan enerji jeopolitiğinde güçlü bir ülke konumuna gelmek istemektedir. Bakü'den başlayıp Ceyhan Terminali'nde sona eren BTC Boru Hattı, Hazar Petrolleri'nin Türkiye ve Batıya aktarıldığı tek güzergahtır. Hazar petrollerini Rusya'yı pas geçerek Batı'ya ulaştıran bu hat, Rusya'nın bu bölgeyle ilgili olarak enerji kaynaklarına ilişkin planlarını suya düşüren bir hattır. Ayrıca bu hatta Kazakistan petrollerinin de bağlanması, Rusya'nın bölgedeki enerji tekeli olma şansını tamamen ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan, bu hattın ortaya çıkmasında ABD'nin çok önemli çaba ve katkılarının olması bu hattı, Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli bir rekabet unsuruna dönüştürmektedir. Rusya'nın enerji naklinde önceliğinin kuzey hattı olması, bunun yanında en ekonomik hattın İran üzerinden geçecek bir hat olmasına karşın, Batı ülkelerinin ise enerji güvenliği açısından en uygun buldukları güzergah BTC'dir. ABD'nin BTC'yi desteklemesinin ana sebebi, Rusya'nın tekelinin önüne geçmek ve İran ile yaşadığı problemlerdir. Bu iki durum, Hazar enerji kaynaklarının naklinde, Türkiye'yi, aktif olarak ön plana çıkarmaktadır. Diğer taraftan, özellikle Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığının sürekli şekilde artması ve Rusya'nın rekabete açık olmayan tutumu, Hazar enerji kaynaklarının dünyaya açılmasını sağlayan Türkiye'yi, Batı açısından stratejik bir geçiş ülkesi konumuna getirmektedir.²⁴⁴

Uluslararası sorunlar üzerindeki görüş ayrılıklarına ve hatta derin anlaşmazlıklara rağmen Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini son zamanlarda geliştirdiği göze çarpmaktadır. Her iki taraf da "reelpolitik" anlayışla birçok dış politika meselelerindeki uyuşmazlıklarına rağmen, ilişkilerini ve işbirliğini pekiştirecek adımları atmakta tereddüt etmemektedirler.

²⁴³ Gazel, a.g.e., s.177

²⁴⁴ Dağ, a.g.m., ss.217-218

Bu akılcı ve gerçekçi dış politika sayesinde Türk-Rus ilişkileri bugün yakın tarihin en gelişmiş ve verimli düzeyine gelmiş bulunmaktadır. Bu noktaya gelmesinde, gerek Ankara'nın gerekse Moskova'nın özellikle ekonomik ve ticari alandaki işbirliğine öncelik vermelerinin, buna karşılık dış politika konularına ilişkin uyuşmazlıklarını bir kenara bırakmalarının büyük rolü vardır.

İki komşu ülke arasındaki ticaret 2014 yılında 33 milyar doları bulmuştur. Hedef ise bunu 2020'ye kadar 100 milyar dolara çıkarmaktır. Enerji, Türk-Rus işbirliğinin en hayati konusudur. Türkiye, doğal gaz ve petrolde büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı durumdadır. Ancak, Rusya'nın özellikle doğalgaz fiyatlarında indirim yapması, son dönemde gündemde olan çok önemli bir konudur. Turizm de iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir alanı teşkil etmektedir. Aynı şekilde Türkiye'deki Rus yatırımları ve Rusya'daki Türk yatırımları da giderek artmaktadır. Bu arada enerjide Mersin-Akkuyu nükleer santralının yapımının Rusya'ya verilmesi, ekonomik olduğu kadar stratejik bir ortaklığın da örneğidir.²⁴⁵

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana adım adım gelişme kaydedilen ilişkilerde, enerji alanındaki işbirliğiyle iki ülke arasındaki buzlar deyim yerindeyse erimeye başlamıştır. Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler, uluslararası sistemdeki değişim ve dönüşümlere paralel biçimde seyir izlemektedir. Siyasi ilişkilerde iki ülke arasında sorunlar olsa da (Dağlık Karabağ gibi) artan ekonomik ilişkiler bağlamında iki ülke arasındaki ilişkiler gittikçe artan bir seyir izlemektedir. Rusya ile bağların hızla gelişmesindeki en önemli etmen, çözümlenmesi zor olan birtakım uluslararası problemlerin bir yana bırakılması bunun yanı sıra karşılıklı kazanç sağlayan ikili ilişkilerin ve işbirliğinin devam ettirilmesidir.

²⁴⁵ Sami Kohen, "Rusya ile İlişkilerde Realpolitik", **Milliyet Gazetesi**, 02.12.2014, s.12

SONUÇ

Günümüzde, gelişmiş devletlere ek olarak gelişmekte olan devletler için de en önemli meselelerden birisi, enerji kaynaklarına sahip olmak ya da onlara güvenli bir biçimde erişebilmektir. Enerji kaynaklarına sahip olmak, tüm ülkelerin sistemlerinin ve küresel ekonomik sistemin sürdürülebilmesi açısından çok önemlidir. Enerji, devletler arasındaki ilişkilerde en belirleyici faktörlerden birisidir. Üretici ülkeler de tüketici ülkeler de, farklı amaçlar uğruna enerji politikalarını gündemlerine almışlardır. Üretici ülkeler, farklı tüketicilere sahip olduğu enerji kaynaklarını satarak, ihracat gelirlerini belli bir seviyede tutmak amacındadır. Tüketici ülkeler ise, kaynağın sürekliliğinin, ulaşımının güvenliğinin ve fiyatların istikrarının sağlanması için politikalar üretmektedirler.

Enerji politikaları aslında kısır döngüye neden olmaktadır. Enerji kaynakları açısından zengin olan bölgelerde egemenlik kurmak isteyen ülkelerin rekabetleri, mevcut enerji sahibi ülkelerde istikrarsızlıklara sebep olmaktadır. İstikrarsızlıklar ve egemenlik mücadeleleri yüzünden, ülkeler çok ciddi rekabet yarışına girmektedirler. Bu yarış, hem ülkeler arasında güvensizliğe yol açmakta hem de hakimiyet peşindeki ülkelerin güvenlik sağlama amacıyla, enerji bölgelerine müdahale etmelerine zemin hazırlamaktadır. Bu durumdan dolayı, küresel güçlerle rekabeti devam ettiremeyecek durumdaki enerji zengini ülkeler, küresel güçlerle ikili veya çok taraflı ilişkiler geliştirerek, siyasal ve ekonomik açıdan gelişmelerini sağlayabilmek için mücadele vermektedirler.

Enerji kaynakları bakımından zengin, fakat kalkınmışlık düzeyi düşük olan ülkeler, ellerinde bulundurdukları petrol ve doğalgaz gibi kaynakları, sanayileşmiş ülkelere satarak kendilerine girdi sağlamayı amaçlamaktadırlar. Aynı zamanda enerji kaynaklarının satışından elde ettikleri gelirleri, kendi ülkelerinin ekonomik ve sosyal anlamda gelişmesi için kullanmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler, bu kaynakların kendi ülkelerine sorunsuz ve güvenli bir şekilde ulaşması için birtakım politikalar geliştirmektedirler. Bu politikalar arasında en ön plana çıkanlarından birisi, zengin kaynaklara sahip olan ülkelerle yakın ilişkiler geliştirmektir. Diğerisi ise, enerji kaynaklarının nakil hatları ile kendilerine aktarılması hususunda transit ülkelerle yakın ve sağlam ilişkiler sürdürmektir.

Uluslararası ilişkiler ve devletlerin dış politika stratejileri bağlamında ana belirleyici unsurlardan birisini, enerji konusu ve enerji kaynakları teşkil etmektedir. Enerjiye bağımlılık konusu, ülkelerin dış güvenlik politikalarının şekillendiricilerinden birisidir. Bu bağlamda, ülkelerin uluslararası hamlelerini; enerjiye sahip olma, enerji arzının güvenliğini sağlama ve dünya enerji kaynakları üzerinde denetim kurma amacı ile belirledikleri söylenebilir. Nitekim bugün, bir önceki yüzyılın petrol açısından en önemli bölgesi olan Orta Doğu, yerini petrol ve doğalgaz rezervleriyle 21. yüzyılın en çok tartışılan ve ön plana çıkan bölgelerinden biri olan Hazar Havzası'na bırakmıştır. Orta Doğu'da petrol uğruna egemenlik mücadelesi devam ederken, uluslararası jeopolitik hamleler Hazar bölgesinde hız kazanmıştır.

Devletler enerji güvenliklerini sağlamak için; anlaşmalar, ittifaklar ve güç mücadelelerinin dayanak noktasını oluşturacak stratejiler geliştirmektedirler. Bugün dünyanın tüm sorunlu ve dış müdahaleye açık coğrafyalarına bakıldığında, aslında onlar için artıya dönüşmesi gereken yer altı zenginlikleri ve enerji kaynakları görülür. Afrika'daki ve Orta Doğu'daki bazı ülkeler bunun en güzel örneklerini teşkil etmektedir. Bu örnekler çoğaltılabilir ve her bir ülkenin geçmişine bakıldığında, petropolitiğin; siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılar üzerinde ne denli etkili ve önemli olduğu görülür. Enerjiye olan bağımlılığın bu denli arttığı günümüz dünyasında, enerji kaynakları için geliştirilen uluslararası stratejilerin de çeşitlenerek, yeni teori ve yöntemlerle yapılandırılacağı öngörülebilir.

Rusya Federasyonu, dünyanın en büyük enerji tedarikçisi devletlerinden birisidir. Hem petrol hem de doğalgaz alanında gerek rezervleri, gerek üretim kapasitesi gerekse de enerji ihracatı bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri arasındadır. Rusya'nın ekonomik büyümesi, doğalgaz ve petrol fiyatlarındaki artışa ve ihracat oranlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Dünya doğalgaz rezervlerinin çok büyük miktarına sahip olan Rusya, bir enerji devidir. Doğalgaz alanındaki bu etkinliği, doğalgaz ithal eden ve Rusya'nın bu doğalgazı ihraç edebilmesi için kullandığı transit ülkeler açısından büyük olumsuzluklar doğurmuştur. Çünkü Rusya, dünya enerji piyasalarında önemli miktarda bulunan doğalgazını, diğer ülkeler ve özellikle de eski SSCB coğrafyasında bulunan ülkeler üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Ayrıca, Rusya bu baskıyı sadece ekonomik anlamda değil, siyasi ve politik bir baskı aracı olarak da kullanmaktadır.

Rusya Federasyonu, enerji alanındaki ihracatçı konumunun yanı sıra, enerji nakil güzergahını da kontrol altında tutmak istemektedir. Bunun nedeni ise, enerji diplomasisini kullanarak tekrar süper güç konumuna ulaşmak istemesidir. Rusya Federasyonu petrol ve doğalgaz ihraç yollarını elinde tutarak, dünya petrol ve doğalgaz arzını etkilemeyi ve petrol ve doğalgaz ithal eden ülkeleri kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır.

Rusya'ya enerji konusunda bağımlı olan Türkiye, kendi iç kaynakları ile tüm enerji gereksinimini karşılama olanağını elde edememektedir. Bu nedenle, ülke dışından güvenli enerji kaynaklarına ve güzergahlarına ihtiyaç duymaktadır. Türkiye enerji ihtiyacının büyük çoğunluğunu ithalatla karşılamaktadır. Bu sebeple dışa bağımlı olan bir enerji politikası izlemek zorunda kalmıştır. Enerji yönü ile dışa bağımlılık, Türkiye'nin jeostratejik konumundan gereği kadar faydalanamamasına ve dış politikaya yönelik alınabilecek kararlarda bir faktör olarak dikkate alınmasına neden olmaktadır. Çok boyutlu ve çok yönlü bir niteliğe sahip olan Türkiye'nin enerji politikasını; enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, enerji arz güvenliğini sağlamak ve bölgenin enerji köprüsü olmak şeklinde özetlemek mümkündür.

Günümüzde, mevcut ve planlanan boru hattı sistemlerine göz atıldığında, Türkiye'nin, dünya ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin yaklaşık olarak üçte ikisine sahip olan Orta Doğu ve Orta Asya ile bu rezervleri kullanan Avrupa ülkeleri arasında bir köprü konumunda olduğu görülür. Türkiye'nin enerji güvenliği; sürekli bir enerji arzına, kaynak çeşitliliğine, doğu-batı arasında enerji istasyonu olmasına ve dışa bağımlılığın azaltılması esaslarına dayanmaktadır. Türkiye'nin geçiş yolları üzerinde bulunan konumu nedeniyle, bölgedeki etkinliği her geçen gün artmaktadır. Türkiye'nin coğrafik ve jeopolitik konumu, onu gelecek yüzyılın en önemli enerji köprüsü yapma potansiyelindedir.

Türkiye'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının en önemli nedeni, 2003 yılında faaliyete geçen Mavi Akım projesidir. Türkiye bu hattın devreye girmesiyle beraber enerji konusunda Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Bununla birlikte, anlaşmada yapılan en büyük hatalardan birisi, ithal edilen Rus gazının bu ülkenin rızası olmadan üçüncü ülkelere satılmayacağı konusudur. Bu madde ile Türkiye, Rusya Federasyonu'na adeta bağımlı kılınmıştır. Mavi Akım doğalgaz boru hattının, Türkiye üzerindeki ekonomik ağırlığı yadsınamayacak şekilde ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, aldığı bu gazı tesis yetersizliğinden dolayı depolayamamaktadır. Anlaşmanın koşulları; Rusya'ya doğalgaz yönünden

bağımlılık, dış ticaret açığının artması ve yeni enerji projelerinin avantajlarından yararlanılamaması gibi problemlere yol açmıştır.

Türkiye-Rusya ilişkilerinin geçmişi rekabet ve çatışma ile hatırlansa da son yıllarda ikili ilişkilerin yapısında, rekabetten çok yönlü işbirliği anlayışına doğru bir dönüşüm ön plana çıkmaktadır. Türkiye-Rusya ilişkilerinin son yıllarda giderek artmasına, ortak kaygı ve çıkarlar zemin hazırlamıştır. Rusya-Türkiye ilişkileri, şayet Türkiye alternatifleri iyi değerlendirir ve Rusya'nın dışa açılan kapısı haline gelirse, enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olmaktan çıkabilir. Bu tek taraflı bağımlılık karşılıklı bağımlılık haline dönüşebilir. Fakat bunun sağlanabilmesi için de, proje anlaşmalarında çok dikkatli olunmalıdır. Türkiye'nin bölgedeki güç mücadelesinde taraf olmaktan ziyade, aktif ve pragmatist bir dış politika izleyerek enerji konusunda bütün ülkelerle işbirliğini sürdürmesi önem arz etmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akarşlan, Mediha (1994), **Değişen Dünya Dengeleri Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri**, 1. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Akbulut, Gülpınar (2011), “Coğrafi Bakımdan Türkiye’nin Enerji Kaynaklarının Değerlendirilmesi”, Zeki Dilek ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 1. Cilt *çinde* (27-48), Ankara: Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Akdoğan, Ömer (2008), **Rusya’nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akgül, Fatih (2007), “Rusya’nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3(5), 129-155, http://www.harapak.edu.tr/saren2/files/GSD/guv_str_sayi_5_haziran2007.pdf (12.12.2014).

Alic, Jen (2013), “Russian ESPO Pipeline Threatens Europe Oil Supplies”, <http://oilprice.com/Energy/Crude-Oil/Russian-ESPO-Pipeline-Threatens-Europe-Oil-Supplies.html> (12.03.2015).

Alkin, Kerem ve Atman, Sabit (2006), **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Arıdııcı, Nuray ve diğerleri (2003), “Ekonomi”, Gamze Güngörmüş Kona (Der.), **Orta Doğu Orta Asya ve Kesişen Yollar**, 1. Baskı *çinde* (181-238), İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Aydın, Mustafa (2002), “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 2. Cilt *çinde* (366-439), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ayhan, Veysel (2006), **İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu**, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bayraç, H. Naci (t.y.), “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(1), 115-142, http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/10_1_Makale_5.pdf (12.11.2014).
- Bayraktar, Gökhan (2007), “Hazar’daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, **Stratejik Öngörü**, 4(11), 83-93, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/hazardaki_jeopolitik_mucadelenin_turkiyenin_enerji_guvenligine_ etkileri_9abeb03b-2a5e-4239-9c22-3f2b61b38e15.pdf (20.11.2014).
- Baysoy, Emre (2009) “Rusya, AB ve ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 5(10), 59-81.
- Bilgin, Mert (2009), “Yeni Asya’nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar”, <http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf> (09.01.2015).
- _____ (2010), “Gazprom’un Rekabet Stratejisinin Jeopolitik Anlamı”, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/gazpromun_rekabet_stratejisinin_jeopolitik_anlami1_3131e500-bca5-4810-a7eb-18308bc0a2a8.pdf (24.02.2015).
- Bilginoğlu, M. Ali (t.y.), “Türkiye’nin Enerji Sorunları ve Çözüm Arayışları”, **ERUSAM**, http://www.erusam.com/images/dosya/Turkiyenin_Enerji_Sorunlari_ve_Cozum_Arayislari.pdf (02.01.2015).
- Bolat, Aydın (2015), “Türkiye-Rusya Jeopolitiğinin Zorladığı Reel Politik”, **Stratejik Düşünce Dergisi**, 6(62), 48-51.
- Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAS) (2013), “Sektör Raporu”, <http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r+Raporu%2FBOTAS+2013+Sektor+Raporu.pdf> (27.03.2015).

- BP (2014), “Statistical Review of World Energy”, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> (05.01.2015).
- Bulut, Süleyman (2014), “Enerji Penceresinden Ukrayna ve Kırım Krizine Bir Bakış”, **2023**, 12(155), 12-17.
- Cafersoy, Nazim (2002), “Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyona Arayışları”, **Avrasya Dosyası**, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/051-101%20Nazim.pdf> (15.02.2015).
- Carley, Sanya ve Lawrence, Sara (2014) “Defining Energy-Based Economic Development”, **Energy-Based Economic Development How Clean Energy Can Drive Development and Stimulate Economic Growth içinde** (15-35), London: Springer Verlag.
- Çaşın, Mesut Hakkı (2002), **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Chossudovsky, Michel (2008), “The Eurasian Corridor: Pipeline Geopolitics and The New Cold War”, <http://www.globalresearch.ca/the-urasian-corridor-pipeline-geopolitics-and-the-new-cold-war/9907> (02.03.2015).
- Çelikpala, Mitat (2007), “1990’lardan Günümüze Türk-Rus İlişkileri”, **Avrasya Dosyası**, 13(1), 267-293.
- _____ (2008), “Rus Enerji Stratejisi”, **Stratejik Analiz**, 8(94), 55-62.
- Çetin, Tamer (2010), “Orta Asya ve Kafkaslar’da Enerjinin Politik Ekonomisi”, <http://epddergi.org/articles/2010-1/Cetin.pdf> (09.02.2015).
- Çınar, Burak (2008), “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 4(8), 21-43.
- Çınar, Sertan ve Göçer, İsmet (2014), “Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Küresel Enerji Politikaları”, **Adnan Mendres Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1(2), 16-29.

- Dağ, Halil (2014), “Rusya’nın Enerji Jeopolitiği ve Türkiye”, [http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/Rusyan%C4%B1n%20Enerji%20Jeopoliti%C4%9Fi\(1\).pdf](http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/Rusyan%C4%B1n%20Enerji%20Jeopoliti%C4%9Fi(1).pdf) (15.02.2015).
- Dağı, Zeynep (1998), “Rusya’nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye”, İhsan D. Dağı (der.), **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, 1. Baskı *içinde* (79-114), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Davutoğlu, Ahmet (2001), **Stratejik Derinlik**, 1. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir, Ahmet (1968), **Dünya Ekonomisi Üzerinde Bir Araştırma**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Demir, Esra (t.y.), “Enerji Şartı Anlaşması”, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> (09.02.2015).
- Demir, Sertif (2012), “Karadeniz, Kafkasya ve Hazar Bölgeleri Enerji Kapasitelerinin Türkiye’nin Enerji Güvenliği Açısından Önemi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Kafkasya Kongresi Bildiriler Kitabı**, 1. Baskı *içinde* (616-634), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) (2012), “Rusya Federasyonu Ülke Bülteni”, http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/4024/Rusya_Federasyonu_%C3%9Clke_B%C3%BClteni.html (24.03.2015).
- Dokuzlar, Bircan (2006), **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Doster, Barış (2014), “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılığının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri”, **BİLGESAM**, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-327-2014122946guvenlik_kongresi_bildirileri-38.pdf (06.02.2015).
- Ediger, Volkan Ş. (2007), “Enerji Arz Güvenliği”, **SAREM**, [http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger\(EnergySupplySecurity\).pdf](http://volkanediger.com/kitaplar/2007Ediger(EnergySupplySecurity).pdf) (10.11.2014).

- Efegil, Ertan (2001), “Türk-Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç”, İdris Bal (Der.), **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, 1. Baskı içinde (305-326), İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Efegil, Ertan ve Musaoğlu, Nezih (2009), “Rusya-Avrupa Birliği Ekseninde Türkiye’nin Enerji Politikasının Analizi”, http://iaud.aydin.edu.tr/makaleler/yil1sayi1/IAUD_Yil_1_Sayi_1_Makale_3.pdf (28.03.2015).
- EIA (2013), U.S. Energy Information Administration, [http://www.eia.gov/forecasts/archive/ieo13/pdf/0484\(2013\).pdf](http://www.eia.gov/forecasts/archive/ieo13/pdf/0484(2013).pdf) (25.12.2014).
- EIA (2014), U.S. Energy Information Administration Countries Russia, <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Russia/russia.pdf> (01.03.2015).
- EIA (2014), U.S. Energy Information Administration Countries Turkey, <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Turkey/turkey.pdf> (27.03.2015).
- Emekler, Bilgehan ve Ergül, Nihal (2010), “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”, **Bilge Strateji**, 2(3), 59-85, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-93-2014040712bs2010-2-59-86.pdf> (15.12.2014).
- Ener, Meliha ve Ahmedov, Orhan (t.y.), “Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”, <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/114522/makaleler/2/2/arastirmax-turkiye-azerbaycan-petrol-dogalgaz-boru-hatti-projelerinin-ulke-ekonomileri-avrupa-birligi-acisindan-onemi.pdf> (22.12.2014).
- EPDK (2013), “Petrol Piyasası Sektör Raporu”, http://www.epdk.gov.tr/documents/petrol/rapor_yayin/2013_Petrol_Piyasasi_Sektor_Raporu.pdf (25.12.2014).
- Erbil, Yazgan (2010), **Rusya-Ukrayna Doğal Gaz Krizi ve Enerji Güvenliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ercolani, Giovanni (2004), “The Geopolitical and Economic Transition in Eurasia: Problems and Prospects”, Vildan Serin ve diğeri (Ed.), **Turkey and Energy: Human Factor and Security içinde** (105-119), New York: Global Scholarly Publications.
- Erkan, Anıl Çağlar (2013), **Enerji Arzı Güvenliğı Bakımından Avrupa’nın Rusya Federasyonu’na Bağımlılığı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Mendres Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertürk, Muzaffer (2011), **Dünyada ve Türkiye’de Doğalgaz Sektörü ve İnovasyon Etkileri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Gazel, Fırat (2004), **Mavi Akım Avrasya’da Çözumsuzlüğün Öyküsü**, 1. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gazprom (2014), <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines> (16.03.2015).
- Gençtürk, Tuğçe (2012), “Enerji Güvenliğı Nedir? Ulusal ve Uluslararası Boyutta Enerji Güvenliğı Sorunu”, <http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/tgencturk/EnerjiGuvenligi.pdf> (10.11.2014).
- Girgin, Kemal ve Biren, Işık (2002), **21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti**, 2. Baskı, İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık.
- Göknel, Mete (2009), “Enerji Bağımlılığı ve Nükleer Santral Yapımında Rusya Federasyonu Tercihini”, **Stratejik Analiz**, 9(105), 12-15.
- Gül, Abdullah (2014), **Diplomaside Erdemli Güç Dış Politika Konuşmaları**, 1. Baskı, Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayınları.
- Gülşen, Halit (2009a), “Rusya’nın Enerji Politikası”, **Stratejik Analiz**, 9(106), 47-54.
- _____ (2009b), “Boru Hattı Savaşları: Düellonun Yeni Adı Güney Akım-Nabucco”, **Stratejik Analiz**, 9(110), 38-43.

- Gürbüz, M. Vedat (2003), “Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı”, **Avrasya Dosyası**, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/133-168%20vedat.pdf> (08.01.2015).
- Gürel, Şükrü S. (1979), **Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Harold, Scott W. ve Schwartz, Lowell (2013), “A Russia-China Alliance Brewing?”, <http://thediplomat.com/2013/04/a-russia-china-alliance-brewing/> (12.03.2015).
- Harp Akademileri Komutanlığı (1996), **Petro-Strateji**, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Hasanoğlu, İbrahim (2014), “Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü”, <http://akademikperspektif.com/2014/04/18/rusya-avrupa-birliigi-iliskilerinde-enerji-faktoru/> (12.02.2015).
- Hekimoğlu, Asem Nauşabay (2007), **Rusya'nın Dış Politikası I**, Ankara: Vadi Yayınları.
- IEA (2013), International Energy Agency World Energy Outlook, <http://www.worldenergyoutlook.org/publications/weo-2013/> (10.02.2015).
- IEA (2014), International Energy Agency Energy Atlas, <http://www.iea.org/statistics/ieaenergyatlas/> (09.01.2015).
- İlhan, Suat (1999), **Kafkasya'nın Değişen Jeopolitiği**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İnanç, Zeynep Songülen (2015), “Rusya ile İlişkiler: Alman Partner-Avrupalı Rakip”, **Stratejik Düşünce Dergisi**, 6(62), 52-57.
- İpek, Pınar (2013), “Enerji Güvenliğinde Orta Doğu Bölgesinin Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında Muğlak Bir Devrimin Yansımaları”, **ORSAM**, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2013213_ortadogusubat.pdf (19.12.2014).
- Jafarov, Nazim (2007), **Rusya'da Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü (1991-2006)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kahraman, Alter (2008), “Hazar Ekseninde Boru Hatları Diplomasisi”, **Stratejik Öngörü**, 5(12), 133-144.

Kamalov, İlyas (2007), “Rusya’nın Orta Doğu Politikası”, **Stratejik Analiz**, 7(85), 93-102.

_____ (2008a), “Putin’in Ardından Rusya”, **Stratejik Analiz**, 8(96), 70-76.

_____ (2008b), “Rusya’nın Yeni Enerji Politikaları”, **Stratejik Analiz**, 9(100), 10-11.

_____ (2010), “Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri, **ORSAM**, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201258_3raportum.pdf (23.03.2015).

_____ (2011), “Rusya’nın Orta Asya Politikaları”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi**, http://www.yesevi.edu.tr/duyurular/toplant/rusya_ortaasya_raporu.pdf (09.02.2015).

Kantarci, Hakan (2014), “Çok Kutuplu Dünyaya Geçiş: Putin Doktrini”, **2023**, 13(161), 64-73.

Kara, Abdulvahap ve Yeşilot, Okan (2011), **Avrasya’nın Yükselen Yıldızı Kazakistan**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Karadağ, Raif (2003), **Petrol Fırtınası**, 1. Baskı, İstanbul: Emre Yayınları.

Karahasanoğlu, Mete Alpkın (2012), **Rusya’nın Enerji Hatları ve Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kavas, Alp Yüce (2013a), “Rus Enerji Devi Gazprom’un Afrika’daki Faaliyetleri”, **BİLGESAM**, <http://www.bilgesam.org/incele/58/-rus-enerji-devigazprom%E2%80%99un-afrika%E2%80%99daki-faaliyetleri/#.VTaQohtO7VI> (01.03.2015).

_____ (2013b), “Rusya’nın Dış Politikasında Nükleer Enerji Faktörü”, <http://www.bilgesam.org/incele/97/-rusya%E2%80%99nin-dis-politikasinda-nukleer-enerji-faktoru/#.VYhRmBvvrVI> (26.02.2015).

Kaya, İslam Safa (2012), “Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği”, **TBB Dergisi**, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-102-1220> (20.12.2014).

Khanna, Parag (2011), **Yeni Dünya Düzeni, Yeni Yükselen Güçler 21. Yüzyılda Dünyayı Nasıl Belirliyor?**, Elif Nihan Akbaş (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Pegasus Yayınları.

Khudoley, Konstantin (2003), “Russia and The European Union: New Opportunities New Challenges”, Arkady Moshes (Ed.), **Rethinking The Respective Strategies of Russia an The European Union içinde** (8-30), Moscow: Special FIIA-Carnegie Moscow Center Report.

Kılıç, Ahmet Mahmut (2003), “Türkiye Enerji Sektöründe Doğal Gaz”, **II. Doğal Gaz&Enerji Yönetimi Kongre ve Sergisi Bildiriler Kitabı içinde** (113-125), Ankara: TMMOB Makine Mühendisleri Odası.

Kınıklıoğlu, Suat (2006), “Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi”, **Avrasya Dosyası**, 12(1), 99-124.

Kısacık, Sina (2012), “Enerji Bağlamında Rusya-Avrupa Birliği İlişkileri”, <http://politikaakademisi.org/enerji-baglaminda-rusya-avrupa-birligi-iliskileri/> (18.02.2015).

_____ (2013a), “Rusya Federasyonu Enerji Stratejisi: Dış İlişkilerde Bir Ekonomik ve Siyasi Baskı Aracı mı?”, <http://politikaakademisi.org/rusya-federasyonu-enerji-stratejisi-dis-iliskilerde-bir-ekonomik-ve-siyasi-baski-araci-mi/> (15.03.2015).

_____ (2013b), “Türkiye: Enerji Bağımlılığı Sarmalında Gelişen Bir Ülke”, <http://politikaakademisi.org/turkiye-enerji-bagimlilik-sarmalinda-gelisen-bir-ulke/> (27.03.2015).

_____ (2014a), “21. Yüzyılda Avrasya Jeopolitiği Bakımından Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri”, <http://politikaakademisi.org/21-yuzyilda-avrasya-jeopolitigi-bakimindan-turkiye-rusya-federasyonu-iliskileri/> (26.03.2015).

- _____ (2014b), “21. Yüzyılda Türkiye-Rusya Federasyonu Enerji İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Mı, Yoksa Giderek Artan Tek Taraflı Bağımlılık Mı?”, <http://politikaakademisi.org/21-yuzyilda-turkiye-rusya-federasyonu-enerji-iliskileri-karsilikli-bagimlilik-mi-yoksa-giderek-artan-tek-tarafli-bagimlilik-mi/> (25.03.2015).
- Knyazev, Aleksandr (2008), “Orta Asya’daki Jeopolitik Süreç Bağlamında Karadeniz Bölgesi”, Pınar Yürür ve diğerleri (Ed.), **1. Türk-Rus Ortak Karadeniz Sempozyumu içinde** (107-110), Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları.
- Kohen, Sami (02.12.2014), “Rusya ile İlişkilerde Realpolitik”, **Milliyet Gazetesi**, 12-13.
- Kona, Gamze Güngörmüş (2002), **Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kökocak, A. Kadir (2008), “Enerji”, Ahmet Hamdi Aydın ve diğerleri (Ed.), **Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar içinde** (333-354), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Basımevi.
- Kurt, Selim (2006), **Türkiye’nin Enerji Tedarik Politikalarının Enerji Boru Hattı Projeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutluk, Deniz (2003), **Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit**, İstanbul: Tüdev Yayınları.
- Mammadov, Halit (2014), “Rusya’nın Dış Politikasında Stratejik Zihinsel Süreklilik ve Putin’in Dış Politika Doktrini”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi**, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/rus_dis_politika_rapor.pdf (25.01.2015).
- Mert, Okan (2004), **Türkiye’nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, 1. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mollamehmetoğlu, Ahmet Şefik (2010), **Avrasya’nın Kilidi Karadeniz**, 1. Baskı, Ankara: Dama Yayınları.

- Musaoğlu, Neziha ve Özgöker, Uğur (2008), “Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 4(8), 73-98, http://www.harpak.edu.tr/saren/files/GSD/guv_str_sayi_8_aralik2008.pdf (05.02.2015).
- Niyazbayev, Yaşar (2009), “Putin Pasifik Petrol Boru Hattının Açılığını Yaptı”, <http://haberrus.com/politics/2009/12/28/putin-pasifik-petrol-boru-hattinin-acilisini-yapti.html> (10.03.2015).
- Oğan, Sinan (2001), “Hazar’da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, **Avrasya Dosyası**, <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/143-183%20Sinan.pdf> (27.12.2014).
- _____ (2006), “Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık”, **TÜRKSAM**, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/548-mavi-akim-turk-rus-iliskilerinde-mavi-bagimlilik> (20.03.2015).
- Oğuz, Celal Cem (2009), “Putin Rusya’sının Dış Politika Silahı: Enerji”, Yalçın Sarıkaya ve diğerleri (Ed.), **II. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu: Karadeniz Komşuluğu içinde** (156-159), İstanbul: Onur Grafik Matbaacılık.
- Oruç, Tarık Çağrı (2013), “Kıyıdaş Devletlerin Talepleri Çerçevesinde Hazar’ın Hukuki Statüsü ve Paylaşılması Sorunu”, R. Kutay Karaca (Ed.), **Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları içinde** (83-102), İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Öğütçü, Mehmet (2007), **2023 Türkiye Yol Haritası**, 1. Baskı, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Özbay, Fatih (2011), “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010, **Bilge Strateji**, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-26-2014031956bs2011-1-35-78.pdf> (22.03.2015).
- Özdal, Habibe ve diğerleri (2013), “Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/t%C3%BCrkiye%20rusya%20tr%20nete.pdf (09.01.2015).

Özel, Merve Suna (2013), “ABD’yi Kışkırtan Çift: Rusya-Çin”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya/2013/04/15/6949/abdyi-kiskandiran-cift-rusya-cin> (11.03.2015).

Öztürk, Osman Metin ve Sarıkaya, Yalçın (2005), **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Ankara: Platin Yayınları.

Pala, Cenk (2006), “Türkiye’den ve Yakın Çevresinden Geçen Petrol/Doğal Gaz Boru Hatları ile Alternatif Projeler”, **Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? içinde** (110-143), İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Pamir, Necdet (2004), “Orta Asya ve Kafkasya’da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü”, İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, 2. Baskı içinde (507-535), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

_____ (2007), “Karadeniz: Enerji Güvenliğine ve Kaynakların Çeşitlendirilmesine Açılan Kapı”, **Avrasya Dosyası**, 13(1), 243-265.

Parlar, Suat (2003), **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, 1. Baskı, İstanbul: Anka Yayınları.

Purtaş, Fırat (t.y.), “Rusya ve Arap Orta Doğusu”, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu4%20makale/firat_purtas.pdf (09.01.2015).

Roux, Jean Paul (2001), **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, Lale Arslan (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Rumer, Eugene B. (2007), **Russian Foreign Policy Beyond Putin**, London: Routledge for the International Institute for Strategic Studies.

Rusya Federasyonu’nun Türkiye Büyükelçiliği (2001), “Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Avrasya’da İşbirliği Eylem Planı”, http://www.turkey.mid.ru/relat_2_t.html (23.03.2015).

Sevim, Cenk (2012), “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”, **Yaşar Üniversitesi Dergisi**, 26(7), 4378-4391, http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/10/26_Sayi_1_makale_Cenk-Sevim.pdf (26.12.2014).

Sönmez, Sait (2010a), “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Bağlamında Yeltsin Yönetimi’nin Doğu Batı Politikalarının Analizi”, **Akademik Bakış**, <http://ataum.gazi.edu.tr/posts/view/title/yeni-baticilik-ve-yeni-avrasyacilik-akimlari-baglaminda-yeltsin-yonetimi%E2%80%99nin-dogu-bati-politikalari%E2%80%99nin-analizi-48620> (16.02.2015).

_____ (2010b), “Moskova’nın Kutuplaşma Çabaları: Putin Dönemi Rus Dış Politikası”, **Avrasya Etüdüleri**, 16(37), 37-76.

Şahin, Kenan (t.y.), “Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu’nun G-8 Başkanlığı”, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa (26.02.2015).

Şahin, Yeliz (2013), “Stratejik Ortaklık ile Stratejik Rekabet Arasında Rusya-AB İlişkileri”, [http://ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_degerlendirme_notu-74\(1\).pdf](http://ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_degerlendirme_notu-74(1).pdf) (15.12.2014).

Şentürk, Bala Çelebi (2009), “Son Gelişmeler Işığında Güney Enerji Koridoru, **Stratejik Analiz**, 9(110), 44-49.

Şenyurt, Yasin (2010), **Hazar ve Basra Körfezi Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler ve Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şir, Aslan Yavuz (2009), “Rusya Federasyonu’nun Orta Doğu Politikası Çerçevesinde Gazze Krizine Yaklaşımı”, **Ortadoğu Analiz**, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009214_yavuz.subat.pdf (08.01.2015).

_____ (t.y.), “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya”, **II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi**, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-88-2014021723sosbilkongre_2.pdf (06.01.2015).

- Telli, Azime (2014), “Rusya’nın Petrol ve Doğal Gaz Rezervlerinin Analizi”, **BİLGESAM**, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014122215guvenlik_kongresi_bildirileri-12.pdf (07.01.2015).
- Temur, Ferit (2010), “Rusya’nın Enerji Politikaları”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, http://www.turansam.org/sde_rusya.pdf (10.01.2015).
- TPAO (2014), “Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”, <http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/2013-YILI-HAM-PETROL-VE-DOGAL-GAZ-SEKTOR-RAPORU.pdf> (12.11.2014).
- Turan, Aslıhan P. (2010) “Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi”, **Bilge Strateji**, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-3-2014031950hazar-havzasinda-enerji-diplomasisi.pdf> (02.01.2015).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (t.y.), “Türkiye’nin Enerji Stratejisi”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (27.03.2015).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (t.y.), “Türkiye-Rusya Federasyonu Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (23.03.2015).
- Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2011), “Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler”, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FBelge%2FNu klee r_Santraller_ve_Ulkemizde_Kurulacak_Nukleer_Santrale_Ilisk in_Bilgiler.pdf (26.02.2015).
- Ulçenko, Natalya ve Kazgan, Gülten (2003), **Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler**, Hasan Aksoy (çev.), 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uluatam, Ela (2010), “Avrupa Doğal Gaz Piyasasında Yeni Dengeler”, <http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/Avrupa%20Do galgaz%20Piyasalarinda%20Yeni%20Dengeler.pdf> (15.03.2015).

URL, “Baltık Boru Hattı Açılıyor” (27.02.2012), <http://gazetem.ru/haber/baltik-boru-hatti-aciliyor/12850/> (08.03.2015).

URL, “Putin Ukrayna ve Belarus’u Transit Geçerek Ulaşacak Petrol Boru Hattının Açılışını Yaptı” (24.03.2012), <http://enerjienstitusu.com/2012/03/24/putin-ukrayna-ve-belarusu-transit-gecerek-ulasacak-petrol-boru-hattini-acilisini-yapti/> (04.03.2015).

URL, “Rusya Baltık Boru Hattıyla Beyaz Rusya’yı Teğet Gececek” (12.06.2009), <http://www.euractiv.com.tr/enerji/article/rusya-baltik-boru-hattıyla-beyaz-rusya-teget-gececek-006011> (08.03.2015).

URL, “Rusya’nın Doğal Gaz Üretimi %5,2 Düştü, Petrol Üretimi %0,7 Arttı” (02.11.2014) <http://www.bugun.com.tr/son-dakika/rusyanin-dogalgaz-uretimi-yuzde--haberi/1329669> (09.03.2015).

URL, “Yamal-Avrupa 2 Hattı 2019’da Açılacak” (04.04.2013) http://tr.sputniknews.com/rsfmradio.com/2013_04_04/Yamal-Avrupa-2-hatti-2019-da-acilacak/ (17.03.2015).

Uslu, Nasuh (2006), **Türk Dış Politikası Yol Ayrımında, Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar**, 1.Baskı, İstanbul: Anka Yayınları.

Üşümezsoy, Şener (2006), “Rus Avrasyacılığı Mı Tatar Petrollerinin Rus Petrollerine Dönüştürülme Stratejisi Mi?”, <http://www.turksolu.com.tr/113/usumezsoy113.htm> (09.02.2015).

Varol, Tuğçe (2011), “Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım’da”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/guney-kafkasya-iran-pakistan-arastirmalari-merkezi/2011/11/14/6364/kuzey-akim-boru-atti-acildi-sira-guney-akimda> (18.03.2015).

Yatar, Yüksel (2007), **Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Bu Politika Bağlamında Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yavuz, Celalettin (2007), “Avrasya Jeopolitiğinde Türk Merkezli Gelişmeler: Enerji Sinerjiye Dönüşür Mü?”, Orhan Kavuncu ve Alaaddin Korkmaz (Ed.), **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri içinde** (197-240), Ankara: TOBB Yayınları.

Yazar, Yusuf (2010), “Türkiye’nin Enerjideki Durumu ve Geleceği”, **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı**, <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/58085.pdf> (28.03.2015).

_____ (2011), “Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri”, http://www.yesevi.edu.tr/yayinlar/static/kitaplar/enerji_raporu.pdf (03.01.2015).

Yeşilot, Okan (Ed.) (2005), **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Yılmaz, M. Levent (2014), “Küresel Ekonomik Dengeler ve Türkiye’nin Yolu”, **Stratejik Düşünce Dergisi**, 5(57), 105-107.

Yılmaz, Muzaffer Ercan (2010), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri”, http://bjmer.net/Makaleler/828608403_27-42%20muzaffer.PDF (22.03.2015).

Yüce, Çağrı Kürşat (2006), **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul: Ötüken Yayınları.

_____ (2007), “Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türk Dünyası İçin Önemi”, **21. Yüzyıl**, <http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/68.pdf> (12.12.2014).

_____ (2010), “Küresel Güç Mücadelesi Bağlamındaki Avrasya’da Enerji Savaşları”, **TURAN-SAM**, <http://turkology.tk/media/info/Azer1.pdf> (15.12.2014).

_____ (2013), “21. Yüzyıl Enerji Savaşlarında Türk Cumhuriyetleri’nin Yeri ve Önemi”, **TURAN-SAM**, http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/25822/makaleler/5/17/arastirmx_25822_5_pp__5.pdf (25.12.2014).

Zengin, Eyüp (2010), **Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycan**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Zhussipbek, Galym (2011), “AB ile Rusya Federasyonu Arasındaki Stratejik Ortaklığın Analizi”, http://www.usak.org.tr/images_upload/files/m3.pdf (05.02.2015).

ÖZGEÇMİŞ

Kübra ÇAĞLAR, 21.01.1989 Trabzon doğumludur. İlköğrenimini 24 Şubat İlköğretim Okulu'nda, orta öğrenimini Cumhuriyet İlköğretim Okulu'nda ve lise öğrenimini Trabzon Lisesi'nde tamamlamıştır. 2008 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü kazanmıştır. 2012 yılında bu bölümden başarıyla mezun olmuş ve aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

Halen Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans öğrencisidir. İyi derecede İngilizce ve başlangıç seviyesinde Rusça bilmektedir.